

Konspirasjon eller tilrettelegging?
Nasjonal Samling og forspillet til 9.
april 1940

Ulf Holmen

Masteroppgave ved Institutt for arkeologi, konservering
og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2017

© Ulf Holmen

2017

Konspirasjon eller tilrettelegging?

Nasjonal Samling og forspillet til 9. april 1940

Ulf Holmen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Stormaktsrivaliseringen som ledet til at Tyskland invaderte Norge den 9. april 1940, omtales vanligvis som forspillet til 9. april. Denne mastergradsoppgaven omhandler hvordan Nasjonal Samling så på dette forspillet i perioden mellom andre verdenskrigs utbrudd og 9. april 1941. Den diskuterer hvorvidt det var en eller flere framstillinger av disse begivenhetene i Nasjonal Samling, hvorvidt det var brudd eller kontinuitet før/etter 9. april 1940, og hvilken rolle konspirasjonsteorier spilte i bevegelsens syn på forspillet.

Jeg finner at det var flere forskjellige framstillinger av forspillet i Nasjonal Samling. For det første var NS-folk uenige om forholdet mellom norske og britiske myndigheter var konspirativt eller ikke. Over tid hevdet stadig flere i Nasjonal Samling at norske myndigheter hadde konspirert med Storbritannia for å bringe landet inn i krigen på vestmaktens side. For det andre var man i Nasjonal Samling uenige om hvem som hadde mest skyld for at Norge ble involvert i andre verdenskrig. De fleste i bevegelsen la det meste av ansvaret på norske myndigheter, men et mindretall la hovedskylden på britiske myndigheter.

Etter 9. april 1940 var det flere elementer av brudd. Framstillingene var mere detaljerte, og dessuten var de langt mer folkerettslig fundert enn før 9. april 1940. Det var også en tiltakende konspirasjonstenkning i mange av framstillingene, noe som understreker at konspirasjonsteorier spilte en viktig rolle i Nasjonal Samlings syn på forspillet til 9. april 1940.

Forord

Mange personer har hjulpet meg med denne oppgaven. Den viktigste har vært veileder Øystein Sørensen. Takk til ham for verdifull veiledning mellom januar 2016 og november 2017. Dessuten har jeg hatt hjelp fra søsken som har hjulpet meg med gjennomlesning og tilbakemeldinger på diverse utkast. Riksarkivet hjalp å skaffe til veie mulige kilder til bruk i oppgaven, og Nasjonalbiblioteket i Norge og Det Kongelige Bibliotek i København hjalp meg med avisressurser. Deichmanske Bibliotek klarte å skaffe papirutgaven av hele 1940-årgangen av *Fritt Folk*. På Universitetsbiblioteket fant jeg bøker fra flere generasjoner tilbake, og dette var av uvurderlig betydning. Dessuten skylder jeg Øyvind Ursin Kavåg en takk fordi han hjalp meg med å skaffe relevant litteratur, og dessuten fordi han leste gjennom diverse utkast. Dersom det fremdeles er feil i teksten, er dette selvsagt mitt ansvar alene.

Lier, 29. oktober 2017

Ulf Holmen

Innholdsfortegnelse

1	Tema og problemstilling	1
1.1	Historiografi.....	1
1.2	Avgrensning og kildegrunnlag	4
1.3	Metodiske tilnærminger og problemer	7
2	Utdyping av tema	9
2.1	Stormaktenes økonomiske press mot den norske nøytraliteten.....	9
2.2	Vestmaktenes militære press mot Norges nøytralitet	10
2.3	Tysklands rolle	12
2.4	Krigsutbruddet i Skandinavia	13
2.5	Nasjonal Samling.....	15
3	Forspillet i samtiden	19
3.1	Etterretningsvirksomheten.....	19
3.2	Vidkun Quislings syn på den norske regjeringens politikk.....	23
3.3	Synet på stormaktenes operasjonsplaner	25
3.4	Var Quislings argumentasjon rasjonell?.....	27
3.5	Synet på de enkelte stormakter	29
3.6	Endringer i samtiden.....	30
3.7	Offentlig og privat framstilling av forspillet?.....	32
3.8	Brudd eller kontinuitet fra mellomkrigstiden?	32
3.9	Konklusjon.....	34
4	Invasjonen og felttoget	35
4.1	<i>Fritt Folk</i> under felttoget	35
4.2	Den offisielle tyske framstilling av forspillet	36
4.3	Aalls innledende folkerettslige betraktninger.....	39
4.4	Aalls syn på invasjonen av Norge	41
4.5	Aalls syn på Norges nøytralitetspolitikk	43
4.6	Stormaktenes operasjonsplaner	44
4.7	Quislings framstilling	45
4.8	Konklusjon.....	48
5	Diversifiseringen	49
5.1	Skyt på tyskere, men ikke på engelskmenn.....	49

5.2	Forestillingen om den britiske invasjon av Norge.....	50
5.3	Fyrlyktordren.....	52
5.4	Forestillingen om det onde England.....	53
5.5	Tonnasjeavtalen.....	54
5.6	Visste norske myndigheter om den britiske invasjonen?	56
5.7	Konklusjon.....	61
6	Ettårsjubileet.....	62
6.1	Colosseum-møtets innledning	62
6.2	Quislings tale i Colosseum	63
6.3	Offiserenes framstilling	65
6.4	Politikernes syn på saken.....	67
6.5	Hvorfor var forspillet viktig for Nasjonal Samling?	69
6.6	Konklusjon.....	72
7	Før/etter 9. april 1940: brudd eller kontinuitet?	73
7.1	Kontinuitet etter 9. april 1940.....	73
7.2	Økende detaljrikdom	74
7.3	Tiltakende konspirasjonstenkning	75
7.4	Folkerettslig argumentasjon	78
7.5	Flere syndebukker.....	80
7.6	Sterkere ideologisk forankring	81
7.7	Konklusjon.....	83
8	En samlet framstilling?.....	84
8.1	Var forholdet Norge-Storbritannia konspirativt?	84
8.2	Hvem hadde hovedansvaret for at Norge ble trukket inn i krigen?.....	88
8.3	Andre stridsspørsmål	90
8.4	Spørsmålet om representativitet	91
8.5	Forspillet i historiografien	93
8.6	Den danske parallell	96
8.7	Konklusjon.....	99
9	Konspirasjonsteorier i forspillet	100
9.1	Noen definisjoner	100
9.2	Nasjonal Samling og konspirasjonstenkning.....	101
9.3	Konspirasjoner i forspillet til 9. april 1940.....	102

9.4	Konspirasjonsteoriens anatomi.....	104
9.5	Demonisering av konspiratørene	106
9.6	Det dualistiske verdensbilde	108
9.7	Det naive verdisyn	108
9.8	Selektivt kritisk, selektivt ukritisk	110
9.9	Lukkede beviskjeder- nyttige idioter	111
9.10	Intens rasjonalisme.....	112
9.11	Den store avsløringen	113
9.12	En styrende vilje	114
9.13	Konklusjon.....	115
10	Avslutning	116
10.1	Konklusjon.....	116
10.2	Temaer for videre forskning	119
	Litteraturliste	121

Oversikt over sentrale aktører

Aall, Herman Harris (1871-1957): Norsk akademiker med doktorgrad i både filosofi og jus. Medlem av NS fra 1933. Under okkupasjonen drev han med juridisk utredning for okkupasjonsmakten og diverse NS-organer.

Chamberlain, Neville (1869-1940): britisk politiker, statsminister 1937-1940.

Churchill, Winston (1873-1965): britisk politiker. Ved andre verdenskrigs utbrudd utnevnt til marineminister. Fra 10. mai 1940 etterfulgte han Neville Chamberlain som statsminister.

Clausen, Fritz (1893-1947): Dansk politiker, leder for Danmarks naziparti i perioden 1933-1944.

Colban, Erik (1876-1956): Norsk diplomat, den norske sendemann i London fra 1934.

Daladier, Eduard (1884-1970): Fransk politiker, statsminister i perioden 1938-1940.

Hagelin, Albert Viljam (1881-1946): Norsk politiker, innenriksminister i Nasjonal Samlings kollaborasjonsregjeringer 1940-1944. Hagelin bodde fra forrige århundreskifte i Tyskland hvor han studerte, og siden livnærte seg som skuespiller og forretningsmann. I 1939 returnerte han til Norge, og han fungerte som tolk og tilrettelegger ved Quislings besøk i Tyskland 1939.

Hambro, Carl Joachim (1885-1964): Norsk politiker (Høyre). Stortingspresident 1939-1940. I mellomkrigstiden medlem av den norske delegasjon i Folkeforbundet, og fra desember 1939 president i Folkeforbundet.

Halifax, Edward Wood (1881-1959): Bedre kjent som Lord Halifax. Britisk politiker for de konservative, utenriksminister 1938-1940.

Hitler, Adolf (1889-1945): Grunnleggeren av det tyske naziparti. Tysklands rikskansler 1933-1945.

Hore-Belisha, Leslie (1893-1957): Britisk politiker. Krigsminister 1937-1940.

Koht, Halvdan (1873-1965): Norsk historieprofessor og politiker fra Arbeiderpartiet. Norsk utenriksminister 1935-1940.

Lie, Jonas (1899-1945): Norsk jurist og politimann, sjef for statspolitiet før krigen. Under okkupasjonen var han politiminister i den kommissariske regjering.

Lunde, Gulbrand (1901-1942): Norsk politiker for Nasjonal Samling. Lunde hadde doktorgrad i kjemi, og var på 1930-tallet en av Norges fremste vitaminforskere. Fra 25. september 1940 var han minister for kultur og folkeopplysning. Lunde var Nasjonal Samlings mest framtrædende ideolog.

Monsen, Christian Fredrik (1878-1954): Norsk politiker fra Arbeiderpartiet, forsvarsminister i Nygaardsvolds regjering 1935-1939.

Nygaardsvold, Johan (1879-1952): Norsk politiker for Arbeiderpartiet. Statsminister i Norge 1935-1945.

Prytz, Frederik (1878-1945): Norsk offiser, en av grunnleggerne av Nasjonal Samling. Finansminister i den kommissariske regjering.

Quisling, Vidkun (1887-1945): Norsk offiser, major. Grunnlegger av Nasjonal Samling og leder for partiet 1933-45.

Raeder, Erich (1876-1960): Tysk admiral, sjef for Tysklands marine 1928-1943.

Ribbentrop, Joachim von (1893-1946): Tysk politiker, utenriksminister 1938-1945.

Rosenberg, Alfred (1893-1946): Tysk politiker og ideolog, kjent for bøker om rasehygiene. Leder for det tyske nazipartiets utenrikspolitiske kontor.

Scheidt, Hans-Wilhelm (1907-1981): Tysk nazist som arbeidet for NSDAPs utenrikspolitiske kontor. I desember 1939 hjalp han Quisling og Hagelin slik at de fikk møte Rosenberg, Raeder og Hitler. Scheidt var også behjelpelig under statskuppet den 9. april 1940.

Schickedanz, Arno (1892-1945): Tysk nazist, stabssjef ved NSDAPs utenrikspolitiske kontor 1933-1945.¹

Schulte-Mönting, Erich (1897-1976): Tysk admiral, stabssjef for kommanderende admiral i Tysklands krigsmarine, 1939-1944.²

Wenck, Preben (1896-1957): Dansk militærskribent, forfatter av flere propagandaskrifter for det danske naziparti.³

Østbye, Halldis Neegård(1898-1983): Journalist og forfatter, redaktør i *Fritt Folk* 1937-1939, propagandaleder i Nasjonal Samlings kvinneorganisasjon 1934-40.

Kilde: Norsk biografisk leksikon⁴

¹ Kilde: https://de.wikipedia.org/wiki/Arno_Schickedanz

² Kilde: https://de.wikipedia.org/wiki/Erich_Schulte_M%C3%B6nting

³ Kilde: Ravn 2002

⁴ <https://snl.no/>

Forkortelser

DNA – Det norske arbeiderparti

DNSAP – Danmarks National Socialistiske Arbejder-parti – det danske naziparti

Lsak - Landssviksak

NS – Nasjonal Samling

NSDAP – Die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti, altså det tyske naziparti

MEW – Ministry of Economic Warfare – departementet for økonomisk krigføring i
Storbritannia

RA - Riksarkivet

SWC – Supreme War Council – Det Øverste Allierte Krigsråd – det øverste samarbeidsorgan
for fransk-britisk krigføring

1 Tema og problemstilling

Temaet for oppgaven er Nasjonal Samlings syn på forspillet til 9. april 1940, i perioden fra andre verdenskrigs utbrudd og til 9. april 1941. Med forspillet forstår man vanligvis de begivenhetene som ledet til at Tyskland invaderte Norge den 9. april 1940. Disse begivenhetene har vært gjenstand for omfattende historisk forskning, og temaer tilknyttet forspillet blir fremdeles debattert av historikerne. Møtene Nasjonal Samlings leder, Vidkun Quisling, hadde med Tysklands rikskansler Adolf Hitler i desember 1939, er også meget omtalt i litteraturen. Disse møtene bidro til å vekke Hitlers interesse for en Skandinaviaoperasjon. Men hvordan Nasjonal Samling selv så på forspillet til invasjonen av Norge, har aldri vært utforsket, og oppgaven skal derfor fylle et forskningsmessig hull.

Oppgaven har følgende hovedproblemstilling: Hvordan framstilte Nasjonal Samling forspillet til 9. april 1940 i perioden fra 2. verdenskrigs utbrudd og til 9. april 1941?

I tillegg vil jeg undersøke tre underproblemstillinger, som alle er nært beslektet med hovedproblemstillingen:

1. På hvilken måte kan man se elementer av brudd/kontinuitet i framstillingen etter 9. april 1940? Flere faktorer tyder på at framstillingen endret seg etter 9. april 1940. Nasjonal Samling fikk økt innflytelse i Norge etter invasjonen, og den folkevalgte norske regjering hadde rømt landet. Etter 9. april 1940 var det også et element av etterpåklokskap som selvsagt kunne påvirke hvordan Nasjonal Samling vurderte forspillet.
2. Fantes det ulike syn på forspillet innad i Nasjonal Samling? Dersom det finnes nyanser i framstillingene – hvordan kom disse til uttrykk?
3. I hvilken grad kan det sies at framstillingen inneholdt konspirasjonsteorier?⁵ Nasjonal Samling var vel vant med konspirasjonsteorier, og det er derfor interessant å undersøke i hvilken grad slike teorier var en del av framstillingen av forspillet til 9. april 1940.

1.1 Historiografi

⁵ Konspirasjonsteorier: forestillinger om og frykt for påståtte, ikke beviste konspirasjoner. Med konspirasjon forstås at to eller flere personer/institusjoner planlegger å utføre en handling som går ut over noen andre [Sørensen 2007, side 13-14]

Etter krigen tegnet historikerne et noe endimensjonalt bilde av Nasjonal Samling og bevegelsens leder, Vidkun Quisling. Standardverket *Norges Krig* (utgitt i perioden 1947-1950) portretterte bevegelsens medlemmer som en avviker-gruppe, utenfor det nasjonale fellesskapet, og framstilte Quisling som en filosofisk anlagt ideolog som ofte førte en urealistisk drømmepolitikk.⁶ Historieprofessoren Magne Skodvin, som bidro til *Norges krig*, ble siden Norges ledende okkupasjonshistoriker. Hans navn er knyttet til den såkalte Skodvin-skolen, som var den ledende trend i okkupasjonsforskningen fra 1960-tallet av. Karakteristisk for Skodvin-skolen var et fokus på motstandskampen under okkupasjonen. Historieprofessoren Øystein Sørensen hevder at Skodvin-skolen innebar en kraftig tematisk innsnevring i okkupasjonsforskningen, hvor Nasjonal Samling og okkupasjonsmakten ble nedprioritert til fordel for et fokus på motstandskampen i vid forstand.⁷ Resultatet var at det ble gjort lite forskning på konflikter innad i Nasjonal Samling, og at partiets ideologi var relativt uberørt av historikerne.

På 1980-tallet kom det fram en ny generasjon historikere som i større grad enn forgjengerne betraktet Nasjonal Samling som et viktig forskningsobjekt. Dette resulterte i et brudd med Skodvin-tradisjonen, og en produksjon av en serie bøker om Nasjonal Samling. I 1982 ga trioene Hans Fredrik Dahl, Bernt Hagtvet og Guri Hjeltnes ut boka *Den norske nasjonalsosialismen*, som beskrev Nasjonal Samlings historie og utvikling fra 1933 til 1945. Dette var den første større publikasjon som fokuserte utelukkende på Nasjonal Samling, og forsøkte å plassere partiet i den europeiske fascistiske tradisjon. I 1989 publiserte Øystein Sørensen boka *Hitler eller Quisling*, som ifølge historieprofessor Ole-Kristian Grimnes var den første bok om NS' ideologi.⁸ I denne boka gikk Sørensen i detalj om ideologiske brytninger innenfor Nasjonal Samling. Sørensen viste at Nasjonal Samling slett ikke var en ideologisk enhet, men at det under overflaten var flere ideologiske stridstemaer. Under hele okkupasjonstiden var det strid mellom pangermanistene, som i forskjellige former arbeidet for dannelsen av en stat for alle germanere, og nasjonalistene, som la større vekt på norsk nasjonalisme. Samtidig som historikerne ga en mer nyansert vurdering av partiet Nasjonal Samling, endret også framstillingen av Vidkun Quisling seg. I 1991/92 utga Hans Fredrik Dahl en tobinds biografi om Vidkun Quisling. Dahl fortalte historien om NS-føreren på Quislings egne premisser, og resultatet var en mer nyansert framstilling. Dahl tok også Quisling mere på alvor som politiker og ideolog.

⁶ Corell 2010, side 96-98.

⁷ Sørensen 1989b, side 45

⁸ Grimnes 1990

Også i nyere tid er det utgitt verker som har hatt betydning for forståelsen av Nasjonal Samling. Hans Olaf Brevig/Ivo de Figueiredos *Den norske fascismen: Nasjonal Samling 1933-40* gikk i detalj om Nasjonal Samlings utvikling som bevegelse, og hevdet at NS' historie før okkupasjonen kan deles i to faser: en partifase fram til splittelsene i 1936/37, hvor NS fungerte som et parti som deltok i valg, og en celle-fase fram til okkupasjonen, hvor NS var en politisk sekt med et svært begrenset antall medlemmer. Ivo de Figueiredos bidrag til denne boka er en omskrivning av hans hovedoppgave i historie, og utdyper Nasjonal Samlings verdensbilde og ideologi. I 2016 utga Nina Drolsum Kroglund boka *Hagelin – Quislings høyre hånd*, som er den første biografien om tidligere innenriksminister i NS, Albert Viljam Hagelin. Kroglund hevder at Hagelin spilte en viktig rolle i forberedelsen og gjennomføringen av Quislings statskupp. Boka gir dessuten viktig innsikt i den etterretningsvirksomhet Hagelin drev overfor tyske myndigheter vinteren 1939/40.

Ingen av disse bøkene fokuserer spesifikt på Nasjonal Samlings framstilling av forspillet til 9. april 1940. Likevel er Nasjonal Samlings syn på dette omtalt en rekke steder. Nasjonal Samlings Rikstrykkeri ga selv ut en framstilling av forspillet i 1941. Denne har navnet *Optakten til 9. april* og er forfattet av Jens Rolfsen, som under okkupasjonen var Nasjonal Samlings fylkesfører i Oslo.⁹ Denne boka inneholder for det meste lengre sitater fra brev, taler og avisartikler, ispedd forfatterens egne kommentarer. Den er ikke et forskningsverk. I korthet framstilles forspillet til 9. april slik: Den norske regjeringen neglisjerte forsvaret og vanskeliggjorde derved en aktiv nøytralitetspolitikk. Myndighetene brukte ikke makt for å hindre britiske nøytralitetskrenkninger, som for eksempel under *Altmark*-affæren. I stormaktsspillet var Storbritannia og Frankrike de aggressive aktørene, og de ønsket å få de skandinaviske land med i krigen på sin side.

Finn Thrana, som bidro i etableringen av NS-organisasjonen Bondesambandet og under okkupasjonen var regjeringssekretær, omtaler forspillet i sin bok – *Vi ville oss et land som var frelst og fritt*.¹⁰ Thranas framstilling av forspillet kan i korthet oppsummeres slik: Tysklands angrep på Norge var et forkjøpsangrep for å hindre Storbritannia i å okkupere Norge. Han mener at det pågikk et kappløp mellom stormaktene om å erobre Norge, og at Tyskland kom først. Norske myndigheter bidro til invasjonen fordi de ikke prioriterte forsvarsinvesteringer, og dessuten ikke førte en konsekvent nøytralitetspolitikk. Det tyske

⁹ Dahl 1991, [side 403](#)

¹⁰ Thrana 2001, s 13-15

angrepet hadde til en viss grad hjemmel i folkeretten, fordi Norge ikke praktiserte nøytraliteten på en balansert måte.

Temaet er også omtalt i mere forskningsbasert litteratur. Hans Fredrik Dahl omtaler Quislings framstilling av forspillet i sin biografi om NS-lederen. Dahl hevder at Quisling påpekte at Norge uunngåelig ble trukket inn i stormaktenes kampområde: Sovjetunionen fra nord, Tyskland sørfra og Storbritannia vestfra. NS-lederen gikk inn for å holde Norge nøytralt, og ønsket å øke forsvarsbevilgningene. Han var kritisk til den norske regjeringen, som han mente neglisjerte forsvaret. Dahl påpeker også at disse standpunktene egentlig ikke var spesielle, men tvert om utbredt i offiserskretser.¹¹

1.2 Avgrensning og kildegrunnlag

Hvordan defineres begrepet ”forspillet til 9. april 1940”? I utgangspunktet er det en betegnelse på de begivenhetene som ledet til at Tyskland invaderte Norge den 9. april 1940. En slik definisjon er imidlertid for vid til å bli brukt i denne undersøkelsen. Et stort spekter av begivenheter bidro både til at andre verdenskrig brøt ut, og til at Tyskland siden invaderte Norge. Jeg har derfor valgt å avgrense begrepet ”forspillet til 9. april 1940” ytterligere. For det første avgrenser jeg begrepet tidsmessig slik at det starter ved andre verdenskrigs utbrudd den 1. september 1939, og slutter den 9. april 1940. Riktignok kan man påpeke at stormaktenes interesse for Skandinavia ikke startet 1. september 1939. Både Storbritannia og Tyskland hadde allerede i mellomkrigstiden ideer om framstøt i Skandinavia. Den tyske admiralen Wolfgang Wegener argumenterte for at Tyskland burde etablere marinebaser i Norge, og i 1926 utga han ei bok om dette.¹² Det britiske departementet for økonomisk krigføring begynte i 1937 å utrede konsekvensene av svenskenes salg av jernmalm til Tyskland.¹³ Imidlertid vil oppgaven vokse stort i omfang dersom forspillet defineres til å ha startet allerede i mellomkrigstiden. For å redusere omfanget av undersøkelsen defineres begivenheter som inntraff før utbruddet av andre verdenskrig til *ikke* å være en del av forspillet til 9. april 1940. For det andre går jeg ikke i detalj rundt Norges utenrikspolitiske orientering. At Norge hadde en utenrikspolitisk orientering som innebar at landet støttet seg på Storbritannia, var også et aspekt ved forspillet til 9. april 1940, men dette fenomenet hadde

¹¹ Dahl 1991, side [454-459](#)

¹² Salmon 2012, side 37

¹³ Salmon 2012, side 42-43

røtter minst tilbake til 1905, og jeg vil derfor ikke legge nevneverdig vekt på dette. I stedet vil jeg definere forspillet slik at det omfatter de tre aspektene som er aller viktigst:

1. Tysklands og vestmaktene (Storbritannia¹⁴ og Frankrike) planer om operasjoner i Skandinavia
2. De krigførende stormakters press mot den norske nøytraliteten, både økonomisk, politisk-diplomatisk og militært.
3. Norske myndigheters forsøk på å beskytte nøytraliteten.

Siden forspillet er definert til å starte i september 1939, er det naturlig å starte undersøkelsen ved andre verdenskrigs utbrudd. Det var først da stormaktene begynte å utvikle planer for operasjoner i Skandinavia, og samtidig begynte de å anvende økonomisk, politisk og militært press mot den norske nøytraliteten. 9. april 1941 er en naturlig avslutningsdato. Dagen før holdt Vidkun Quisling en lengre tale i Colosseum kino, hvor han talte om forspillet til 9. april 1940. Partioraganet *Fritt Folk* markerte ettårsdagen for invasjonen med et jubileumsnummer, som la stor vekt på Quislings tale dagen før. Kildetilfanget er derfor spesielt rikt på ettårsdagen for invasjonen. Dessuten er ett år tilstrekkelig tid for å vurdere om det har vært brudd eller kontinuitet i framstillingene.

Hvorfor velger jeg å undersøke om det var brudd før/etter 9. april 1940? I året 1940 kan det tenkes andre dager som er vel så naturlige bruddpunkter som 9. april. Den 25. september 1940 dannet okkupasjonsmakten en kommissarisk – altså midlertidig – regjering, hvor Nasjonal Samling hadde 10 av 13 statsråder.¹⁵ Partiet fikk følgelig en langt sterkere maktposisjon etter denne datoen, og i NS-perspektiv var 25. september 1940 derfor en meget viktig dato. For forspillet var likevel 9. april 1940 den sentrale datoen, fordi den representerte kulminasjonen av stormaktene forberedelser til operasjoner i Skandinavia. Det var også denne datoen Nasjonal Samling valgte å markere som sluttdatoen for det gamle regime i Norge. 9. april 1940 er derfor den mest naturlige datoen for å undersøke eventuelle brudd eller kontinuiteter i framstillingene.

Når det gjelder hvilke personer oppgaven skal fokusere på, har jeg identifisert to grupper. For det første personer med formell lederposisjon i Nasjonal Samling, som for eksempel Vidkun Quisling, Albert Viljam Hagelin og Gulbrand Lunde. For disse personene finnes det et stort kildetilfang, og det er selvsagt viktig å undersøke hva lederne i bevegelsen

¹⁴ I teksten kommer jeg til å bruke Storbritannia som betegnelse, men fra NS-hold var det vanlig å bruke England. I sitater eller tett referering fra NS-folk brukes derfor betegnelsen England.

¹⁵ Ved regjeringens opprettelse var 9 av 13 statsråder NS-medlemmer, men landbruksminister Fretheim meldte seg inn i partiet våren 1941. Nøkleby 1985, [side 47](#)

mente om forspillet til 9. april. For det andre fokuserer oppgaven på personer som ikke var medlemmer av ledelsen, men som ga tydelig offentlig uttrykk for en mening om forspillet. Eksempler på medlemmer i denne gruppen er offiserene Finn Kjelstrup og Ingolf Hoel. Begge de to sistnevnte ga klart uttrykk for sin oppfatning om forspillet i partiorganet *Fritt Folk*, og det er derfor naturlig å undersøke hvordan de framstilte begivenhetene, selv om de ikke tilhørte ledelsen i partiet. Hvorfor begrenser jeg meg til disse to gruppene? For det første var ikke Nasjonal Samling i perioden fram til 9. april 1940 en folkebevegelse, men tvert imot en liten politisk sekt. Etter 9. april 1940 steg medlemstallet raskt,¹⁶ men det finnes ikke kvantitative data i form av spørreundersøkelser som viser hva menige medlemmer i Nasjonal Samling mente om begivenhetene som ledet til invasjonen av Norge. Studien vil derfor være kvalitativ, ikke kvantitativ. For det andre ville oppgaven raskt vokse i omfang dersom man skulle gå i detalj rundt oppfatningene til hundrevis, for ikke å si tusenvis, av perifere, menige NS-medlemmer. Derfor har jeg i hovedsak fulgt opp de medlemmene som offentlig ga uttrykk for en oppfatning om forspillet til 9. april 1940.

Det egentlige studieobjektet er meningsbrytningen i Nasjonal Samling. Denne kom klarest til uttrykk i partiorganet *Fritt Folk*, som er hovedkilden til denne oppgaven. I årene 1936-1940 var *Fritt Folk* ukeavis, men fra og med 1. april 1940 kom den som dagsavis.¹⁷ Framtredende NS-folk skrev i *Fritt Folk*, og avisa viste stor interesse for forspillet til 9. april. Jeg har også brukt andre aviser i oppgaven. *Tidens Tegn* var en borgerlig avis som gikk inn i april 1941. Den var vennlig innstilt overfor Hitler-Tyskland og ga stor plass til Quisling. Etter okkupasjonen av Norge var *Aftenposten* en av få norske aviser som fikk lov til å komme ut. Jeg har undersøkt en del utvalgte utgaver for begge disse organene.

Flere ledende NS-folk drev en utstrakt skribentvirksomhet, og dette resulterte i utgivelsen av flere bøker med taler og artikler. Mange av Quislings taler og artikler er utgitt i bokserien *Quisling har sagt*, som ble publisert under okkupasjonen. Også mange av talene og artiklene til NS' sjefsideolog Gulbrand Lunde er publisert i bokserien *Kampen for Norge*, som ble utgitt i årene 1940-42. I tillegg til det åpne ordskiftet som fant sted i aviser, foredragsvirksomhet og bøker, har jeg også undersøkt hva en del meningsbærere mente i det mer lukkede ordskiftet. Framtredende NS-medlemmer som Aall, Quisling og Hagelin drev vinteren 1939/40 etterretningsvirksomhet for Tyskland. Noen har også etterlatt seg private ytringer i brev. Jeg har derfor undersøkt landssviksaker og personlige arkiver til flere kjente

¹⁶ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 169](#)

¹⁷ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 86](#)

og mindre kjente NS-folk. I den grad det var et skille mellom hva de mente offentlig og privat om forspillet, er dette nærmere belyst i oppgaven.

1.3 Metodiske tilnærminger og problemer

Ingen relevante øyenvitner kan oppdrives, og prosjektet er gjennomført som et studium av skriftlige kilder og lydopptak. Metoden har derfor vært begrenset til å lese og tolke disse dokumentene og lydopptakene ved hjelp av den hermeneutiske metode. Selve tolkningsprosessen omtales gjerne som den hermeneutiske sirkel. Tanken er at leseren, gjennom arbeidet med en tekst, skal få en stigende innsikt i meningsinnholdet i den. Begrepet sirkel betyr i denne sammenheng at man stadig vender tilbake til teksten for nye gjennomlesninger, og for hver gjennomlesning styrkes innsikten i teksten. I sammenligningen av de forskjellige framstillingene av forspillet, har jeg anvendt hva Knut Kjelstadli omtaler som den maksimale forskjellens metode.¹⁸ I praksis betyr dette at man sammenligner objekter som i utgangspunktet har mange fellestrekk, som for eksempel de ulike framstillingene av forspillet til 9.april 1940, med den hensikt å finne forskjeller mellom dem.

Opgaven baserer seg primært på de personer som offentlig ga uttrykk for en oppfatning av forspillet. Det er derfor en risiko for at den i for stor grad fokuserer på disse personene. For om mulig å korrigere denne skjevheten har jeg identifisert en rekke NS-medlemmer som ikke ga offentlig uttrykk for en oppfatning om forspillet, men som man likevel kunne forvente å ha meninger om begivenhetene. Dette gjelder for eksempel NS-ministeren Eivind Blehr, som aldri ga offentlig uttrykk for en mening om forspillet. Som jurist og folkerettsekspert kunne det likevel tenkes at han hadde en oppfatning om begivenhetene.¹⁹ Det gjelder også vitenskapsmannen Adolf Hoel, som aktivt beskjeftiget seg med polarforskning, og derfor også med folkerettslige spørsmål.²⁰ Jeg har også undersøkt landssviksakene til offiserene Finn Gunnar Halvorsen (senere Finn Gunnar Finson) og Trygve John Johnsen, som begge var kommandører på torpedobåter som deltok under *Altmark*-affæren.²¹ Begge de to sistnevnte meldte seg siden inn i Nasjonal Samling.²² Siden de var direkte deltakere i *Altmark*-affæren, kunne det tenkes at de hadde en mening om forspillet,

¹⁸ Kjelstadli 1999, [side 266](#)

¹⁹ Sørensen 1989a, [side 139](#)

²⁰ https://snl.no/Adolf_Hoel

²¹ Halvorsen var sjef for torpedobåten *Garm*, mens Johnsen var kommandant på torpedobåten *Geist*

²² Se dom mot Finn Gunnar Finson Isak 907, og dom mot Trygve John Johnsen Isak 646

selv om denne ikke var offentlig uttrykt. For alle disse fire nevnte personene har jeg undersøkt deres landssviksaker.

De skriftlige framstillingene av Quislings og Lundes taler er ikke nødvendigvis 100% korrekt gjengitt. Taler utgitt i skriftlig form i 1942/43 er ikke nødvendigvis identiske med originalene fra mellomkrigstiden eller tidlig under okkupasjonen. Jeg har derfor søkt å sammenligne talene i bokform med gjengivelser i samtidige aviser eller med lydopptak der hvor det er mulig, for å bekrefte at talene faktisk er korrekt gjengitt. Dersom jeg har funnet forskjeller i gjengivelsene, har den samtidige kilden, det vil si avisa eller lydopptaket, fått forrang.

Visse metodiske problemer hefter seg ved studieobjektet Nasjonal Samling. Partiet vektla førerprinsippet, og i praksis betød dette at bevegelsen måtte framstå som samlet og enhetlig.²³ Uenigheter var ikke like synlige som i demokratiske politiske partier. Dersom enkelte hadde avvikende meninger er det ikke nødvendigvis gitt at disse kom klart fram. Dette betyr at det har vært utfordrende å lete etter forskjeller i framstillingene av forspillet til 9. april. I perioden etter 25. september 1940 var dessuten rammebetingelsene annerledes. Nasjonal Samling var da underlagt det tyske rikskommissariatet, og dette kunne utvilsomt påvirke bevegelsen. Okkupasjonsmakten fattet også interesse for forspillet, og hevdet aktivt sin egen framstilling av begivenhetene som ledet til invasjonen av Norge. Dette kunne selvfølgelig også prege Nasjonal Samlings oppfatning av begivenhetene. Jeg har derfor beskrevet den offisielle tyske framstilling av forspillet, og foretatt en viss sammenligning av denne med de ulike betraktningene i Nasjonal Samling.

²³ Sørensen 1989a, [side 18](#)

2 Utdyping av tema

Temaet har to hovedkomponenter – forspillet til 9. april og Nasjonal Samling. Begge disse fenomenene er grundig behandlet i tidligere historieforskning. Det gis her en introduksjon til begge temaene.

2.1 Stormaktenes økonomiske press mot den norske nøytraliteten

Ved utbruddet av andre verdenskrig startet Storbritannia en blokade av Tyskland, og dette avskar tyskerne fra deres oversjøiske markeder. For å kompensere for dette handelstapet, var det viktig for Tyskland å opprettholde eller øke handelen med nøytrale land. Ved utbruddet av andre verdenskrig la tyskerne fram et forslag til handelsavtale med Norge, hvor hovedkravet var at handelen ikke måtte reduseres sammenlignet med de to siste årene før krigen.²⁴ Storbritannia, på den annen side, ønsket å bringe de nøytrale land inn i blokaden av Tyskland. Det britiske forslaget til en handelsavtale med Norge inneholdt både en liste med varer som skulle bli gjenstand for maksimumskvoter, og et krav om at britene skulle overvåke og kontrollere den norske eksporten.²⁵

Storbritannia uttrykte også et ønske om å få kontrahere²⁶ deler av den norske handelsflåten. Den britiske forespørselen om å få disponere deler av handelsflåten var ledsaget av en trussel om å stoppe kulltilførselen til Norge, dersom partene ikke kom til en avtale som var tilfredsstillende for britene.²⁷ Norges status som nøytral stat gjorde det umulig for regjeringen å bidra til at en av de krigførende partene fikk kontrahere deler av handelsflåten. Regjeringen overlot derfor til Rederforbundet å føre forhandlinger med britiske myndigheter. Disse forhandlingene ble sluttført 20. november 1939, og resultatet var at Storbritannia fikk kontrahere 150 skip fra den norske handelsflåten, som den gang bestod av totalt 259 skip.²⁸ Rent teknisk var den såkalte tonnasjeavtalen i samsvar med

²⁴ Fure 1996, [side 312](#)

²⁵ Fure 1996, [side 312](#)

²⁶ Kontrahere betyr i denne sammenhengen at Storbritannia ville inngå en kontrakt for å få disponere et visst antall skip fra den norske handelsflåten.

²⁷ Fure 1996, [side 315](#)

²⁸ Fure 1996, [side 317](#)

nøytralitetsreglene, fordi den norske regjering ikke var involvert i forhandlingene, og tankratene britene skulle betale lå over ratene på verdensmarkedet.²⁹

Etterhvert modererte britene deres rigide posisjon i forhandlingene om en handelsavtale med Norge. I sluttforhandlingene om avtalen godtok de både prinsippet om at varebyttet skulle ligge på gjennomsnittet av nivået fra de siste to årene, og at kontrollen med handelen skulle gjøres av norske myndigheter.³⁰ Årsaken til at britene modererte sine forhandlingsposisjoner på det økonomiske området, var at vestmaktene hadde utviklet planer om militæroperasjoner i Norge. For å gjennomføre disse planene var de avhengige av den norske regjeringens godvilje.³¹

2.2 Vestmaktenes militære press mot Norges nøytralitet

Hovedårsaken til at vestmaktene utviklet planer om militæroperasjoner i Norge, var at Tyskland importerte svensk jernmalm via norsk territorialfarvann. Svenskene utvant malmen i gruver i det nordlige og sentrale Sverige, og transporterte den vanligvis med skip fra Luleå i Bottenviken. Om vinteren frøs imidlertid Luleå havn til, og svenskene valgte da å frakte malmen med jernbane til Narvik i Norge, og derfra med skip til blant annet Tyskland. Det britiske marineministeriet ønsket å stoppe denne transporten, fordi den var krigsviktig for Tyskland. Allerede i september 1939 foreslo Storbritannias marineminister Winston Churchill å legge miner i norsk territorialfarvann.³² Denne planen, som senere fikk navnet Wilfred, skulle hindre transport av jernmalm fra Narvik til Tyskland gjennom nøytralt norsk territorialfarvann.

Den 30. november 1939 angrep Sovjetunionen Finland, en krig som ble kjent som Vinterkrigen. Finnene klarte å demme opp for det sovjetiske angrepet, og den 16. desember vant finnene en stor seier i slaget ved Suomusalmi. Finlands framgang i krigen ledet til Finlandsbegeistring i store deler av Europa. I Norge ble det organisert innsamling av penger og utstyr for å hjelpe finnene.³³ Vinterkrigens utbrudd gjorde at krigen kom til Skandinavia, og dette økte risikoen for at de øvrige skandinaviske land kunne bli involvert.

²⁹ Fure 1996, [side 317](#)

³⁰ Fure 1996, [side 321](#)

³¹ Fure 1996, [side 322](#)

³² Churchill 1948, [side 120-121](#)

³³ Fure 1996, [side 332](#)

Den 14. desember møttes Folkeforbundets hovedforsamling, og vedtok å utvise Sovjetunionen fra Forbundet. Forsamlingen oppfordret alle medlemmene til å yte Finland hjelp i krigen mot Sovjetunionen.³⁴ Som et svar på disse folkeforbundsvedtakene begynte vestmaktene å utvikle planer om en militær hjelpeekspedisjon til Finland. Den 5. februar 1940 vedtok Det Øverste Allierte Krigsråd (Supreme War Council – SWC), som var det øverste samarbeidsorgan for vestmaktens krigføring, å igangsette et omfattende felttog i Skandinavia.³⁵ Dette felttoget bestod av tre separate planer: Avonmouth, Stratford og Plymouth. Avonmouth-styrken skulle gjøre landgang i Narvik, og deretter via jernbane forflytte seg inn i Sverige for å erobre de svenske malmgruvene og byen Luleå. Hensikten var deretter å sende to-tre brigader til Finland for å støtte finnene i Vinterkrigen. Stratford-styrken skulle gå i land i Stavanger, Bergen og Trondheim for å beskytte Norge mot et eventuelt tysk motangrep.³⁶ Plymouth-styrken skulle gå i land i Trondheim og ta seg fram til Sør-Sverige for å beskytte svenskene mot et eventuelt tysk motangrep.³⁷

Vestmaktens planer hadde altså et todelt mål. For det første skulle man sørge for å erobre de svenske jernmalmgruvene og derved stoppe jernmalmtransporten. For det andre innebar planene sending av en styrke til Finland for å hjelpe finnene i Vinterkrigen. Siden planenes gjennomføring involverte Norge og Sverige, måtte disse landenes nøytralitet krenkes. I samsvar med Folkeforbundspaktens artikkel 16, var Norge og Sverige forpliktet til å tillate gjennommarsj av styrkene til et hvilket som helst medlem som beskyttet forbundspakten.³⁸ Før igangsettelsen av felttoget ville vestmaktene rette en henvendelse til den norske og den svenske regjering om å få marsjere gjennom Norge og Sverige.³⁹ Et stridsspørsmål blant historikerne er hvorvidt en gjennomføring av Stratford, Plymouth og Avonmouth forutsatte at svenske og norske myndigheter godkjente gjennommarsjen av vestmaktens styrker, eller om Storbritannia og Frankrike ville gjennomført operasjonene uansett.

Vestmaktene var imidlertid ikke alene om å ha planer om militæroperasjoner i Skandinavia. Fra desember 1939 begynte også Tyskland å utvikle planer om operasjoner i Norge.

³⁴ Salmon 2012, side 89

³⁵ Salmon 2012, side 126-127

³⁶ Salmon 2012, side 136

³⁷ Salmon 2012, side 195

³⁸ Folkeforbundspakten kan leses [her](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp): http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

³⁹ Salmon 2012, side 126-127

2.3 Tysklands rolle

Hvorfor var Norge interessant for Tyskland? En årsak var at den tyske marineledelsen av strategiske grunner ønsket å etablere marinebaser i Norge. I oktober 1939 ytret den tyske marinens sjef, admiral Erich Raeder, overfor Hitler et ønske om etablering av marinebaser i Norge.⁴⁰ Hitler avsto å forfølge ideen fordi Tyskland da var travelt opptatt med å planlegge invasjonen i Frankrike.⁴¹

I desember 1939 var Nasjonal Samlings leder Vidkun Quisling i Berlin, hvor han møtte blant andre admiral Raeder og Hitler. Under møtene i Tyskland argumenterte Quisling med at Stortinget fra 11. januar 1940 ville være inkonstitusjonelt. Stortinget, som var valgt i 1937, hadde formelt et mandat til 1940, men politikerne hadde i 1938 vedtatt å utvide mandatperioden fra tre til fire år. Quisling mente derfor at Stortinget ville være inkonstitusjonelt når den opprinnelige treårsperioden utløp, og han foreslo overfor tyskerne å gjennomføre et kupp. Nasjonal Samling skulle ta makten og deretter oppfordre tyske militærkrefter til å sette seg fast i Norge.⁴² Quisling argumenterte også med at norsk nøytralitet var truet av Storbritannia, og han hevdet at det eksisterte en hemmelig avtale hvor Norges regjering ga britiske tropper rett til gjennommarsj i Norge, i tilfelle det ble krig i Skandinavia.⁴³

Under møtene med Hitler deltok også Albert Viljam Hagelin, som siden ble innenriksminister i Quislings regjeringer. Disse møtene var ukjente i samtiden, og informasjonen om dem ble først kjent under rettssaken mot Quisling i 1945. Det er ingenting som tyder på at noen andre i Nasjonal Samling i samtiden visste om at partilederen møtte Hitler i Berlin.⁴⁴ Etter møtene med Quisling og Hagelin satte Hitler i gang en utredning av en mulig invasjon i Norge. Studien fikk navnet "Studie Nord". I januar året etter etablerte tyskerne en egen stab for å videreutvikle denne planen, som fra 27. januar 1940 fikk kodenavnet Weserübung.

Den 12. februar 1940 kom det det tyske transportskipet *Altmark*, med 303 britiske fanger om bord, inn i norsk territorialfarvann. Norske myndigheter visiterte skipet tre ganger, uten å oppdage fangene.⁴⁵ *Altmark* fikk også tillatelse til å passere gjennom Bergen

⁴⁰ Gemzell 1965, side 217

⁴¹ Loock 1972, [side 160-161](#)

⁴² Dahl 1992, [side 44](#)

⁴³ Loock 1972, [side 167](#).

⁴⁴ Dahl 1991, [side 483](#)

⁴⁵ Stortinget 1946, bilag nr. 4 "Altmark-affæren", [side 271](#)

krigshavn,⁴⁶ og skipet fikk anledning til å kommunisere med den tyske delegasjon i Oslo. Både krigshavnspasseringen og kommunikasjonen med delegasjonen var i strid med norske nøytralitetsregler.⁴⁷

Den 16. februar 1940 forsøkte britiske krigsskip å avskjære *Altmark* i norsk territorialfarvann, og skipet søkte dekning i Jøssingfjorden i Ryfylke. To norske kanonbåter plasserte seg ytterst i fjorden for å beskytte innløpet. Om kvelden trengte den britiske jageren *Cossack* inn fjorden uten at de norske kanonbåtene foretok seg noe for å hindre det. *Cossack* la seg deretter inntil *Altmark*, og marinesoldater fra jageren stormet det tyske skipet og frigjorde de 303 fangene i en operasjon hvor syv tyske marinegaster ble drept.

Tysklands regjering protesterte skarpt mot den britiske nøytralitetskrenkelsen, og advarte om at episoden kunne få de alvorligste konsekvenser for Norge. Den norske regjering protesterte overfor Storbritannia, men utenriksminister Halvdan Koht insisterte på at *Altmark*-affæren skulle ses som en isolert episode i forholdet mellom de to land. *Altmark*-affæren fikk derfor ingen konsekvenser for Norges forhold til Storbritannia.⁴⁸ Derimot fikk den betydning for Tysklands invasjonsplaner, fordi Hitler etter affæren i Jøssingfjorden valgte å akselerere invasjonsforberedelsene.⁴⁹ Også vestmaktene fortsatte å planlegge sine militæroperasjoner etter *Altmark*-affæren.

2.4 Krigsutbruddet i Skandinavia

Den 1. mars 1940 vedtok det britiske krigskabinettet å spørre Norge og Sverige om å få rett til gjennommarsj til Finland. Dagen etter informerte de britiske representantene i Oslo og Stockholm de skandinaviske landenes utenriksministre om at en forespørsel om rett til gjennommarsj ville komme om kort tid.⁵⁰ Sverige avsto forespørselen den 3. mars, og dagen etter sa også Norges regjering nei, med begrunnelsen at den aldri frivillig ville tillate landet å bli trukket inn i en europeisk krig.⁵¹ Parallelt med denne utviklingen begynte finnene å forhandle direkte med Sovjetunionen om fred.

Vinterkrigen sluttet den 13. mars 1940, da Sovjetunionen og Finland inngikk en fredsavtale i Moskva. Dermed falt påskuddet for det britisk-franske Skandinavia-framstøtet

⁴⁶En krigshavn er et sjøområde rundt en orlogshavn eller et annet strategisk viktig område. Krigshavnen må vernes spesielt under krig eller ved krigsfare. Med Bergen krigshavn menes sjøområdet rundt Bergen.

⁴⁷ Stortinget 1946, bilag nr. 4 "Altmark-affæren", [side 273](#) og Berglyd 2008, side 54

⁴⁸ Fure 1996, [side 355](#)

⁴⁹ Fure 1996, [side 366](#), og Stortinget 1946, bilag nr. 4 "Altmark-affæren", [side 279](#)

⁵⁰ Salmon 2012, side 154

⁵¹ Salmon 2012, side 155

bort, og vestmaktene avlyste disse planene rett etter freden i Moskva.⁵² På et møte den 28. mars 1940 vedtok SWC i stedet å implementere planen Wilfred, altså Winston Churchills opprinnelige plan om å minelegge norsk territorialfarvann. Av frykt for at gjennomføringen av Wilfred kunne føre til tyske motreaksjoner, tok vestmaktene fram igjen planene om landgang i Skandinavia. Resultatet var planen R4, som var en kombinasjon av planene Avonmouth og Stratford, men i en mindre skala.⁵³ Målet for R4 var å gjøre landgang i Narvik og deretter erobre jernbanen fram til svenskegrensa. Imidlertid skulle ekspedisjonen stoppe ved grenseovergangen, og bare ta seg inn i Sverige dersom den britiske regjering fant det nødvendig.⁵⁴

Den 5. april leverte Storbritannia og Frankrike likelydende diplomatiske noter til myndighetene i Norge og Sverige. I noten argumenterte vestmaktene med at de kjempet for de små landenes interesser, og at de derfor ikke kunne godta at Tyskland fikk fordeler i Skandinavia.⁵⁵ Den britisk-franske noten hevdet at Tyskland daglig krenket de nøytrale skandinavens rettigheter ved å angripe deres skipsfart. Frankrike og Storbritannia erklærte derfor at:

The allies [...] cannot allow the course of the war to be influenced against them by the advantage derived by Germany from Sweden or from Norway. They therefore give notice that they reserve the right to take such measures as they may think necessary to hinder or prevent Germany from obtaining those countries' resources or facilities which, for the purpose of the war, would be to her advantage or to the disadvantage of the Allies.⁵⁶

Noten var skrevet i en truende tone, men den beskrev ikke spesifikke tiltak som vestmaktene hadde planer om å utføre i nær framtid. Halvdan Koht informerte regjeringsmedlemmene om noten samme ettermiddag, men valgte å hemmeligholde den for Stortinget. Den 6. april holdt Koht en redegjørelse for Stortinget, hvor han ikke nevnte noten fra dagen før. I stedet ga han uttrykk for ingen av de krigførende hadde øvet press på Norge for å få oss til å fravike nøytraliteten.⁵⁷ Det kom derfor som en overraskelse da vestmaktene om morgenen den 8. april 1940 gjennomførte Wilfred-planen ved å legge miner i Vestfjorden, ved Bud og ved

⁵² Skodvin og Grimnes 1975, [side 25](#)

⁵³ Salmon 2012, side 180

⁵⁴ Salmon 2012, side 180

⁵⁵ *Förspålet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*: side 236.

⁵⁶ *Förspålet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*: side 236, og Stortinget 1946, bilag 2, [side 242-243](#)

⁵⁷ *Aftenposten* 6. april 1940 og Koht 1957, [side 197](#)

Stadlandet. Samme morgen fikk norske myndigheter en ny fransk-britisk diplomatisk note som informerte om mineleggingen. 8. april-noten trakk opp en kontrast mellom vestmaktens krigføring og Tysklands krigføring, som ifølge vestmaktene hadde ledet til tapet av mer enn 150 nøytrale skip og nærmere ett tusen nøytrale sjøfolk.⁵⁸ Vestmaktene hevdet at de i den pågående krig aldri hadde ødelagt ett eneste nøytralt skip eller tatt ett nøytralt liv.⁵⁹ Noten argumenterte med at mens tyskerne senket norsk skipsfart, forlangte de å få bruke norsk territorialfarvann til egen fordel. Britene og franskmennene bestemte seg derfor for å hindre framtidig bruk av deler av norsk territorialfarvann ved å legge minefeltene.⁶⁰ Dette tvang tyske skip ut i internasjonalt farvann hvor de kunne angripes. Utenriksminister Koht informerte 8. april Stortinget om begge notene, både den han mottok samme dag, og den han hadde mottatt den 5. april.⁶¹

Vinterkrigens avslutning fjernet også noe av begrunnelsen for at tyskerne skulle foreta en operasjon i Skandinavia. Likevel fortsatte admiral Raeder å legge press på Hitler for å få gjennomført operasjonen, og den 26. mars tok han på ny opp situasjonen i Skandinavia med den tyske føreren. Etter dette møtet vedtok Hitler at operasjon Weserübung – invasjonen av Norge og Danmark - skulle gjennomføres.⁶² Den 1. april møtte alle de operative lederne for Weserübung Hitler, som i en tale ga to argumenter for å invadere Norge og Danmark. For det første planla Storbritannia å avskjære Tyskland fra den svenske jernmalmen, og dette kunne ikke Tyskland tillate. For det andre måtte Tyskland sikre seg åpninger mot verdenshavene, for ikke å bli innestengt av den britiske blokaden.⁶³ Den 3. april forlot de første tyske handelsskipene sine havner for å begi seg til Norge, og selve invasjonsflåten fulgte etter den 7. april. Den 9. april 1940, altså dagen etter den britisk-franske mineleggingen, gjennomførte Tyskland invasjonen av Norge og Danmark.

2.5 Nasjonal Samling

Partiet Nasjonal Samling – forkortet NS - var ved andre verdenskrigs utbrudd redusert til en politisk sekt. Under Stortingsvalget i 1936 fikk Nasjonal Samling kun 1.8% av stemmene.⁶⁴ I 1936/37 gjennomgikk partiet dessuten flere avskallinger som reduserte oppslutningen

⁵⁸ *Förspelet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*: side 261

⁵⁹ *Förspelet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*: side 262

⁶⁰ *Förspelet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*: side 263

⁶¹ Se referat fra Stortingsmøte 8. april 1940 i Stortinget 1995, [side 372](#)

⁶² Kroglund 2016, side 103

⁶³ Fure 1996, [side 367](#)

⁶⁴ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 134](#)

ytterligere. Ved kommunevalget i 1937 fikk NS en oppslutning på 0,06%,⁶⁵ og partiet stod tilbake med et halvt tusen medlemmer.⁶⁶

Den tyske invasjonen av Norge gjorde at Nasjonal Samling fikk sterkt øket betydning. Invasjonsdagen gjorde partiets leder Vidkun Quisling statskupp, da han i en radiotale annonserte at han dannet en regjering. Etter noen dager skjøv imidlertid okkupasjonsmakten denne regjeringen til side, og opprettet i stedet et administrasjonsråd som skulle ta seg av den sivile forvaltning. I tillegg opprettet okkupasjonsmakten et rikskommissariat for de besatte områder, ledet av Josef Terboven. Den 25. september 1940 utnevnte Terboven en såkalt kommissarisk – altså midlertidig - regjering. Quisling hadde ingen formell rolle i den nye regjeringen, men siden 10 av 13 kommissariske statsråder var NS-medlemmer, utøvet han selvsagt en viss uformell innflytelse som partileder. Fra 25. september 1940 var alle politiske partier unntatt Nasjonal Samling forbudt.⁶⁷

Hva var Nasjonal Samlings ideologi? Partiet var sterkt nasjonalistisk. Nasjonalismen var basert på en idyllisk framstilling av Norges storhetstid, som ifølge NS var i høymiddelalderen.⁶⁸ Partiet var også tilhenger av førerprinsippet og av korporatismen – altså at medlemmer av nasjonalforsamlingen skal rekrutteres direkte fra næringsorganisasjonene. Nasjonal Samling ville danne en sterk nasjonal regjering uavhengig av partiinteressene. Det var motstander av marxisme, materialisme, klassekamp og parlamentarisme. Partiprogrammet ville forby streik og lockout.⁶⁹

Nasjonal Samling var en bevegelse styrt etter førerprinsippet, som innebar at en enkelt mann skulle ha ledelsen og ansvaret. Partiet hadde statutter som erklærte at all myndighet i NS skulle stå under førerens kontroll.⁷⁰ De to øverste partiorganene var et hovedstyre og et råd, som begge var dominert av Quisling.⁷¹ Forholdet mellom partimedlemmene og partiledelsen var også svært underkastende for partimedlemmenes del. Medlemmene hadde plikt og lojalitet til daglig å fremme partiets mål, og partiledelsen kunne når som helst forlange skriftlig lojalitetserklæring fra ethvert medlem.⁷² Nasjonal Samling var dessuten

⁶⁵ de Figueiredo og Brevig 2002, side 58

⁶⁶ de Figueiredo og Brevig 2002, side 98

⁶⁷ Nøkleby 1985, [side 43](#)

⁶⁸ Sørensen 1989a, [side 31](#)

⁶⁹ Nasjonal Samlings partiprogram gjengitt i Melsom 1975, [side 22](#)

⁷⁰ Høidal 1988: side 146

⁷¹ Høidal 1988: side 146

⁷² Dahl 1991: side 336

preget av persondyrkelse av føreren. Medlemmenes underkastelse under føreren, og beundringen for hans person, var konstituerende trekk ved bevegelsen.⁷³

Hva karakteriserte Nasjonal Samlings verdensbilde? Ifølge NS var Norge og verden inne i en omfattende krise som manifesterte seg i en konflikt mellom liberalismen og marxismen. Partiet utviklet derfor sterke fiendebilder knyttet til disse ideologiene. Liberalismen omfattet partidemokratiet, parlamentarismen, kapitalismen, den hensynsløse konkurransen, alt verdier NS var imot. I NS så man marxismen som arbeiderklassens svar på liberalismen, og marxisme og liberalisme var derfor motsetninger til hverandre.⁷⁴ Men de hadde også fellestrekk.⁷⁵ Ifølge NS-ideologien var de begge materialistiske, fordi de var karakterisert av egoisme og prioritering av særinteresser framfor samfunnsinteresser. Et hovedpoeng ved Nasjonal Samlings verdensbilde var at ut av motsetningen mellom liberalisme og marxisme skulle det vokse et nytt system som lå over de to andre: dette skulle være en syntese av marxismen og liberalismen, og fungere som en erstatning for begge.⁷⁶ Det nye systemet skulle være basert på de nasjonalistiske eller åndelige kreftene som Nasjonal Samling var en del av.⁷⁷

Nasjonal Samling var ved oppstarten ikke utpreget antisemittisk, men antisemittismen ble framtrødende i løpet av høsten 1935.⁷⁸ I årene fram mot krigsutbruddet tiltok antisemittismen. En av årsakene til denne utviklingen var den inspirasjon Tyskland og nazismen der utøvde på Nasjonal Samling.⁷⁹ Den tiltakende antisemittismen bidro til å svekke medlemsgrunnlaget ytterligere, ved at kristelige medlemmer forlot partiet i protest mot den antisemittiske dreining partiet tok. Ved å omtale marxismen og liberalismen som jødiske ideologier, knyttet man jødedommen til de øvrige fiendebildene.

I samsvar med verdensbildet utviklet Nasjonal Samling også konspirasjonsteorier. Ifølge partiet eksisterte det en verdensomspennende kommunistisk konspirasjon styrt av Komintern, som var en internasjonal sammenslutning av kommunistiske og venstresosialistiske partier, med hovedkvarter i Moskva.⁸⁰ Det Norske Arbeiderpartiet (DNA),

⁷³ Dahl 1991, [side 333](#)

⁷⁴ Dahl 1991, [side 300](#)

⁷⁵ Dahl 1991, [side 300](#)

⁷⁶ Dahl 1991, [side 299](#)

⁷⁷ Dahl 1991, [side 300](#)

⁷⁸ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 66](#)

⁷⁹ de Figueiredo og Brevig 2002, side 168

⁸⁰ de Figueiredo og Brevig 2002, side 133

som hadde regjeringmakten fra 1935, var en del av denne konspirasjonen. Ifølge NS ønsket DNA revolusjon i Norge, og det mottok også pengeoverføringer fra Komintern.⁸¹

I takt med at bevegelsen tok en antisemittisk dreining, ble antisemittiske konspirasjonsteorier mere vanlige. Halldis Neegård Østbye var partiets ledende antisemittiske ideolog. Hun var leder for Nasjonal Samlings presse- og propagandakontor i Oslo, og også redaktør for partiorganet *Fritt Folk* i årene før krigen.⁸² I boka *Jødeproblemet og dets løsning* utbasunerte Østbye en serie klassiske antisemittiske oppfatninger: Jødene dominerte legevitenskapen, det internasjonale finansvesen, børsene, musikkvitenskapen, litteraturen og verdenspressen.⁸³ Jødene kontrollerte også politikken, og de stod bak marxismen og liberalismen.⁸⁴ På denne måten assosierte man jødene med de verdiene som NS kjempet mot: materialisme, individualisme og pengetenkning.

Nasjonal Samling var ikke bare en observatør til forspillet til 9. april 1940. Partiet var også en aktør. Mere presist – partiets representanter Hagelin og Quisling bidro til å vekke Hitlers interesse for Norge. Uten denne interessen ville det ikke blitt noen invasjon. Uten NS-førerens Berlin-visitt i desember 1939, ville Hitlers interesse for Norge først ha blitt vekket ved *Altmark*-affæren i februar. Den tyske invasjonsplanen la stor vekt på overraskelsesmomentet: angrepet måtte finne sted i ly av nattemørket. Dersom forberedelsene til Norgesframstøtet hadde startet i februar 1940, ville det ha vært meget kort tid til å forberede en invasjon av Norge, før nettene ble for lyse til at overraskelsesmomentet ville bli borte. I juni 1940 falt dessuten mye av den tyske marinens beveggrunner for et Norgesframstøt bort. Tyskland okkuperte Frankrike, og marinen fikk tilgang til baser på Frankrikes Atlanterhavskyst. Med disse basene var det mindre behov for marinebaser i Norge, og det er derfor usannsynlig at Hitler ville forsert en plan for å besette Norge fra høsten 1940, da nettene igjen ble lengre. Uten møtene mellom Hitler og Quisling, ville det nok ikke blitt noen tysk invasjon av Norge i april 1940.⁸⁵ Paradokset ved denne historien er at selv om Quisling ledet et norsk mikroparti, klarte han å påvirke Hitler til å igangsette utredningen av Tysklands invasjonsplaner.

⁸¹ Quisling hevdet at DNA mottok pengeoverføringer fra Moskva allerede under den såkalte Quisling-sak i 1932. Se Quislings tale i Stortinget 7. april 1932, gjengitt i de Figueiredo og Brevig 2002, side 209

⁸² https://snl.no/Halldis_Neeg%C3%A5rd_%C3%98stbye

⁸³ Østbye 1938, [side 19](#)

⁸⁴ Østbye 1938, [side 54](#)

⁸⁵ Hans Fredrik Dahl hevdet også dette under TV-programmet "Hvorfor kom Norge med i krigen", som NRK sendte i 1990. Programmet er tilgjengelig i NRKs arkiver her:

<https://tv.nrk.no/program/fnyh70000390/hvorfor-kom-norge-med-i-krigen>

3 Forspillet i samtiden

Selv om Chamberlain antydte muligheten også av senere forsterkninger, vil jeg spørre den fornuftige og fedrelandssinnede leser om en virkelig tror at et slikt hjelpekorps med sine lange forbindelser over Nordsjøens faresone og med Tyskland i flanken ville sette de nordiske stater i stand til å motstå et tysk-russisk-angrep?

Vidkun Quisling i *Fritt Folk* 30. mars 1940

Hvordan framstilte Nasjonal Samling forspillet til 9. april 1940 i samtiden? Det er flere kilder som kan bidra til å svare på dette spørsmålet. Partiorganet *Fritt Folk* inneholdt en del stoff om begivenhetene, og Vidkun Quisling skrev en serie artikler om stormaktsspillet i Skandinavia. En viktig kilde er også den etterretningsvirksomhet både Quisling og framfor alt hans medsammensvorne Albert Viljam Hagelin drev overfor tyske myndigheter vinteren 1939/40. Når jeg heretter benytter uttrykket samtiden, er dette å forstå som den perioden hvor forspillet fant sted, altså mellom 1. september 1939 og 9. april 1940.

3.1 Etterretningsvirksomheten

Albert Viljam Hagelin (1881-1946) var innenriksminister i Quislings regjeringer, og Quislings viktigste medkonspiratør i møtene hos Hitler i 1939. Hagelin var i Nasjonal Samling ansett å være en outsider,⁸⁶ fordi han hadde bodd i Tyskland fra århundreskiftet, og først flyttet tilbake til Norge i 1939. Etter ankomst Norge kom han raskt med i Nasjonal Samling. I 1939/40 opererte Hagelin som en etterretningsagent: Han oppsøkte tyske myndigheter i Tyskland for å gi dem informasjon om tilstanden i Norge. Allerede sommeren 1939 ga han i brev til Hans-Wilhelm Scheidt, som arbeidet for NSDAPs utenrikspolitiske kontor, uttrykk for sin oppfatning: Den norske regjering hadde ikke til hensikt å forholde seg nøytral i en eventuell framtidig stormaktskonflikt.⁸⁷ Norges og Sveriges medlemskap i Folkeforbundet gjorde ifølge Hagelin at ”både Norge og Syd-Sverige kommer til å bli brukt som flåte- og flybaser mot Tyskland”,⁸⁸ noe som ville utgjøre en trussel mot Tysklands flanke. For å avverge denne trusselen mente Hagelin det måtte dannes en nasjonal regjering,

⁸⁶ Sørensen 1989a, [side 300](#)

⁸⁷ Lsak-846:Brev fra Hagelin til Scheidt 12. juli 1939: RA/S-3138/0001/D/Da/L0108

⁸⁸ Lsak-846:Brev fra Hagelin til Scheidt 12. juli 1939: RA/S-3138/0001/D/Da/L0108

som ville melde Norge ut av Folkeforbundet.⁸⁹ Det interessante er at disse oppfatningene var etablert hos ham allerede før andre verdenskrigs utbrudd.

Før krigen utviklet Hagelin et vennskap med Alfred Rosenberg,⁹⁰ som ledet NSDAPs utenrikspolitiske kontor. Den 20. november 1939 skrev han et brev til Rosenbergs stabssjef, Arno Schickedanz. I brevet ga Hagelin uttrykk for hvor farlig en alliert invasjon av Norge ville være, fordi Storbritannia ville bruke Norge som utgangspunkt for å angripe Tyskland. Han hevdet at britiske krigsskip og fly hadde rekognosert norskekysten for å finne egnede landingssteder, og at stortingspresident Hambro med alle midler ønsket å få Norge med i krigen mot Tyskland.⁹¹ Dette var før vestmaktene hadde utledet planer om landgang i Skandinavia, men Hagelin var tydelig overbevist om at de hadde til hensikt å ta kontrollen over Norge.

Vinteren 1939/40 besøkte Hagelin flere ganger Rosenberg i Berlin, og Rosenbergs dagbok gir på to steder informasjon om Hagelins oppfatninger om forspillet. Den 19. februar 1940 meddelte Rosenberg i sin dagbok at han hadde hatt besøk av Hagelin, som advarte om at den norske regjering forberedte seg på å gå inn i krigen på Storbritannias side. Dette gjaldt uavhengig av de norske nøytralitetserklæringer.⁹² Tidlig i mars sendte den norske kommandanten i Narvik, oberst Konrad Sundlo, et brev til Quisling. Obersten gjorde Quisling oppmerksom på at han hadde hatt besøk av den franske etterretningsoffiseren Kermarrec. Den franske offiseren, som var uvitende om at Sundlo var NS-medlem, åpenbarte at franskmennene var ute etter landingssteder og ville ha informasjon om jernbanens og havnens kapasitet.⁹³ Hagelin reiste raskt til Berlin for å informere om besøket fra den franske etterretningsoffiseren. Den 6. mars meddelte Rosenberg i dagboka at Hagelin var innom dagen før, og hevdet at han hadde bevis for at Storbritannia og Frankrike forberedte en aksjon i Norge.⁹⁴ Under samme Berlin-opphold møtte Hagelin den tyske marinens overkommando, og hevdet der at Norge og Storbritannia hadde inngått en avtale om at allierte tropper skulle få marsjere gjennom Norge på vei til Finland. Avtalen var at Norge først skulle protestere mot en vestmaktsforespørsel om støttepunkter på Norges kyst, men når de britisk-franske styrkene likevel tvang seg fram, skulle norske myndigheter bare komme med en diplomatisk protest.⁹⁵

⁸⁹ Lsak 846 :Brev fra Hagelin til Scheidt 12. juli 1939: RA/S-3138/0001/D/Da/L0108

⁹⁰ Kroglund 2016, side 31-32

⁹¹ Kroglund 2016, side 63-64

⁹² Rosenbergs dagbok [19. februar 1940](https://collections.ushmm.org/view/2001.62.14?page=381): <https://collections.ushmm.org/view/2001.62.14?page=381>

⁹³ Kroglund 2016, side 98-99

⁹⁴ Rosenbergs dagbok [6. mars 1940](https://collections.ushmm.org/view/2001.62.14?page=387): <https://collections.ushmm.org/view/2001.62.14?page=387>

⁹⁵ Kroglund 2016, side 99

Hagelin gjentok denne informasjonen i et skriftlig notat til Rosenberg den 20. mars 1940, hvor han ga uttrykk for overbevisning om at Storbritannia forberedte en landgang i Norge.⁹⁶ Den 26. mars dukket Hagelin på ny opp i marinens overkommando i Berlin, og meddelte at det ikke lenger var noen tvil om at ”englenderne i den allernærmeste fremtid vil overta beskyttelsen av og kontrollen over de norske territorialfarvann”.⁹⁷ Ved samme anledning gikk han langt i å anbefale en tysk inngripen i Skandinavia:

Ved siste konferanse med regattakaptein Schulte-Mönting⁹⁸ rådet vi til ennå å avvente forholdenes utvikling. Dette ville vi helst også nå, til tross herfor kan vi ikke mere forsvare å opprettholde dette råd, men må påpeke at en ytterligere avventing betyr en overordentlig risiko.⁹⁹

Rosenberg brakte Hagelins rapport videre til Hitler. Samme dag – 26. mars 1940 – tok Hitler avgjørelsen om å invadere Norge. Det kan derfor tenkes at Hagelins rapport bidro til at Hitler bestemte seg for å gjennomføre Weserübung. Spørsmålet om han tok avgjørelsen før eller etter at han mottok Hagelins rapport, kan det imidlertid ikke gis et klart svar på.¹⁰⁰

Hvor fikk Hagelin sin etterretningsinformasjon fra? På nyåret 1940 fikk han i oppdrag fra kommanderende admiral Diesen å forhandle om kjøp av luftvernskyts i Tyskland.¹⁰¹ Denne avtalen gjorde at ledende politikere og offiserer i Norge inviterte til seg Hagelin, og slik skaffet han seg informasjon.¹⁰² I et notat fra 13. januar 1940 røpet han å ha snakket med både sosialminister Støstad og forsyningsminister Lie om den politiske situasjonen i Norge,¹⁰³ og en av kildene til den informasjon han ga den tyske marinens overkommando den 26. mars 1940 var kommanderende admiral Diesen.¹⁰⁴ Den påståtte ”avtalen” mellom vestmaktene og Norge om at norske myndigheter skulle bøye seg for overmakten, var ifølge Hagelin resultat av ”enighet mellom de tre regjeringer”.¹⁰⁵ En slik uttrykksform forutsatte at det hadde pågått forhandlinger mellom franske, norske og britiske myndigheter, og dette hadde ikke Hagelin dekning for å si. I stedet er det sannsynlig at informasjon om den hemmelige

⁹⁶ Notat til Rosenberg 20. mars 1940 i Lsak-846: RA/S-3138/0001/D/Da/L0109

⁹⁷ Rapport fra møte 26. mars 1940 i Lsak-846: RA/S-3138/0001/D/Da/L0109

⁹⁸ Schulte-Mönting var stabssjef ved admiral Raeders kontor

⁹⁹ Rapport fra møte 26. mars 1940 i Lsak-846: RA/S-3138/0001/D/Da/L0109

¹⁰⁰ Kroglund 2016, side 104

¹⁰¹ Kroglund 2016, side 92

¹⁰² Sverre Hartmann i *Bergens Tidende* 18. april 1950

¹⁰³ Hagelins notat av 13. januar 1940 i Lsak-846: RA/S-3138/0001/D/Da/L0109

¹⁰⁴ Kroglund 2016, side 104

¹⁰⁵ Hagelins notat av 20. mars 1940 i Lsak-846: RA/S-3138/0001/D/Da/L0109

Stortingskonferansen den 2. mars 1940 var blitt lekket til Hagelin. Under denne konferansen sa statsminister Nygaardsvold følgende:

Hvordan vil situasjonen bli hvis vestmaktene forlanger å få fri gjennommarsj gjennom Sverige og Norge for tropper til Finland? Ja, på det område kan jeg forsikre Stortinget at den norske og den svenske regjering står fullstendig enig om det standpunkt at vi ikke vil tillate en sånn gjennommarsj. Men det er klart at de samme regler som måtte følges i Jøssingfjorden, også må følges på andre områder. Hvis en står overfor en overveldende overmakt, er det ingen mening i å la blod flyte. Vi får vel bruke det middelet som vi brukte i Jøssingfjorden, å protestere. Tillike er England og Frankrike gjort bekjent med Norges og Sveriges standpunkt.¹⁰⁶

Men hvilket av disse standpunktene var det vestmactsregjeringene var blitt informert om? Var det at de skandinaviske landene ville avvise en forespørsel om gjennommarsj, eller at den norske regjering ville bøye seg for maktbruk? Den 2. mars 1940 sendte vestmaktene en note til utenriksministrene i Sverige og Norge, hvor Frankrike og Storbritannia informerte om at en ekspedisjon var utrustet for å hjelpe Finland. Notene var ikke en forespørsel om troppetransitt, men spurte skandinavene om hvordan de ville stille seg dersom Finland ba vestmaktene om hjelp.¹⁰⁷ De skandinaviske regjeringene avviste notene i dagene som fulgte. Svenskene avslø forespørselen først dagen etterpå, men deres oppfatning om spørsmålet var allerede gjort klart for vestmaktene tidligere.¹⁰⁸ Storbritannia og Frankrike var derfor informert om at Norge og Sverige ville stille seg avvisende til den allierte planen om å hjelpe Finland. Ergo ville de heller ikke gi tillatelse til gjennommarsj for vestmaktens tropper. Det må ha vært dette Nygaardsvold mente da han sa at vestmactsregjeringene var informert om det norske og det svenske standpunkt. Dette var ikke det samme som at det fantes en formell avtale om å gi gjennommarsj, slik Hagelin hevdet overfor tyske myndigheter. I notatet av 20. mars nevnte ikke Hagelin det hemmelige regjeringsmøtet den 2. mars, hvor Koht ga uttrykk for at det var viktig å havne på riktig side i krigen,¹⁰⁹ og dette beviser at han ikke visste om regjeringskonferansen på dette tidspunkt.

Hagelins framstilling av begivenhetene var av privat karakter, siden han kun la fram disse oppfatningene i etterretningsmessige fora. Hagelins oppfatning stod ikke på trykk i *Fritt*

¹⁰⁶ Stortinget 1995, [side 256](#)

¹⁰⁷ *Förspölet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*, side 121-122

¹⁰⁸ Salmon 2012, side 155

¹⁰⁹ Se kapittel 4.2

Folk. Derimot ga partiorganet vinteren 1939/40 plass til ymse artikler om forspillet, og spesielt viktig var partilederens eget syn på begivenhetene.

3.2 Vidkun Quislings syn på den norske regjeringens politikk

Quisling var meget kritisk til den forsvars- og nøytralitetspolitikk som Stortinget og regjeringen førte i siste halvdel av 1930-tallet. Arbeiderparti-regjeringen til Johan Nygaardsvold hadde regjeringmakten fra 1935. Denne regjeringen var i sitt grunnsyn pasifistisk innstilt, og regjeringens forsvarsminister, Fredrik Monsen, var klart antimilitaristisk, selv om han ikke var pasifist i tradisjonell forstand.¹¹⁰ Nygaardsvold-regjeringen førte en politikk som reduserte forsvarsinvesteringene, og dette førte til en svekkelse av forsvaret. Da andre verdenskrig brøt ut, var den norske hæren en av Europas dårligst utrustede og trente.¹¹¹ I 1939 var militærtjenesten i Norge redusert til 84 dager, og i siste halvdel av 1930-tallet utgjorde det norske forsvarsbudsjettet mindre enn 8% av det totale statsbudsjettet. I begge disse målestokkene var Norge dårligst av alle skandinaviske land.¹¹² Quisling var svært kritisk til svekkelsen av det norske forsvaret. Nasjonal Samlings fører ville i stedet bygge opp et sterkt norsk forsvar for å bevare nøytraliteten.¹¹³

Ved krigsutbruddet erklærte Nygaardsvold-regjeringen Norge nøytralt. Dette var et vedtak Quisling støttet, men han hevdet at regjeringen ikke førte en nøytral politikk. I stedet for å behandle de krigførende parter likt, praktiserte den norske regjering hva Quisling omtalte som fasadenøytralitet. NS-lederen hevdet at regjeringen favoriserte Storbritannia, og at den derfor bare møtte britiske nøytralitetskrenkelser med papirprotester. Han mente at målet med politikken var å være så unøytral som mulig uten å komme i krig.¹¹⁴

Quisling hevdet at Storbritannia, Frankrike og Sovjetunionen før krigen drev en innkretsningpolitikk overfor Tyskland.¹¹⁵ Dette foregikk ved en britisk alliansebygging med Frankrike og Sovjetunionen, der målet var å omslutte Tyskland med motstandere. Siden vestmaktene og Sovjetunionen alle var medlemmer av Folkeforbundet, mente Quisling at Sovjetunionen, Frankrike og Storbritannia brukte denne organisasjonen til å omslutte

¹¹⁰ Haave 2012: [side 53-54](#)

¹¹¹ Kristiansen 2008, side 161

¹¹² Kristiansen 2008, side 163

¹¹³ *Fritt Folk* 2. mars 1940

¹¹⁴ *Fritt Folk* 6. januar 1940

¹¹⁵ *Fritt Folk* 2. september 1939

Tyskland, og Quisling gikk inn for å melde Norge ut av Folkeforbundet.¹¹⁶ NS-føreren mente også at Folkeforbundsmedlemsskapet økte sannsynligheten for at Norge skulle bli involvert i stormaktskonflikter. Han var sterkt bekymret for forviklingene i internasjonale kriser som i Etiopia (1935/36), Tsjekkoslovakia (1938/39) og den spanske borgerkrigen (1936-1939). NS-føreren var meget kritisk til spesielt to paragrafer i Folkeforbundspakten: Artikkel 16, paragraf 2 som dreide seg om sanksjoner, og artikkel 16, paragraf 3, som var kjent som gjennommarsjparagrafen. Sanksjonsparagrafen fastslo at medlemmene var forpliktet til å delta i eventuelle sanksjoner som forbundet vedtok mot en overgriper. Dette skjedde for eksempel da Folkeforbundet vedtok sanksjoner mot Italia i forbindelse med Etiopia-krisen i 1936. Gjennommarsjparagrafen fastslo at medlemmene skulle ”ta de nødvendige forholdsregler for å lette gjennommarsjen gjennom sitt område for ethvert folkeforbundsmedlems stridskrefter for å håndheve folkeforbundsforpliktelsene”.¹¹⁷ I Norges tilfelle betød dette at regjeringen, som et lojalt medlem av pakten, kunne bli nødt til å la andre paktmedlemmers militære styrker passere gjennom norsk territorium i tilfelle av en konflikt. Lenge før krigens utbrudd uttrykte Quisling sterk kritikk mot både sanksjonsparagrafen og gjennommarsjparagrafen. Allerede i 1938 mente han at gjennommarsjparagrafen var i strid med Grunnloven, som sier at ingen fremmede makter skal ha styrker på norsk territorium.¹¹⁸ Sanksjonsparagrafen var ifølge Quisling i strid med Grunnlovens paragraf 25, som sier at landets militære styrker ikke skal overlates i fremmede makters tjeneste.¹¹⁹

Quisling framstilte de internasjonale begivenhetene som et nett som var i ferd med å snøre seg rundt Norge. Ved å føre en unøytral politikk og ved å insistere på å opprettholde Folkeforbundsmedlemsskapet, viklet partipolitikkerne Norge sterkere inn i dette nettet. Politikerne begikk altså en dobbel feil – først ved å neglisjere forsvaret, siden ved å trekke landet inn i krigsforviklinger gjennom sin unøytrale politikk:

Nu avdekkes omsider det forbryterske folkebedrag som våre ansvarlige politikere har gjort sig skyldig i, ved gjennom sin folkeforbundspolitik og sine internasjonale forbindelser å innvikle Norge i krigspolitikken, samtidig som de har forsømt enhver effektiv foranstaltning til landets forsvar og forsyning.¹²⁰

¹¹⁶ *Fritt Folk* 1. oktober 1938.

¹¹⁷ Fra Folkeforbundstraktaten [her](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp): http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

¹¹⁸ *Fritt Folk* 29. januar 1938

¹¹⁹ *Fritt Folk* 29. januar 1938

¹²⁰ *Fritt Folk* 2. mars 1940

3.3 Synet på stormaktenes operasjonsplaner

Nasjonal Samlings fører var sterkt imot å godta en alliert landgang i Skandinavia. Av argumentasjonen hans gikk det fram at han så vestmaktene som aggressoren, og Tyskland som en langt mer passiv aktør. Quisling hevdet at vestmaktene ønsket å utvide krigen ved å involvere de nøytrale skandinavernene i den.¹²¹ Belegget for denne oppfatningen var flere forhold.

NS-lederen fastslo at Tyskland ikke ønsket å utvide krigsskueplassen ved å involvere de skandinaviske land i krigen.¹²² Jernmalmen, som tyskerne var avhengige av, kunne trygt transporteres i norsk territorialfarvann så lenge Norge var nøytralt. Dersom Norge kom inn i krigen, ville norske farvann ikke lenger være nøytrale, og jernmalmtransporten ikke lenger trygg. Både Norge og Tyskland hadde derfor interesse av å opprettholde Norges nøytralitet. Derimot ønsket vestmaktene av to årsaker å involvere Norge og Sverige i krigen: De ønsket maritime støttepunkter i Norge, og de ønsket å gjøre blokaden av Tyskland mere effektiv.¹²³ Quisling anså derfor at eventuelle nøytralitetsbrudd måtte komme fra vestmaktene, og ikke fra Tyskland.

Quisling fulgte tydelig med på hva norske og utenlandske aviser skrev om internasjonale forhold. Informasjonen han plukket opp der forsterket hans oppfatning av vestmaktene som den aggressive parten i forspillet. Ett eksempel på dette var den britiske marineministeren Winston Churchills ”House of many mansions”-tale den 20. januar 1940. I denne talen skamroste Churchill Finlands innsats i Vinterkrigen, og var kritisk til de andre skandinaviske landene som fortsatt var nøytrale. Marineministeren mente at de nøytrale landene i henhold til Folkeforbundspakten var forpliktet til å bli med i krigen på fransk-britisk side.¹²⁴ Quisling tolket talen som et belegg for at hans oppfatninger var korrekte. Storbritannia hadde et ønske om å utvide krigen til Skandinavia, slik Quisling hadde hevdet to uker før Churchills tale.¹²⁵

Den 24. februar 1940 trykket *Tidens Tegn* en artikkel skrevet av den tidligere britiske krigsministeren Leslie Hore-Belisha. I artikkelen tok eksministeren til orde for alliert hjelp til Finland i dets kamp mot Sovjetunionen. Hore-Belisha hevdet at Tyskland var fullstendig avhengig av jernmalmimport fra Sverige. Uten de 9 millioner tonn jernmalm tyskerne årlig

¹²¹ *Fritt Folk* 6. januar 1940

¹²² *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹²³ *Fritt Folk* 6. januar 1940

¹²⁴ Churchill 1940a og Churchill 1940b

¹²⁵ *Fritt Folk* 27. januar 1940

fikk fra Sverige, ville de ikke være i stand til å føre krig.¹²⁶ Siden Tyskland og Sovjetunionen på dette tidspunkt var allierte, ville en sovjetisk erobring av Finland gjøre det lettere for Tyskland å kontrollere den svenske jernmalmen. Derfor var det, ifølge Hore-Belisha, viktig å hindre sovjetisk erobring av Finland.¹²⁷ Siden Folkeforbundet allerede hadde oppfordret medlemmene til å hjelpe Finland, var Norge forpliktet til å følge opp artikkel 16 i Folkeforbundspakten, mente den forhenværende krigsminister. Altså var Norge forpliktet til å gi britiske og franske styrker rett til gjennommarsj over norsk territorium på vei til Finland. Ifølge Hore-Belisha hadde Storbritannia og Frankrike en klar rett til å fullbyrde Folkeforbundets vedtak fra desember om å hjelpe Finland.¹²⁸

Selv om Hore-Belisha ikke åpenbarte detaljer om militære operasjonsplaner i Skandinavia, argumenterte han tydelig for et britisk-fransk framstøt for å hjelpe Finland. At Hore-Belisha nylig hadde vært krigsminister ga framstillingen ekstra tyngde. NS-føreren tolket artikkelen som belegg for at vestmaktene ønsket å spre krigen til Skandinavia. Ut fra dette mente Quisling at "[d]et er således liten tvil om at England og Frankrike har alvorlige planer om å trekke Norge inn på sin side i krigen og gjøre Norden til hovedkrigsskueplass mot Tyskland".¹²⁹

Ifølge Quisling var fredsslutningen i Vinterkrigen en seier for Tyskland og et nederlag for vestmaktene, som var forbitret fordi sjansen til å utvide krigen gikk tapt. På grunn av politikernes "kriminelle dårespill med landets skjebne", hadde det nær lyktes vestmaktene å bringe Norge og Sverige inn i krigen, og konsekvensene ville da ha vært fatale:¹³⁰

Det er nu åpenbart for alle – eller burde være det – at hadde det gått som disse amatørstrateger så iherdig arbeidet for: Vestmaktens intervensjon og norsk militær hjelp til Finland, så vilde Norge og Norden i løpet av kort tid ha oplevet Polens tragedie.¹³¹

Quisling anså at faren for vestlig intervensjon ikke forsvant etter Finlandsfreden, til tross for at påskuddet for å aksjonere i Skandinavia falt bort.¹³² Han benyttet den britiske statsminister Neville Chamberlains tale i parlamentet den 19. mars 1940 til å belegge denne påstanden. Statsministeren hevdet da at Norges og Sveriges posisjoner var mere utsatt enn noensinne

¹²⁶ *Tidens Tegn* 24. februar 1940.

¹²⁷ *Tidens Tegn* 24. februar 1940.

¹²⁸ *Tidens Tegn* 24. februar 1940.

¹²⁹ *Fritt Folk* 2. mars 1940

¹³⁰ *Fritt Folk* 16. mars 1940

¹³¹ *Fritt Folk* 16. mars 1940

¹³² *Fritt Folk* 30. mars 1940

etter Finlandsfreden. De skandinaviske landene hadde strukket nøytralitetsreglene til det ytterste for om mulig å unngå å bli involvert i krigen mellom Storbritannia og Tyskland. Chamberlain hevdet at ”ingenting kunne redde disse to statene [altså Sverige og Norge] bortsett fra besluttsomheten til å forsvare seg og slå seg sammen med andre som vil hjelpe dem med deres forsvar”.¹³³

Ifølge NS-føreren viste Chamberlains tale at vestmaktene etter avslutningen av Vinterkrigen fortsatt ønsket å trekke Norge og Sverige inn i krigen mot Tyskland. Ja, faktisk hadde faren økt etter Finlandsfreden, fordi vestmaktene fikk følelsen av at de tapte krigen dersom de ikke fikk fotfeste i Skandinavia.¹³⁴ Quisling mente at de britisk-franske intervensjonsplanene av militærstrategiske grunner ikke var til Norges fordel. Et alliert hjelpekorps kom til å få lange forsyningslinjer over Nordsjøen, og ville dessuten ha Tyskland i flanken.¹³⁵ Han tvilte på om et slikt hjelpekorps ville sette Norge og Sverige i stand til å forsvare seg mot et tysk-russisk angrep. NS-lederen hevdet at Norge kunne forsvares mot en britisk blokkade og invasjon, men ikke mot et kombinert tysk-sovjetisk angrep. De norske partipolitikerne, som syslet med tankene om å bli med i en allianse med vestmaktene, risikerte å ofre landet for de fransk-britiske krigsinteresser.¹³⁶

3.4 Var Quislings argumentasjon rasjonell?

I hvilken grad kan man si at Quislings samtidsargumentasjon var rasjonell? Han brukte flere argumenter for å si nei til en forespørsel om gjennommarsj. For det første et ønske om å opprettholde nøytraliteten, fordi ja til gjennommarsj ville bety Norges inntreden i krigen. For det andre mente han at engelsk-fransk hjelp til Norge ville bli ineffektiv, fordi forsyningslinjene over havet var lange.¹³⁷ Dessuten mente Quisling at Norge ikke burde havne på den svakeste siden i konflikten. Storbritannia og Frankrike var svakere militært enn Tyskland, for ikke å si en allianse av Sovjet og Tyskland. Han hevdet at Norge ikke hadde noen mulighet til å føre en krig mot Tyskland, på grunn av tyskernes sterke militære stilling. Å akseptere en vestlig militærintervensjon ville bringe Norge inn i krigen mot Tyskland, og dette ville være ”et meget farlig spill”.¹³⁸ Alle disse argumentene var rasjonelle,

¹³³ Chamberlain 1940a

¹³⁴ *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹³⁵ *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹³⁶ *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹³⁷ *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹³⁸ *Fritt Folk* 9. mars 1940

militærstrategiske vurderinger. Hans offentlige skrivelser i *Fritt Folk* var også blottet for tanker om jøder og frimurere, utover å omtale Hore-Belisha som ”den engelsk-jødisk statsmann”,¹³⁹ hvilket han unektelig var. På den annen side tegnet Quisling ofte et dystert og potensielt katastrofalt bilde av utviklingen. Dersom Norge ble involvert i krigen, forestilte Quisling seg at dette skulle skje ved et stormaktsoppgjør i Norge, og at dette kom til å lede til en deling av landet, ikke ulikt Polens skjebne i 1939.¹⁴⁰ Dette er ikke overraskende, siden Hans Fredrik Dahl, for eksempel, har påpekt at han hadde en katastrofe-preget tenkemåte.¹⁴¹ At Quisling lett malte fram katastrofescenarier betyr likevel ikke at hans argumentasjon sluttet å være rasjonell. Polen ble jo delt mellom Tyskland og Sovjetunionen. NS-føreren så for seg at både vestmaktene, Tyskland og Sovjetunionen skulle engasjere seg militært i Skandinavia. Da var det ikke irrasjonelt å tro at Norge kunne lide Polens skjebne. Sammenlignet med hvordan han framstilte forspillet etter 9. april 1940, var Quislings argumentasjon i samtiden rasjonell.

Quislings argumentasjon stod i kontrast til noe av det usignerte stoffet i *Fritt Folk* vinteren og våren 1940. Argumentene her var langt mindre rasjonelle og mindre militærstrategiske. Ett av partiorganets argumenter mot å godta en fransk-britisk intervensjon på skandinavisk jord, var at dette ville bringe afro-franske tropper til Norge. Dersom soldater av afrikansk avstamning satte sine føtter på norsk jord, ville Norge oppleve ”den skam og raseskjendsel det ville være å se en svart troppeinvasjon på sin jord”.¹⁴² Den 4. januar 1940 var *Fritt Folk* kritisk til at noen franske soldater av senegalsk herkomst skulle ha drept tyske krigsfanger. Partiorganet omtalte senegaleserne som ”urskogens halvville representanter”.¹⁴³ Denne typen rasemessige argumenter var helt fraværende hos Quisling, som ikke la noen vekt på soldatenes hudfarge.

Fritt Folks redaksjonelle stoff var også klart mere konspirativt og antisemittisk enn Quislings samtidige betraktninger. Nyheten om at en britisk delegasjon av representanter for Labour og den faglige landsorganisasjon skulle besøke Skandinavia, framstilte *Fritt Folk* som en konspirasjon for å undergrave Norges nøytralitet.¹⁴⁴ Partiorganet fryktet at delegasjonen av britiske ”krigshissere” skulle styrke båndene til Det Norske Arbeiderparti (DNA) og LO. Bak sistnevnte organisasjon stod angivelig stortingspresident Hambro, som partiorganet omtalte

¹³⁹ *Fritt Folk* 2. mars 1940

¹⁴⁰ Se f.eks *Fritt Folk* 16. mars 1940 og 30. mars 1940

¹⁴¹ Dahl 1991, side [451](#)

¹⁴² *Fritt Folk* 16. mars 1940

¹⁴³ *Fritt Folk* 6. januar 1940

¹⁴⁴ *Fritt Folk* 13. januar 1940

som ”den internasjonale jødedoms førsteagent i Norge”.¹⁴⁵ Quislings mere strategiske betraktninger omtalte Hambro kun ved navn, og han utbasunerte heller ikke konspiratoriske bemerkninger om jøder eller jødedommen.

Stormaktenes økonomiske press mot norsk nøytralitet var heller ikke et tema for Quisling. Føreren nevnte ikke forhandlingene om krigshandelsavtaler med Storbritannia og Tyskland. At han heller ikke brukte tonnasjeavtalen som argument, tyder på at NS-føreren ikke visste om den. Dessuten var det sannsynligvis lettere for offiseren Quisling å gripe til militære og forsvarsmessige argumenter, enn å bruke økonomiske og handelsmessige kjensgjerninger.

3.5 Synet på de enkelte stormakter

I hvilken grad var Quislings syn Tysklandsvennlig? Det er påfallende at han i liten grad diskuterte muligheten for at Tyskland kunne bli nødt til å aksjonere mot vestmaktens intervensjonsplaner. Dersom Storbritannia og Frankrike virkelig ønsket å stanse transporten av jernmalmen fra Skandinavia, ville jo dette kunne utløse mottrekk fra den part som hadde interesse av å opprettholde jernmalmtransporten, altså Tyskland. Muligheten for tyske mottrekk berørte han kun en gang i *Fritt Folk*, den 6. januar 1940. NS-føreren hevdet da at når de norske politikerne ”lar sig bruke i den ene store maktgruppes interesser, vil den annen maktgruppe føle sine livsinteresser truet”.¹⁴⁶ At Quisling berørte dette temaet kun en gang i samtiden, og da på en forbigående måte, er interessant, siden det etter 9. april 1940 var et hovedargument for ham at Tyskland hadde hatt en rett til å gripe inn for å hindre vestmaktene i å besette Skandinavia. Han hevdet da at folkeretten var på tysk side, siden britene først hadde krenket norsk nøytralitet.

Quislings oppfatninger kan ha blitt preget av at informasjonsstrømmen var skjev, siden de to partene i verdenskrigen var svært forskjellige som samfunn. Frankrike og Storbritannia var demokratier, Tyskland et diktatur. Planleggingen av Weserübung var svært hemmelig, og minimalt med informasjon kom ut.¹⁴⁷ På vestmaktens side kom langt mer informasjon offentligheten for øre. Ved enkelte anledninger lekket politikerne informasjon om operasjonene for å skape begeistring i opinionen. Den 13. mars 1940 opplyste den franske

¹⁴⁵ *Fritt Folk* 13. januar 1940

¹⁴⁶ *Fritt Folk* 6. januar 1940

¹⁴⁷ Noe av hemmelighetskremmeriet i planleggingen av Weserübung er utdypet her: Hartmann 1958, side [107-113](#)

statsminister Eduard Daladier i deputertkammeret at Frankrike og Storbritannia i februar begynte å samle og utruste et skandinavisk ekspedisjonskorps hvis styrke han anga til 50 000 mann.¹⁴⁸ At den avgåtte britiske krigsminister Hore-Belisha skrev avisartikler hvor han åpent argumenterte for en vestmaktsintervensjon i Skandinavia, bidro også til at Quisling visste vesentlig mere om vestmaktenes planer enn om Tysklands planer. Likevel kan man ikke unngå konklusjonen at Quislings grunnsyn var klart sympatisk overfor Tyskland, og kritisk overfor vestmaktene. At NS-førerens fokus nesten utelukkende var på vestmaktenes planer, gjorde at Tyskland framstod som en relativt passiv aktør i hans betraktninger. Quislings oppfatning om innkretsningspolitikken gjorde også at Tyskland i hans verden framstod som et offer, og styrket oppfatningen om at førerens syn var klart Tysklandsvennlig.

Det øvrige stoffet i *Fritt Folk* var også svært kritisk til Storbritannia, så føreren var ikke i utakt med bevegelsen forøvrig. Vinteren og våren 1940 kom partiorganet med kritikk av Storbritannia i hvert bidige nummer. Redaksjonen omtalte utgaven den 27. januar 1940 som et ”Englands-nummer”, hvor artikkelen ”Fredsstaten som har rekord i antall kriger” var en historisk gjennomgang av britenes synderegister.¹⁴⁹ *Fritt Folks* første utgave etter *Altmark*-affæren inneholdt en serie angrep på Storbritannia. Folkerettseksperten Herman Harris Aall angrep britene under overskriften ”Verdensfredens fiende nr. 1”.¹⁵⁰ Pianisten, komponisten og kringkastingsmannen Edvard Sylou-Creutz gjennomgikk Storbritannias historiske synder: flåteranet i København, utsultingen av Norge i 1807-14, konsentrasjonsleirene under boerkrigen.¹⁵¹ Sylou-Creutz hevdet at England i 200 år hadde holdt Europa ”i febertilstand”, og at enhver nasjon som søkte ”en plass i solen” var blitt skånselsløst skutt ned. Artikkelen tok til orde for at Norge burde styrke sitt forsvar og forsvare nøytraliteten, og Sylou-Creutz hevdet at England aldri ville våge å angripe oss dersom vi virkelig forsvarte vår nøytralitet.¹⁵² Pianisten var også av den oppfatning at England var villig til å ofre ”hvad og hvemsomhelst. Bare ikke sitt eget land og folk”.¹⁵³

3.6 Endringer i samtiden

¹⁴⁸ *Fritt Folk* 16. mars 1940

¹⁴⁹ *Fritt Folk* 27. januar 1940

¹⁵⁰ *Fritt Folk* 24. februar 1940

¹⁵¹ *Fritt Folk* 24. februar 1940

¹⁵² *Fritt Folk* 24. februar 1940

¹⁵³ *Fritt Folk* 16. mars 1940

Utover våren 1940 endret Quislings argumentasjon seg. I utgangspunktet var den hovedsakelig drevet av et negativt syn på vestmaktens intervensjonsplaner, og Norges forhold til Tyskland spilte en mindre rolle. Etter Vinterkrigens avslutning fikk Tyskland en langt mer sentral rolle i argumentasjonen. Han omtalte landet som Europas eneste sikre bolverk mot bolsjevismen, og tyskernes gode forhold til Sovjetunionen styrket ytterligere mulighetene til å bevare freden i Skandinavia.¹⁵⁴ Tyskland ville, ifølge Quisling, aldri godta en videre sovjetisk ekspansjon i Skandinavia. Norges interesser var dessuten sammenfallende med Tysklands interesser, siden Tyskland så sin interesse i å opprettholde Norges nøytralitet. NS-føreren tok derfor til orde for at Norden snarest burde ordne sitt forhold til Tyskland.¹⁵⁵

Quislings argumentasjon endret seg også med hensyn til makthaverne i Norge. I utgangspunktet gikk ikke Quisling i detalj om hvorfor de norske politikerne neglisjerte forsvaret, og engasjerte landet i internasjonale forbindelser som Folkeforbundet. Han ga ingen nærmere begrunnelse for hvorfor han trodde politikerne førte en slik politikk. På våren 1940 endret dette seg, og Quisling begynte å gå dypere inn i *hvorfor* han mente norske politikere ikke fulgte en nøytral politikk. Hovedpoenget var at politikerne hadde en interesse av at demokratiene seiret i krigen. En tysk seier ville ifølge Quisling medføre en ”slutt på deres lystige spill med det norske folks lykke”.¹⁵⁶ Siden politikerne også ville miste sine posisjoner dersom Norge kom inn i krigen på Tysklands side, måtte landet manøvreres inn i krigen på Englands side når fasadenøytraliteten en gang måtte oppgis.¹⁵⁷ Her var det en tydelig kontrast fra tidligere argumentasjon: Quisling insinuerte at regjeringsmedlemmene tok aktive handlinger for å manøvrere Norge inn i krigen på Storbritannias side, fordi dette var det eneste utfall som kunne berge taburettene deres. Hvorfor skjedde dette bruddet? Det er nærliggende å tro at Quisling hadde kjennskap til den hemmelige Stortingskonferansen den 2. mars 1940. Under denne konferansen spurte Stortingets president Carl J. Hambro hva Norge skulle gjøre dersom de allierte krevde gjennommarsj av tropper for å komme Finland til unnsetning. Nygaardsvold svarte da at man skulle anvende det middelet som ble brukt i Jøssingfjorden, altså å protestere.¹⁵⁸ Endringen i Quislings argumentasjon var tydelig fra den 9. mars, det vil si det første nummer av *Fritt Folk* etter stortingskonferansen. Nina Drolsum

¹⁵⁴ *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹⁵⁵ *Fritt Folk* 30. mars 1940

¹⁵⁶ *Fritt Folk* 9. mars 1940

¹⁵⁷ *Fritt Folk* 9. mars 1940

¹⁵⁸ Stortinget 1995, side [256](#)

Kroglund hevder at denne Stortingskonferansen kan ha blitt lekket til Albert Viljam Hagelin.¹⁵⁹ Da må man gå ut fra at også Quisling har fått rede på konferansens innhold.

3.7 Offentlig og privat framstilling av forspillet?

Hadde Quisling i samtiden to versjoner av forspillet, en til offentlig bruk og en til privat bruk? Dette spørsmålet kan besvares med ja. På den private siden er kildegrunnlaget riktignok noe begrenset. Jeg har ikke funnet private brev hvor Quisling uttrykker en oppfatning om forspillet. Derimot finnes en del dokumentasjon om hans møter med Hitler, Raeder og Rosenberg i Berlin i desember 1939. I møtereferatet fra møtet med Raeder den 11. desember 1939, går det fram at NS-føreren hevdet at den norske og den britiske regjering hadde sluttet en hemmelig avtale om at dersom ”Norge kom i krig mot en stormakt så skulle Englands innmarsj påfølge med norsk samtykke”.¹⁶⁰ Referatet utmerket seg ved den store betydning det ga til Stortingspresidenten Hambro, som i tillegg til å være en venn av Hore-Belisha, også skulle beherske regjeringen, Stortinget og den norske utenrikspolitikken. Referatet understreket Hambros jødiske opphav, og hevdet at han misbrakte sin stilling til å bringe Norge under britisk innflytelse ved hjelp av tallrike engelske agenter.¹⁶¹

Sammenligner man med Quislings offentlige betraktninger i *Fritt Folk* vinteren 1939/40, er det tydelig at NS-føreren overfor tyskerne ga en langt mere konspirativ framstilling. At det fantes en norsk-britisk konspirasjon om å godta gjennommarsj, var ikke en del av hans offentlige framstilling i *Fritt Folk*. Quislings artikler i partiorganet la også langt mindre vekt på Hambro og hans rolle, og framhevet aldri Stortingspresidentens jødiske opphav.

3.8 Brudd eller kontinuitet fra mellomkrigstiden?

Representerte Quislings forspillsframstilling noe nytt, sammenlignet med hvordan han vurderte tilstanden før andre verdenskrigs utbrudd? Dette spørsmålet kan besvares med et klart nei. Tvert om er det tydelig at Quislings forspillsframstilling representerte en videreføring av oppfatninger som var etablert hos ham lenge før andre verdenskrigs utbrudd. For det første ga Quisling i mellomkrigstiden gjentatte ganger uttrykk for at krigsfaren var

¹⁵⁹ Kroglund 2016, side 101

¹⁶⁰ Dokumentet finnes i Lsak-3138: RA/Landssvikarkivet/D/DA/L003/Dokument 44. Digitalisert [her](https://media.digitalarkivet.no/view/61225/189?indexing=):
<https://media.digitalarkivet.no/view/61225/189?indexing=>

¹⁶¹ Lsak-3138: RA/Landssvikarkivet/D/DA/L003/Dokument 44

overhengende. Han fryktet både krig mellom Sovjetunionen og Tyskland, og mellom Tyskland og Storbritannia. Allerede under Nasjonal Samlings riksmøte i 1936 var spørsmålet hvordan Norge skulle komme gjennom tidens internasjonale forviklinger uten å havne i krig.¹⁶² Forestillingen om at internasjonale forviklinger kunne bringe Norge inn i krig var altså gammel. Den oppstod ikke under forspillet.

For det andre forsvarte Quisling Norges nøytralitet, og ville sikre denne gjennom en styrking av forsvaret. Partiet Nasjonal Samling var svært forsvarsvennlig, og partiprogrammet slo i paragraf 27 fast at ”forsvaret styrkes, særlig sjø- og luftforsvaret”.¹⁶³ Allerede under NS-riksmøtet i 1936 krevde Quisling ”sterk og ubetinget hevdelse av Norges nøytralitet og at nøytraliteten og landets fred sikres ved at forsvaret styrkes, hurtig og effektivt”.¹⁶⁴ For det tredje var ideen om at Tyskland hadde en interesse av å opprettholde norsk nøytralitet uttrykt før andre verdenskrigs utbrudd. Under Nasjonal Samlings riksmøte på Hamar i august 1939, sa Quisling tydelig at Tyskland var tilfreds med norsk nøytralitet, gitt at denne var effektivt sikret. Derimot var norsk nøytralitet ikke i Storbritannias interesse. Som belegg benyttet han Tysklands tilbud om å slutte ikkeangrepspakter med de nordiske land. Quisling henviste her til at Tyskland i april 1939 foreslo ikkeangrepspakter med de nordiske land, et tilbud Norge valgte å avvise.¹⁶⁵ At Tyskland kom med et slikt tilbud, beviste for Quisling at tyskerne hadde interesse av å opprettholde norsk nøytralitet.¹⁶⁶

Dessuten er det et poeng at hans mantra: at partipolitikerne neglisjerte forsvaret og ofret nøytraliteten var blitt gjentatt utallige ganger i mellomkrigstiden. Denne oppfatningen oppstod heller ikke under forspillet til 9. april 1940. Allerede i januar 1938 uttrykte NS-føreren dette:

Sakens kjerne er tvertimot den, at partipolitikken, eller den klikk av partipolitikere, som har ansvaret for Norges styre de fire siste avgjørende år, ikke bare har ofret Norges nøytralitet for visse stormaktsinteresser, og samtidig ødelagt landets forsvar, men at de på tross av en stadig skjerpene verdenssituasjon stadig turer fram i den samme katastrofe-politikk.¹⁶⁷

¹⁶² Quisling i *Fritt Folk* 12. august 1939.

¹⁶³ [Nasjonal Samlings partiprogram](#), paragraf 27

¹⁶⁴ Quisling i tale ved NS-riksmøtet 1936. Quisling 1940a, side [47](#)

¹⁶⁵ Fure 1996, [side 282](#)

¹⁶⁶ *Fritt Folk* 19. august 1939

¹⁶⁷ *Fritt Folk* 8. januar 1938

3.9 Konklusjon

Nasjonal Samlings samtidsframstilling av forspillet inneholdt to hovedkomponenter. For det første en sterkt kritisk brodd mot de norske partipolitikerne, som ifølge NS neglisjerte forsvaret, og dessuten førte en utenrikspolitikk som ikke var nøytral. Den behandlet ikke Storbritannia og Tyskland likt, fordi myndighetene ifølge NS møtte britiske nøytralitetskrenkinger kun med papirprotester. For det andre var bevegelsen veldig kritisk innstilt til vestmaktene, og særlig til Storbritannia. Ifølge Nasjonal Samling forsøkte disse landene aktivt å bringe de skandinaviske land inn på deres side i krigen. Presset mot den norske nøytraliteten kom derfor fra vestmaktene, og ikke fra Tyskland.

Partiets fører Vidkun Quisling hadde en privat og en offentlig framstilling av forspillet. Den private kom fram i de møter Quisling hadde med Hitler i desember 1939. Den private framstilling var konspirativ, og hevdet at norske myndigheter drev et hemmelig samarbeid med britiske myndigheter om å godta en vestmaktsinmarsj i Norge. Quislings offentlige framstilling var langt mer rasjonell og begrunnet med militærstrategiske argumenter. Den senere innenriksminister Albert Viljam Hagelin drev også etterretningsvirksomhet overfor tyske myndigheter. Hagelin var tydelig overbevist om at britiske myndigheter hadde til hensikt å sette seg fast i Norge, og at det forelå en avtale om at norske myndigheter skulle gi vestmaktens styrker rett til gjennommarsj over norsk territorium.

Det er også karakteristisk at både Quisling og Hagelin hadde etablert flere av disse oppfatningene før andre verdenskrigs utbrudd. Deres samtidsframstilling av forspillet representerte en videreføring av oppfatninger som var etablert hos dem før krigens utbrudd.

4 Invasjonen og felttoget

7. april 1940-24. juni 1940

Det er ikke Tyskland som har sendt en fiendtlig utfordring mot oss, men vi som har gått med på vestmaktenes angrep på Tyskland over vårt land, fordi vi ville være på den rette side.¹⁶⁸

Herman Harris Aall i *Fritt Folk* 4. mai 1940

Den tyske invasjonen av Norge gjorde at Nasjonal Samling fikk sterkt øket betydning i norsk samfunnsliv. En konsekvens av invasjonen var at den muliggjorde Quislings statskupp den 9. april. Selv om Quislings kuppregjering bare varte noen dager, hadde føreren med sitt kupp brakt partiet inn i nyhetenes sentrum. Quislings og bevegelsens stilling var helt annerledes under invasjonen og felttoget, enn før 9. april. Hvordan framstilte Nasjonal Samling forspillet under den tyske invasjonen og det påfølgende felttoget?

4.1 *Fritt Folk* under felttoget

Fritt Folk ga betydelig spalteplass til de dramatiske begivenhetene som inntraff i april 1940. Avisen omtalte mineleggingen 8. april som et ”brutalt alliert overgrep mot Norge”, og gjenga også den britisk-franske diplomatiske note av 8. april i sin helhet.¹⁶⁹ Samme dag som mineleggingen fant sted, gjennomførte Quisling første del av sitt statskupp. Han utstedte en løpeseddel som ba om at Nygaardsvold-regjeringen måtte tre tilbake, og at en sterk nasjonal regjering skulle formes. Løpeseddelen fastslo at partipolitikerne hadde ført Norge til avgrunnen, og argumenterte for at de ikke måtte få drive sitt spill videre og ”utlevere Norge til England og Frankrike for å redde sitt eget skinn”.¹⁷⁰ Dagen etter gjorde Quisling, i samarbeid med Hagelin og Hans-Wilhelm Scheidt, statskupp. Føreren annonserte i radio at han dannet regjering, og kritiserte Nygaardsvold-regjeringen, som hadde møtt Storbritannias minelegging med ”de vanlige intetsigende protester”.¹⁷¹ Selv om Quislings kuppregjering var meget kortvarig, rakk han å gjennomføre en pressekonferanse i Stortinget den 12. april. Under pressekonferansen hevdet den ferske statsministeren at Nygaardsvold-regjeringen ikke grep

¹⁶⁸ *Fritt Folk* 4. mai 1940

¹⁶⁹ *Fritt Folk* 8. april 1940

¹⁷⁰ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 78](#)

¹⁷¹ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 78](#)

inn på den folkerettslige riktige måten etter mineleggingen. Quisling fastslo også at den norske nøytralitet bare hadde vært en ”nøitralitet i formen. Man har alltid skjelet til den ene side”.¹⁷² Denne typen påstander representerte en videreføring av hva Quisling hevdet offentlig før invasjonen fant sted.

Fritt Folk videreførte også bevegelsens sterkt kritiske holdning til Storbritannia, ved blant annet å gi spalteplass til ekteparet Alvilde og Knut Knutson Fiane. Sistnevnte var trafikksjef i Telegrafverket. Han meldte seg inn i Nasjonal Samling høsten 1940 og Alvilde Fiane høsten 1941,¹⁷³ men de skrev i *Fritt Folk* før de hadde meldt seg inn i bevegelsen. Leserinnlegget i avisa 18. april 1940 var tydelig skrevet av ekteparet i samarbeid. Ekteparet Fiane framhevet at ”for vel hundre år sida drap engelskmennene nokre tusen nøytrale nordmenn og danskar og tok den dansk-norske flåten fra det nøytrale Danmark-Norge”.¹⁷⁴ Storbritannias historiske synder sluttet ikke med dette. Britene tok maten ”frå talrike norske småfolk”, lot ”meire enn tjuefem tusen kvinner og born døy i konsentrasjonlægrar” i Boerstaten i Sør-Afrika og ga mangelfull hjelp til Polen og Finland i 1939/40. Fianes konklusjon var klar: ”Finn dei engelske statsmennene at dei britiske interessene er best tent med eit nøytralitetsbrot eller eit anna overgrep eller jamvel ein krig mot eit lite land, vel så gjer dei det.”¹⁷⁵

Forspillet til 9. april 1940 var likevel ikke noen hovedsak i *Fritt Folk*, som fokuserte langt mer på selve felttoget og kamphandlingene i Norge. I slutten av april inntraff imidlertid de begivenhetene som gjorde forspillet til 9. april 1940 til en hovedsak for Nasjonal Samling: Det tyske utenriksdepartementet publiserte den såkalte *Hvitebok nummer 4*.

4.2 Den offisielle tyske framstilling av forspillet

Okkupasjonsmakten var tidlig klar over at enkelte arkiver kunne være nyttige til propagandabruk. Allerede den 10. april 1940 kom en spesialkommando med arkivspesialister til Oslo, ledet av den tyske legasjonssekretær Eberhard von Künsberg.¹⁷⁶ Arkivspesialistene fant dokumenter både i Utenriksdepartementets arkiv, på Nygaardsvolds kontor og i de forlatte regjeringskontorene på Hamar.¹⁷⁷ Tyskerne fant dessuten militære operasjonsordre på

¹⁷² *Fritt Folk* 13. april 1940

¹⁷³ Lsak-3787: RA/S-3138/0001/D/Da/L0811/0001

¹⁷⁴ *Fritt Folk* 18. april 1940.

¹⁷⁵ *Fritt Folk* 18. april 1940

¹⁷⁶ Borgersrud 2012, side 285

¹⁷⁷ Borgersrud 2012, side 285

britiske offiserer som de tok til fange under felttoget i Norge.¹⁷⁸ Dokumentfunnene gjorde det mulig for tyskerne å publisere deres egen versjon av forspillet til 9. april 1940. Okkupasjonsmakten publiserte de viktigste dokumentene i boka *Hvitebok nummer 4*.¹⁷⁹ Tysklands utenriksminister Joachim von Ribbentrop offentliggjorde hviteboka på en pressekonferanse i Berlin den 27. april 1940.¹⁸⁰ Under pressekonferansen hevdet von Ribbentrop at vestmaktene hadde hatt som mål å utvide krigen ved å bringe nøytrale land inn på deres side i konflikten, og at de i lang tid hadde planlagt operasjoner i Skandinavia. Von Ribbentrop hevdet at Storbritannias og Frankrikes operasjonsplaner i Skandinavia ikke forutsatte godkjenning til gjennommarsj fra Norge og Sverige, slik britene selv hevdet.¹⁸¹ Ifølge den offisielle tyske framstilling ville vestmaktene foreta en landgang i Norge uansett, uavhengig av om de fikk tillatelse til gjennommarsj eller ikke. Hensikten med den britiske mineleggingen 8. april 1940 var derfor ikke å hindre tysk skipstrafikk i norske farvann, men å beskytte den britiske landgangsstyrken som var på vei, sa von Ribbentrop.¹⁸² Dokumentene i hviteboka viste også at britiske og franske myndigheter drev en omfattende spionasjevirksomhet i Norge før 9. april 1940. Britiske og franske agenter opererte mange steder i Norge, for å innhente informasjon om landingssteder, og forberede en britisk-fransk landgang i Norge.¹⁸³ Den tyske utenriksminister påstod at norske institusjoner, blant annet marinen, var behjelpelige med å gi britene og franskmennene denne informasjonen. Dessuten påstod han at den norske regjering, i motsetning til den svenske, var parat til å samarbeide med vestmaktene for å få utvidet krigen:

Den tyske riksregjering må slå fast og den kan nu også bevise det ved offentliggjørelsen av aktstykkene, at den tidligere norske regjering var parat til, ikke bare å tåle en slik aksjon med sikte på utvidelse av krigen, men også om nødvendig å delta aktivt i den eller støtte den.¹⁸⁴

Utenriksministeren hadde også en forklaring på det bemerkelsesverdige tidsmessige sammenfall mellom partenes operasjoner: Tyskerne hadde mistanke om at vestmaktene forberedte en aksjon i Skandinavia, og hadde derfor gjort visse forberedelser for å kunne gripe inn ved behov. Den tyske regjering fikk noen dager før 8. april informasjon om at den franske

¹⁷⁸ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁷⁹ Salmon 2012, side 211

¹⁸⁰ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸¹ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸² *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸³ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸⁴ *Fritt Folk* 29. april 1940

og den britiske regjering ville erklære skandinavisk territorialfarvann som ikke lenger eksisterende den 8. april, og at de to landene ”ville gå igang med bestemte aksjoner straks”.¹⁸⁵ Tyskerne sendte da sin flåte ut, slik at den kunne gripe inn hvis vestmaktene gjorde alvor av sine intensjoner. Von Ribbentrop hevdet videre at britene sendte sine landgangsstyrker ut den 7. april, for å gå i land i Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik. Den tyske aksjon kom derfor i akkurat det rette øyeblikk, slik at britene ikke fikk gjennomført sin operasjon. Von Ribbentrop framstilte den tyske invasjonen som et forkjøpsangrep, altså en operasjon for å hindre at vestmaktene kom først.¹⁸⁶

Hva baserte von Ribbentrop vurderingene på? Argumentasjonen var basert på informasjon i de dokumentene tyskerne la beslag på under felttoget i Norge. Det viktigste var et referat fra et norsk regjeringssmøte 2. mars 1940, hvor flere av regjeringens medlemmer ga uttrykk for at man ikke måtte komme i krig på ”gal” side, altså mot Storbritannia. Regjeringen diskuterte hvordan man skulle stille seg til en britisk-fransk forespørsel om gjennommarsj, da følgende meningsutveksling fant sted:

Torp¹⁸⁷ spurte: Hvis de britiske og de franske troppene kommer allikevel, skal vi da nøie oss med å protestere eller skal vi ta forholdsregler for å hindre gjennommarsjen? Koht mente at vi måtte nøie oss med å protestere. Vi må ikke innrette oss slik, sa han, at vi kommer med i krigen på den gale siden, hvis vi ikke kan unngå å bli trukket med i den.¹⁸⁸

De beslaglagte britiske operasjonsplanene beviste at vestmaktene ikke bare hadde operasjonsplaner for Skandinavia, men også at de hadde forberedt disse over tid. Instruksjonene til troppene inneholdt antydninger om at britene regnet med å bli hilst som venner i Norge,¹⁸⁹ og dette svekket ikke mistanken om at det før invasjonen hadde foregått et samrøre mellom britiske og norske myndigheter.

Offentliggjøringen av den tyske hvitebok satte fart i forspillsdekningen i *Fritt Folk*. Von Ribbentrops pressekonferanse fikk bred dekning den 29. april 1940, og samme dag trykte partiorganet de britiske operasjonsordrer i sin helhet. Dagen etter publiserte avisa ymse dokumenter som viste at britiske og franske offiserer hadde drevet spionasje for å forberede

¹⁸⁵ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸⁶ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸⁷ Oscar Torp : Sosialminister i Nygaardsvolds regjering 1936-1942

¹⁸⁸ *Fritt Folk* 29. april 1940

¹⁸⁹ *Fritt Folk* 29. april 1940 og [Hvitebok nummer 4](#):

https://archive.org/details/Weissbuch_Nr.4_England_Frankreich

en landgang i Norge, og 1. mai utdypet partiorganet referatet fra regjeringskonferansen den 2. mars 1940. Etter von Ribbentrops pressekonferanse begynte også Nasjonal Samlings fremste ekspert på folkerettslige spørsmål, Herman Harris Aall, å omtale forspillet i *Fritt Folk*.

4.3 Aalls innledende folkerettslige betraktninger

Herman Harris Aall var en norsk folkerettsekspert med doktorgrader i både jus og filosofi.¹⁹⁰ Han var sterkt kritisk til Storbritannia, og generelt sympatisk innstilt til Tyskland. Aall var særlig opptatt av Storbritannias rolle i internasjonale havspørsmål. Han hevdet at britene opprettholdt en permanent voldstilstand på havet ved systematisk å forhindre andre nasjoner i å bygge krigsflåte, og ved å hindre den frie ferdsel på havet gjennom vilkårlige kontrabandebestemmelser.¹⁹¹ Han var NS-medlem siden 1933,¹⁹² og inviterte dessuten Quisling til Berlin i desember 1939, da føreren møtte Hitler. Aall var medlem av Nasjonal Samlings råd,¹⁹³ men var ikke medlem av Quislings kuppetregjering eller den kommissariske regjering. Aalls oppfatninger var derfor ikke nødvendigvis representative for mange i NS. Likevel var han bevegelsens fremste kapasitet på folkerettslige spørsmål, og dessuten den som mente aller mest om forspillet til 9. april 1940. Ingen i Nasjonal Samling produserte så mange artikler og foredrag om temaet som Aall.

Aalls framstilling var drevet av folkerettslige argumenter, og den tok utgangspunkt i Haagkonvensjonens artikler om nøytralitetsretten. Ifølge Haagkonvensjonen har både nøytrale og krigførende stater visse plikter. De krigførende stater er forpliktet til å avstå fra krenkelser av nøytrale staters sjø- og landterritorium.¹⁹⁴ Nøytrale stater er forpliktet til å verne seg mot alle slike krenkelser med alle midler som står til deres rådighet.¹⁹⁵ Aall hevdet også at nøytrale i henhold til folkeretten er forpliktet til å være tilstrekkelig rustet til å kunne avvise et nøytralitetsbrudd.¹⁹⁶ Siden norske myndigheter neglisjerte forsvaret og hadde en svak evne til å verge egen nøytralitet, begikk norske myndigheter ifølge Aall et brudd på folkeretten.¹⁹⁷ Nå kunne det tenkes forskjellige årsaker til at en nøytral stat som Norge ikke avviste en

¹⁹⁰ Kroglund 2016, side 42

¹⁹¹ *Fritt Folk* 30. november 1940

¹⁹² Norsk biografisk leksikon: https://nbl.snl.no/Herman_Harris_Aall

¹⁹³ Borgersrud 2010, side 292

¹⁹⁴ Se for eksempel artikkel 1 i den 13. Haagkonvensjon [her](#):

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague13.asp

¹⁹⁵ Se for eksempel artikkel 8 og 25 i den 13. Haagkonvensjon [her](#):

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague13.asp

¹⁹⁶ Aall 1940, [side 13](#)

¹⁹⁷ Aall 1940, [side 12](#)

nøytralitetskrenkelse. Den nøytrale kunne for eksempel la være å forsvare sin nøytralitet i sympati med overgriperen, eller unnlatsen kunne skyldes at den nøytrale ikke hadde tilstrekkelige maktmidler til rådighet. For Aall utgjorde dette prinsipielt ingen forskjell.¹⁹⁸ Det avgjørende var hvorvidt de krigførende makter faktisk brukte det nøytrale land som angrepsbase, og ikke årsakene til at den nøytrale ikke klarte å hindre dette.¹⁹⁹

Haagkonvensjonen sier også at den nøytrale må behandle alle krigførende parter likt.²⁰⁰ Ifølge Aall gjaldt imidlertid likebehandlingsprinsippet bare inntil en av de krigførende først krenket den nøytrale stats rettigheter. Da var situasjonen forandret, og prinsippet om likebehandling av partene ikke lenger gyldig. Når den første nøytralitetskrenkelsen hadde skjedd, mente Aall at den nøytrale staten bare hadde to valg:

- A. Gi den andre krigførende part samme rett til å krenke nøytraliteten, eller
- B. Gå inn i krigen på den andre krigførende parts side, for å avvise angrepet fra den part som først krenket den nøytrales territorium²⁰¹

For Aall var det følgelig et hovedpoeng å identifisere hvilken av de krigførende parter som *først* brøt Norges nøytralitet. Denne staten var Norges fiende. Den annen krigførende, det vil si den som ikke brøt Norges nøytralitet først, var en hjelper. Den av partene som i Aalls skjema ble angrepet, ville ifølge Aalls folkerettstolkning ha retten til å foreta en represalie mot angriperen. Og hvem krenket Norges nøytralitet først? Ifølge Aall var dette Storbritannia, da landet angrep *Altmark* i Jøssingfjorden.²⁰² Den britiske mineleggingen inntraff også før Tyskland invaderte Norge, så Storbritannia krenket Norges nøytralitet to ganger før den tyske invasjonen, hevdet Aall.²⁰³ Siden britene krenket nøytraliteten først, var de Norges fiende. Tyskerne benyttet represalieretten til å forsøke å fravriste angriperen – altså Storbritannia – den fordel det hadde tilegnet seg overfor den nøytrale. Den nøytrale makt – altså Norge – kunne enten gi Tyskland de samme rettigheter som Storbritannia (alternativ A over), eller bli med Tyskland for å slå tilbake angrepet fra britene (alternativ B over). Aall mente at norske myndigheter valgte ingen av alternativene A eller B nevnt over, og tok i stedet parti med den stat som først krenket nøytraliteten. Ifølge Aall foretok den norske regjering da et brudd på

¹⁹⁸ Erklæring i Malmø, 18. april 1940: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

¹⁹⁹ *Aftenposten* 13. april 1940

²⁰⁰ Se for eksempel artikkel 9 i den 13. Haagkonvensjon [her](http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague13.asp):
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague13.asp

²⁰¹ *Fritt Folk* 30. april 1940

²⁰² *Fritt Folk* 30. april 1940

²⁰³ *Fritt Folk* 4. juni 1940

folkeretten.²⁰⁴ For den folkerettslærde Aall var det viktig å dokumentere at Storbritannia under forspillet til 9. april virkelig hadde til hensikt å angripe Norge, og at britiske myndigheter i april dagene 1940 hadde igangsatt et militært angrep på Norge. Aalls analyse ville svekkes dersom det viste seg at Storbritannia *ikke* hadde til hensikt å angripe Norge i april 1940.

4.4 Aalls syn på invasjonen av Norge

Aall hevdet at vestmaktene under SWCs møte i London 28. mars 1940 vedtok at det ikke skulle tas hensyn til Norges nøytralitet, og at de informerte norske myndigheter om dette vedtaket.²⁰⁵ Under det samme møtet ”blev planer om aa utlegge miner og dessuten aa besette norske og danske havner avtalt”.²⁰⁶ Riktignok ble mineleggingsplanen Wilfred vedtatt under møtet, men SWC drøftet ingen planer om besettelser i Norge under møtet den 28. mars. At SWC vedtok å besette *danske* havner er også ukjent. For ytterligere å understreke vestmaktenes aggressive hensikter, brukte Aall mye plass på 5. april-noten. Han mente at Storbritannia og Frankrike i denne noten ga beskjed om at de ville treffe tiltak for å hindre tyske tilførsler og vinne krigen. Han mente at vestmaktene erklærte at dette hadde de allerede meddelt den norske regjering – altså at den norske regjering var informert om dette *før* 5. april 1940.²⁰⁷ Han siterte også fra noten for å underbygge disse poengene:

Derfor har de [vestmaktene] *allerede* [uthevet av Aall] meddelt den norske regjering at de forbeholder seg rett til å treffe de tiltak som de maa betrakte som nødvendige for aa hindre Tyskland i aa oppnaa tilførsler og fordeler i Norge, som blir til Tysklands gagn under krigsførselen og til skade for de allierte.²⁰⁸

I noten stod egentlig dette:

They therefore give notice that they reserve the right to take such measures as they may think necessary to hinder or prevent Germany from obtaining those countries' resources

²⁰⁴ *Fritt Folk* 30. april 1940

²⁰⁵ Aall 1940, [side 15](#)

²⁰⁶ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

²⁰⁷ *Fritt Folk* 4. mai 1940

²⁰⁸ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

or facilities which, for the purpose of the war, would be to her advantage or to the disadvantage of the Allies.²⁰⁹

En sammenligning av sitatene viser at det er visse forskjeller mellom dem. Begrepet ”allerede meddelt den norske regjering” forekommer ikke i originalen, og Aalls hovedpoeng blir derfor borte. Vestmaktene hadde *ikke* informert den norske regjering om disse tiltakene på forhånd. At Aall siterte feilaktig, betyr ikke nødvendigvis at han la til det som passet. *Fritt Folk* gjenga 8. april 1940 den noten norske myndigheter mottok samme dag. Aalls sitat var nesten ordrett sammenfallende med partiorganets sitat,²¹⁰ og man må derfor gå utfra at han hentet det derfra, og ikke fra originaldokumentet. At sitatet var feil, skyldtes altså at Aall blandet sammen 8. april-noten og 5.april-noten, og ikke at han la til det som passet.

Aall mente at Storbritannia i april 1940 igangsatte et militært angrep på Norge. Feltoget startet den 7. april, da kryssereskadren og slagskipsflåten gikk ut fra Rosyth og Scapa Flow.²¹¹ Kontrasten mellom den britiske og den tyske framgangsmåte var derfor klar:

England vilde altså angripe vår nøytralitet, hadde meddelt dette til våre myndigheter og foretatt en del av krenkelsen innen første uke av april, før der fra tysk side forelå noen tilsvarende handling, beslutning eller hensikt.²¹²

Hvordan forklarte han det bemerkelsesverdige tidsmessige sammentreff mellom tyskeres og briteres aksjoner i norsk farvann? Ifølge Aall fikk tyskerne først vite om SWCs ”vedtak” om å besette Norge den 30. mars, og de gjorde da skritt for å forsvare seg mot angrepet.²¹³ Riktignok var ikke Aall spesielt militært skolert, men det skulle ikke mye militærkunnskap til for å forstå at en operasjon som Weserübung ikke kunne improviseres på 10 dagers varsel. Trodde han virkelig at tyskerne startet forberedelsene til invasjonen 10 dager før? Nei, han innrømte at de kunne ha forberedt dette en stund, eller sågar at ”de var parate”.²¹⁴ Men grunnen til de tyske forberedelser var at England krenket nøytraliteten først.²¹⁵ Muligheten for at Tyskland kunne ha forberedt operasjonen over tid, og at de kunne ha egne strategiske interesser i Skandinavia, lot Aall være å drøfte. Han nøyde seg med å fastslå at den tyske

²⁰⁹ *Förspellet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940*, side 236. Elektronisk utgave i Stortinget 1946, bilag 2, [side 242-243](#)

²¹⁰ *Fritt Folk* 8. april 1940: Derfor har de alt meddelt den norske regjering at de forbeholder seg rett til å treffe de tiltak som de må betrakte som nødvendige for å hindre Tyskland i å oppnå tilførsler og fordeler i Norge som blir til Tysklands gagn under krigsførselen og til skade for de allierte.

²¹¹ Aall 1940, [side 16](#)

²¹² *Fritt Folk* 4. mai 1940

²¹³ Aall 1940, [side 16](#)

²¹⁴ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

²¹⁵ Aall 1940, [side 17](#)

operasjonen var et svar på tidligere engelsk aggresjon, og at den var igangsatt for å hindre Storbritannia i å sette seg fast i Skandinavia. Han fant ikke det minste tegn på at tyskerne ville gått i land her uten vestmaktens brudd på norsk nøytralitet.²¹⁶ Siden Tyskland så seg truet over nøytralt land, hadde landet en rett til å forberede seg på å være på pletten hvis angrepet kom.²¹⁷ Slik forklarte han nærværet av de tyske skip i norsk farvann før 9. april.

4.5 Aalls syn på Norges nøytralitetspolitikk

Herman Harris Aall så et misforhold mellom hvordan norske myndigheter framstilte den norske nøytralitetspolitikken for offentligheten, og hvordan de førte den i praksis. Han hevdet at det norske folk ønsket å være nøytralt, og listet en rekke historiske fakta for å underbygge dette. Et enstemmig Storting ga den 16. juni 1897 en adresse til alle andre stater om bruk av voldgift i stedet for krig ved konflikter. Norge forvaltet Alfred Nobels fredspris, og ved andre verdenskrigs utbrudd erklærte regjeringen Norge nøytralt. Aall mente at alt dette var i ”fullkommen samklang med vaart folks syn”.²¹⁸ Norske myndigheter uttrykte også overfor folket at de førte en helt ut nøytral politikk.²¹⁹

I praksis hadde imidlertid politikerne ”besluttet aa opgi nøytraliteten og delta i krigen på vestmaktens side”.²²⁰ Aall begrunnet dette med en serie hendelser, blant annet Kohts holdning under regjeringskonferansen den 2. mars 1940, da han uttrykte at Norge ikke måtte risikere å havne på gal side i krigen. Ifølge Aall hadde myndighetene inntatt denne holdningen allerede ved utbruddet av andre verdenskrig, da de presset Rederforbundet til å stille handelsflåten til engelsk disposisjon.²²¹ De lot også engelskmenn og franskmenn forstå at de ville hilse velkommen i Norge.²²²

Siden politikerne lot være å offentliggjøre vestmaktens beslutninger av 28. mars og 5. april, bidro de ytterligere til å føre det norske folk bak lyset. Aalls tolkning av beslutningene den 28. mars og 5. april var som kjent at disse betød starten på et vestmaktsangrep på Norge. Siden politikerne skjulte denne informasjonen for befolkningen, skapte de en misforståelse i opinionen: Myndighetene forledet folket til å tro at det var Tyskland som var angriperen, ikke Storbritannia. Folket forstod derfor ikke at Tyskland var i sin gode rett og forsvarte Norge

²¹⁶ Aall 1940, [side 17](#)

²¹⁷ Aall 1940, [side 17](#)

²¹⁸ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

²¹⁹ Lsak 3089: Er Norge i krig med Tyskland?: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

²²⁰ Lsak 3089: Er Norge i krig med Tyskland?: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

²²¹ Lsak 3089: Er Norge i krig med Tyskland?: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

²²² Aall 1940, [side 18](#)

mot det britiske angrep, mente Aall. Han hevdet at de norske myndigheter villedet befolkningen til å tro at angriperen var forsvarer og forsvareren var angriper.²²³

4.6 Stormaktenes operasjonsplaner

Folkerettseksperten så vestmaktene som den aggressive parten i forspillet. Som belegg for dette oppga han flere momenter. Et hovedpoeng var utenriksminister Halifax' erklæring av 19. mars 1940, der han sa at Norge som medlem i Folkeforbundet ikke var berettiget til en nøytral holdning i forbundets kriger. Utenriksministeren mente at gjennommarsjparagrafen gjorde at de nøytrale statene måtte bøye seg for andre forbundsmedlemmer som ønsket å implementere et folkeforbundsvedtak.²²⁴ Et annet moment var lunsjen Winston Churchill organiserte den 2. februar 1940, og hvor den norske legasjons pressesekretær var tilstede. Pressesekretæren ga senere en rapport til minister Colban om hva Churchill sa under lunsjen, og denne rapporten var med blant dokumentene i den tyske *Hvitebok nummer 4*.²²⁵ Ifølge rapporten sa marineministeren at "den beste måte hvorpå de skandinaviske land kunne bli innblandet i krigen - hvilket var det store mål - var å bli med på Finlands side".²²⁶ Ergo var hjelpen til Finland bare et skalkeskjul, mente Aall. Det egentlige mål var å få Norge og Sverige med i krigen på Storbritannias side, og middelet for å oppnå dette var hjelpen til Finland.²²⁷ Dessuten mente han at vestmaktene hadde en strategisk interesse av å bringe krigen til Skandinavia, fordi de da ville omslutte Tysklands flanke. Da Vinterkrigen brøt ut, fikk vestmaktene et utmerket påskudd til å bringe krigen til Skandinavia, og slik stoppe den tyske jernmalmtransport. Dette ville blokkere den tyske "maskinindustri og vaabenfabrikasjon og saaledes være et viktig ledd i blokaden".²²⁸ At vestmaktene valgte å holde 50 000 tropper i beredskap etter avslutningen av Vinterkrigen, beviste ifølge Aall at deres hensikt ikke var å hjelpe Finland, men å intervensere i Skandinavia. Da de norske og svenske regjeringer avslo forespørselen om gjennommarsj, vedtok vestmaktene likevel å gå i land i Skandinavia uten tillatelse, mente Aall.²²⁹

Aall framstilte altså vestmaktene som den aggressive parten, og Tyskland som en forsiktig aktør, under forspillet til 9. april 1940. Likevel var det tyskerne som først gikk i land

²²³ *Fritt Folk* 30. april 1940

²²⁴ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

²²⁵ *Fritt Folk* 30. april 1940

²²⁶ *Fritt Folk* 30. april 1940

²²⁷ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

²²⁸ Lsak 3089: Folkenes kamp mot Verdensdespotiet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

²²⁹ Lsak 3089: Folkenes kamp mot Verdensdespotiet: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

i Norge. På det tidspunkt tyskerne angrep, hadde ikke en eneste britisk eller fransk soldat gått i land i Norge, men for Aall spilte dette ingen rolle. Ifølge hans tolkning av folkeretten var det tilstrekkelig at det britiske angrepet var planlagt og igangsatt for at represalieretten skulle virke.²³⁰ Det var altså nok at tyskerne *visste* at Storbritannia kom til å angripe, for at de skulle få rett til å iverksette sitt forsvar mot det britiske angrepet. Og ved utløpet av mars var tyskerne informert om at vestmaktene kom til å gjøre landgang i Skandinavia, mente Aall.²³¹

Det er påfallende at Herman Harris Aall i sine skrivelser i *Fritt Folk* før 9. april 1940 – altså i samtiden - ikke diskuterte muligheten for en tysk represalie mot Storbritannia og Frankrike i Skandinavia. Han kunne selvfølgelig ikke forutse den tyske invasjonen, men muligheten for en tysk represalie omtalte han aldri. Aall skrev side opp og side ned om Englands historiske feil, og mangelen på en rettsordning på havet, men ingenting om at et vestmaktsframstøt i Skandinavia kunne lede til tyske mottrekk. I artikkelen ”Landsskadelige makter og Folkeretten”, som stod på trykk i *Fritt Folk* 2. april 1940, skrev han om Arbeiderpartiets forhold til Sovjetunionen. Han hevdet at myndighetene drev landsskadelig virksomhet ved å motta penger fra Moskva, og ved å si seg villig til å avstå Nord-Norge til Sovjetunionen.²³² Umiddelbart før invasjonen var han altså mest opptatt av trusselen fra øst, og han omtalte ikke forholdet mellom myndighetene og Storbritannia. I mars 1940 var han også på en foredragsturne i Tyskland. Tyske aviser ga Aalls foredragsturne en viss oppmerksomhet. De tyske avisreferatene røper at hovedpoenget ved foredragene var Storbritannias verdensherredømme og rettsløsheten på havet, ikke at Tyskland kunne gjøre mottrekk mot vestmaktens planer i Skandinavia.²³³ Desto mere spesielt er dette ettersom hans folkerettslige tolkninger om Tysklands represalierett fikk så mye spalteplass etter 9. april 1940. Ingen andre i bevegelsen skrev så mye om forspillet til 9. april 1940 som Herman Harris Aall, men han begynte å fokusere på temaet først etter at den tyske invasjonen var et faktum.

Det er tydelig at Aalls framstilling påvirket hvordan andre i Nasjonal Samling så på forspillet: også føreren selv var påvirket av folkerettseksperten.

4.7 Quislings framstilling

²³⁰ *Fritt Folk* 4. juni 1940

²³¹ Aall 1940, [side 16](#)

²³² *Fritt Folk* 2. april 1940

²³³ Referater fra tyske aviser Isak 3089: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

Vidkun Quisling ga to offentlige taler om forspillet i juni 1940, på et NS-møte den 5. juni og i kringkastingen den 24. juni. I disse talene framstilte han begivenhetene på en måte som viste at han var påvirket av Herman Harris Aall. Føreren hevdet at det åpne brudd på norsk nøytralitet, som britene stod for gjennom *Altmark*-affæren og mineleggingen, gjorde at vi kom under folkerettens bestemmelser. Folkeretten tok ifølge Quisling ”meget tungt på en stat som ikke verger sig mot nøytralitetskrenkelser”.²³⁴ At de norske torpedobåtene ikke skjøt mot *Cossack* var ifølge Quisling ensidig partitaken for England og i seg selv et folkerettsbrudd, fordi regjeringen brøt folkerettens klare bestemmelser om å sette seg imot en nøytralitetskrenkning. Han mente også at folkeretten ga Tyskland retten til å slå tilbake mot de engelske nøytralitetsbrudd.²³⁵

Føreren videreførte også Aalls påstand om at Nygaardsvold-regjeringen overfor folket framstilte politikken som nøytral, mens den i virkeligheten favoriserte Storbritannia. Quisling hevdet at folket krevde ubetinget nøytralitet, men det ble bedratt av politikerne som gjorde nøytraliteten til en maske. Bak denne masken forberedte de Norges inntreden i den ”riktige” krigsfront, mente Quisling.²³⁶ Føreren gjentok også de militærstrategiske argumenter han anvendte i samtiden. Quisling mente at det var lettere å forsvare landet mot engelsk sjøinvasjon, enn mot en land- og luftmakt som Tyskland. At Nygaardsvold-regjeringen hadde gått til krig mot Tyskland, var ifølge føreren vanvittig. Der hvor aktiv motstand var mulig, som ved *Altmark*-affæren, brukte regjeringen papirprotester. Der hvor aktiv motstand ifølge Quisling var håpløs, altså ved den tyske invasjonen, var Nygaardsvold-regjeringens svar mobilisering og krigserklæring.²³⁷

Quisling var også meget opprørt over at utenriksministeren under regjeringsskonferansen 2. mars 1940 ga uttrykk for at man ikke måtte komme med på gal side i krigen:

Men partipolitikerne og våre statsmakter bedrog folket og gjorde nøytraliteten til en maske bak hvilken de forberedte Norges deltagelse i den ”riktige” krigsfront. I regjeringsskonferanse den 2. mars i år uttalte utenriksminister Koht (etter statsråd Hjelmtvedts referat) at om England brøt vår nøytralitet ”måtte vi nøie oss med å

²³⁴ Quislings tale 5. juni 1940. Quisling 1940a, [side 122](#)

²³⁵ Quisling 1940b, [side 11](#)

²³⁶ Quisling 1940b, [side 11](#)

²³⁷ Quisling 1940b, [side 12](#)

protestere. Vi måtte ikke stille oss slik at vi kommer inn i krigen på feil side”, sa Koht.²³⁸

Rent teknisk er det legitimt at en regjering vurderer hvordan den stiller seg til en situasjon hvor den ikke lenger kan være nøytral. At regjeringen hadde en plan for å håndtere dette tilfellet, var i seg selv ikke et brudd med nøytralitetsreglene. Sitatet fra regjeringskonferansen inneholder en betingelse: ”hvis vi ikke kan unngå å bli trukket med i den”. Det må altså ikke tolkes som at regjeringen ønsket å komme med i krigen, bare at den ønsket å komme på riktig side dersom nøytraliteten ikke lenger kunne bevares. Imidlertid røpet referatet fra konferansen at regjeringen hadde en oppfatning av hva som var gal og riktig side i konflikten. Quisling tolket dette tydelig som at regjeringen ønsket å komme med i krigen uansett.

Quisling ble på grunn av sin regjeringsdannelse og kollaborasjon med okkupanten anklaget for å forråde sitt eget land. For NS-lederen var det viktig å forsvare seg mot disse anklagene, og hva var vel bedre enn å hevde den samme anklagen mot Nygaardsvold-regjeringen? Ifølge Quisling hadde politikerne ødelagt forsvaret og kompromittert nøytraliteten, og deretter kastet landet ut i krig mot verdens sterkeste krigsmakt, noe han omtalte som ”landsforræderi i høieste potens”.²³⁹ At Nygaardsvold-regjeringen hadde forlatt landet gjorde det lettere å legge fram denne typen anklager.

Quisling hadde støtte fra sin nære venn Frederik Prytz (1878-1945), som var utdannet offiser²⁴⁰ og en av Nasjonal Samlings grunnleggere.²⁴¹ I et foredrag kalt ”Krigens lære og landets framtid” ved månedsskiftet april 1940 utdypet han sitt syn på forspillet. Prytz hevdet, som Quisling, at Tyskland hadde fordelene av norsk nøytralitet, fordi landet var avhengig av jernmalminnførselen fra Narvik. Britene, derimot, hadde interesse av å stoppe denne trafikken.²⁴² Siden norske myndigheter ikke forsvarte nøytraliteten i særlig grad, lot britene seg friste til å foreta ytterligere nøytralitetskrenkelser, som f.eks. ved *Altmark*-affæren. Fordi norske myndigheter tillot britene å krenke nøytraliteten, var det ifølge Prytz naturlig at Tyskland ønsket å komme dem i forkjøpet.²⁴³ Weserübung var altså et forkjøpsangrep, Storbritannia var den aggressive parten som hadde interesse av å krenke norsk nøytralitet, mens Tyskland ønsket at Norge skulle fortsette å være nøytralt, mente Prytz.

²³⁸ Quisling 1940b, [side 10-11](#)

²³⁹ Quisling 1940b, [side 12](#)

²⁴⁰ Dahl 1991, [side 62](#)

²⁴¹ Dahl 1991, [side 260-61](#)

²⁴² PA-0749: RA/PA-0749/Fc/L0003, Mappe: Artikler, foredrag: ”Krigens lære og folkets fremtid”

²⁴³ PA-0749: RA/PA-0749/Fc/L0003, Mappe: Artikler, foredrag: ”Krigens lære og folkets fremtid”

4.8 Konklusjon

I dagene rundt 9. april 1940 fokuserte *Fritt Folk* på de dramatiske begivenhetene som utspant seg med mineleggingen og krigsutbruddet. Under selve felttoget hadde imidlertid partiorganet meget liten fokus på forspillet til invasjonen. I stedet fokuserte avisa på kamphandlingene og krigsbegivenhetene som utspilte seg over hele Norge. Den 27. april inntraff imidlertid et brudd. Det tyske utenriksdepartementet utga en hvitebok med diplomatiske og militære dokumenter som kompromitterte både norske, britiske og franske myndigheter. Utgivelsen av den tyske hvitebok gjorde at *Fritt Folk* begynte å skrive langt mer om forspillet.

Spesielt aktiv var folkerettseksperten Herman Harris Aall, som skrev en serie artikler i *Fritt Folk* under felttoget. Aalls framstilling var drevet av folkerettslig argumentasjon. Han mente at Det Øverste Allierte Krigsråd (SWC) 28. mars 1940 vedtok å angripe Norge, og at den britisk-franske noten 5. april 1940 var innledningen til dette angrepet. I henhold til folkerettens represalierett, hadde den angrepne part – Tyskland – en rett til å iverksette mottiltak mot vestmaktenes angrep. Tysklands invasjon av Norge var derfor hjemlet i folkerettens bestemmelser om represalier, og Weserübung var derfor ikke et angrep, men et forsvar mot en britisk invasjon i Norge, mente Aall. Også Nasjonal Samlings fører Vidkun Quisling begynte å anvende denne typen folkerettslige argumenter i sine taler i juni 1940, så det var tydelig at Aall påvirket førerens framstilling.

5 Diversifiseringen

25. juni 1940 – 7. april 1941

Våre politikere hadde, på tross av folkets uttrykkelige vilje til nøytralitet, og på tross av at de selv gjentatte ganger hadde forsikret om det samme, brutt vår nøytralitet i og med at de ikke hadde foretatt seg noe overfor de britiske nøytralitetskrenkelser i Jøssingfjorden og ved mineutleggingen på norsk territorium den 8. april, bortsett fra tomme papirprotester.²⁴⁴

Gulbrand Lunde i Klingenberg kino, Oslo, 17. januar 1941

Etter felttogets avslutning foregikk en maktkamp i Norge, først og fremst mellom det tyske Rikskommissariat og Stortinget. Spørsmålet var hvordan styret av det okkuperte Norge skulle organiseres. Utfallet av maktkampen var at rikskommissær Terboven den 25. september opprettet en kommissarisk, det vil si midlertidig, regjering i Norge. 10 av 13 statsråder var tilknyttet Nasjonal Samling, som også var det eneste lovlige partiet i Norge. Høsten 1940 hadde bevegelsen også vind i seilene, siden antall medlemmer økte raskt.²⁴⁵ Spørsmålet er hva den økte innflytelsen og medlemstygden hadde å si for hvordan NS framstilte forspillet til 9. april 1940? Hvordan framstilte Nasjonal Samling forspillet etter felttogets avslutning?

5.1 Skyt på tyskere, men ikke på engelskmenn

Oberst Konrad Sundlo var kommandant for de norske styrkene i Narvik, en posisjon han hadde fra 1933 til 1940.²⁴⁶ Sundlo var NS-medlem siden 1933. Siden Narvik var utskipningshavn for svensk jernmalm, hadde byen en viktig posisjon i begivenhetene som ledet til den tyske invasjonen. Som kommandant for de norske styrkene i Narvik var Sundlo i begivenhetenes sentrum. 3. juli 1940 holdt han et radioforedrag som *Fritt Folk* gjenga i sin helhet dagen etter. Obersten hevdet at han ved 22-tiden den 8. april fikk følgende ordre fra divisjonskontoret: ”Det skal skytes på tyskere, men ikke på engelskmenn”.²⁴⁷ Også Herman Harris Aall hevdet at det eksisterte en slik ordre, og han brukte denne informasjonen til å underbygge sitt syn om at Nygaardsvold-regjeringen hadde inntatt et forhåndsstandpunkt til

²⁴⁴ Lunde 1942, [side 11](#)

²⁴⁵ Dahl, Hagtvet og Hjeltnes 1982, [side 169](#)

²⁴⁶ Borgersrud 2012, side 109

²⁴⁷ Sundlo 1940, *Fritt Folk* 4. juli 1940

konflikten mellom Tyskland og Storbritannia.²⁴⁸ Kommandørkaptein Per Askim, som var sjefen på panserskipet *Norge*, holdt et foredrag fra London hvor han forsøkte å imøtegå oberst Sundlos uttalelser. *Fritt Folk* omtalte kommandørkaptein Askims foredrag den 16. juli 1940. Partiorganet hevdet at kommandørkapteinens forsøk på å tilbakevise Sundlo var mislykket. Askim fortalte at han fra sin posisjon på panserskipets bro hadde oppdaget fremmede skip, men siden han var i tvil om skipene var britiske eller tyske, signaliserte han med en morselampe.²⁴⁹ *Fritt Folk* kunne triumferende konstatere at dette snarere underbygget Sundlos påstand enn å svekke den.²⁵⁰ Dersom fremmed motstand skulle nedkjempes uansett nasjonalitet, var det jo nok å vite at skipene var fremmede, uavhengig av om de var britiske eller tyske.

Sundlo hadde rett i at det var utstedt en ordre om å skyte på tyskere, men ikke på engelskmenn. Imidlertid var tidspunktet for denne ordren feil gjengitt. Ifølge dommen mot Konrad Sundlo, ble ordren om å skyte på tyskere, men ikke på engelskmenn, gitt klokka 04.30 den 9. april, altså om morgenen invasjonsdagen, og ikke om kvelden den 8. april.²⁵¹ Ved å framskynde tidspunktet for ordren, forsterket Sundlo og Aall inntrykket av at norske myndigheter på forhånd hadde tatt stilling til konflikten mellom Tyskland og Storbritannia.

5.2 Forestillingen om den britiske invasjon av Norge

En utbredt oppfatning i NS-kretser var at Storbritannia i april 1940 var i ferd med å iverksette en invasjon av Norge. Mange representanter for partiet hevdet dette offentlig. Nasjonal Samlings fremste ideolog, propagandaminister Gulbrand Lunde (1901-1942), var blant dem som klart hevdet at Storbritannia hadde besluttet å besette Norge i april 1940. Dette hevdet han at Chamberlain selv innrømte i det britiske parlamentet den 2. mai 1940, da den britiske statsministeren skulle ha sagt følgende:

For en måned siden ble det besluttet at visse styrker skulle holdes parat til å besette norske havner på vestkysten. Det norske felttog ble åpnet 7. april. Den kveld gikk hovedflåten og en kryssereskadre fra Scapa Flow og Rosyth. Den 8. april gikk 1.kryssereskadre for å delta i operasjonene.²⁵²

²⁴⁸ Lsak 3089: Brev til Justisdepartementet 5. januar 1941: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

²⁴⁹ *Fritt Folk* 16. juli 1940

²⁵⁰ *Fritt Folk* 16. juli 1940

²⁵¹ Lsak 4064: RA/S-3138/0001/D/Da/L0942

²⁵² Lunde 1942, [side 17](#).

Opphavet til Chamberlain-sitatet var ikke Lunde selv, men en Reuter-melding som stod i *Fritt Folk* den 3. mai 1940. Dersom man undersøker hva Chamberlain *egentlig* sa, finner man at Reuter-sitatet ikke var spesielt dekkende. Reuter-meldingen var basert på to forskjellige avsnitt av Chamberlains tale i parlamentet den 2. mai 1940. Det første lød slik:

About a month ago, however, it was decided that certain small forces should be kept in readiness to occupy Norwegian Western ports at short notice, in case of an act of aggression by Germany against South Norway. It will be noted again that any action contemplated by us on Norwegian soil was conditional upon prior violation of Norwegian neutrality by Germany.²⁵³

I tillegg var Reuter-meldingen basert på dette sitatet fra den samme talen:

The Norwegian campaign opened on Sunday, 7th April, when we got information that a large German naval force was moving towards and along the West Coast of Norway. That evening the main Battle Fleet and the Second Cruiser Squadron sailed from Scapa and Rosyth in the hope of engaging the enemy. On Monday, 8th April, the First Cruiser Squadron sailed to join in the operations. On the morning of 9th April German land forces entered Denmark, and, aided by internal treachery, prepared long beforehand, naval forces seized and landed troops at Oslo, Stavanger, Bergen and Trondheim.²⁵⁴

En sammenligning av disse sitatene åpenbarer at det er klare forskjeller mellom dem. Reuter-meldingen utelot Chamberlains betingelse om at britisk inngripen på norsk jord var avhengig av forutgående tysk nøytralitetsbrudd i Norge. Den framstilte også flåtens sorti som del av en invasjon i Norge, mens Chamberlain understreket at flåten dro ut for å engasjere fienden, ikke for å invadere Norge.

Det var ikke bare Gulbrand Lunde som brukte Chamberlains 2. mai-tale som belegg for at Storbritannia var i ferd med å invadere Norge i april 1940. Også politiminister Jonas Lie,²⁵⁵ Herman Harris Aall²⁵⁶ og Vidkun Quisling la fram det samme argumentet.²⁵⁷ Problemet var at alle baserte seg på den misvisende Reuter-meldingen fra *Fritt Folk*, og ikke på originalkildene.

²⁵³ Chamberlain 1940b

²⁵⁴ Chamberlain 1940b

²⁵⁵ Lie 1940, [side 6-7](#)

²⁵⁶ *Fritt Folk* 4. mai 1940

²⁵⁷ Quisling 1941c, [side 5](#)

5.3 Fyrlyktordren

Ett av Nasjonal Samlings kronargumenter for å bevise Nygaardsvold-regjeringens unøytrale holdning, var den såkalte fyrlyktordren. Kjernen i dette argumentet var at norske myndigheter 8. april 1940 skulle ha skrudd på fyrlyktene fra Bergen og nordover, mens fyrlyktene langs kysten mellom Bergen og svenskegrensen var skrudd av. Fyrlyktene var altså slått på i de områdene hvor man kunne vente et vestmaktsframstøt, men skrudd av i de områdene hvor man kunne vente seg tyske framstøt. Årsaken til at lyktene var skrudd av og på etter dette mønsteret, var ifølge Nasjonal Samling at myndighetene ville legge forholdene til rette for en vestmaktsinvasjon, og samtidig vanskeliggjøre et tysk framstøt. Både Herman Harris Aall,²⁵⁸ og partiets politiminister Jonas Lie²⁵⁹ hevdet dette argumentet. Ordren om ikke å skyte på engelskmenn og ordren om slukning av fyrlyktene kunne ifølge Aall bare komme fra høyeste hold, altså fra regjeringen.²⁶⁰ Han mente at disse avgjørelsene måtte ha vært fattet så tidlig som den 2. mars 1940 i forbindelse med regjeringskonferansen.²⁶¹

Sannheten om fyrlyktordren var mere nyansert enn det Aall og Lie presenterte den som. Det korrekte er at det utløy en ordre om å skru av fyrlyktene fra svenskegrensen til Marstein fyr, ved innløpet til Korsfjorden. Denne ordren ble meldt på radio klokka 22.18 den 8. april, altså da invasjonsflåten var på vei inn i norsk farvann.²⁶² Marstein fyr kontrollerer innseilingen til både Bergen og Hardangerfjorden.²⁶³ Aall hadde altså rett i at fyrlyktene var skrudd av fra svenskegrensen til Bergen. Imidlertid var dette bare deler av sannheten. Undersøkelseskommissjonen av 1945, som var satt ned av Stortinget for å etterforske militære og sivile myndigheters handlinger i 1940, hevdet at kommanderende admiral i 2. sjøforsvarsdistrikt i Bergen, Carsten Tank-Nielsen, ba Admiralstaben om å slukke fyrlyktene nord for Marstein. Admiralen hadde via kringkastingen hørt at det bare var lyktene fra svenskegrensen og fram til Marstein fyr som skulle slukkes, og han mente at dette var utilstrekkelig.²⁶⁴ I vedlegg 1 av Undersøkelseskommissjonens rapport står det listet alle ordrer som kom inn til Admiralstaben 8. april. Klokka 23.00 mottok Admiralstaben Tank-Nielsens telegram med følgende ordlyd: "Foreslår av hensyn til Bergen Krigshavn at fyrene til og med

²⁵⁸ Lsak 3089: Er Norge i krig med Tyskland: RA/S-3138/0001/D/Da/L0563

²⁵⁹ Lie 1940, [side 6](#)

²⁶⁰ PA-0756: Er Norge et fritt land? Slutning: RA/PA-0756/F/Fb/L0003

²⁶¹ PA-0756: Er Norge et fritt land? Slutning: RA/PA-0756/F/Fb/L0003

²⁶² Scheen 1947, [side 142](#)

²⁶³ https://no.wikipedia.org/wiki/Marstein_fyr

²⁶⁴ Stortinget 1946, Marinens stilling, side [186-187](#)

Utvær slukkes straks.”. Under mottaket står det: ”Ordnet. Danielsen”.²⁶⁵ En rimelig tolkning av dette er at fyrene til og med Utvær fyr, som ligger i Sogn og Fjordane, faktisk ble slukket før tyskerne trengte inn i norsk farvann. Dersom Admiralstaben hadde til hensikt å lette en engelsk invasjon på Vestlandet, hvorfor skulle den slukke lysene mellom Marstein og Utvær? Og hvis disse ordrene var topphemmelige, slik Aall syntes å tro, hvorfor ble den første ordren – om å slukke lysene fra svenskegrensen til Marstein – kringkastet til alle og enhver via radio?

5.4 Forestillingen om det onde England

Flere av Nasjonal Samlings medlemmer hadde et svært negativt syn på Storbritannia, eller England som de vanligvis omtalte landet som. Den som klart vektla dette, var partiets propagandaminister Gulbrand Lunde. Storbritannia var ifølge Lunde den aggressive av stormaktene, og forsøkte å trekke Norge inn i krigen. Denne oppfatningen var i samsvar med hva Hagelin, Quisling og Aall også hevdet. Imidlertid trakk Lunde fram det han hevdet var en dyp britisk tradisjon for å neglisjere folkeretten, sette folkeslag opp mot hverandre, utplyndre andre verdensdeler og en rekke andre forbrytelser. Disse perspektivene var spesielt framtrepende under Lundes foredrag i Bergen 2. mars 1941. Lunde illustrerte da sine poenger ved å gå langt tilbake i tid, for å vise at Storbritannias oppførsel overfor Norge i 1939/40 kun var en videreføring av hva britene hadde drevet med i århundrer. Lunde hevdet at Storbritannia hadde drevet slavehandel i Norge så tidlig som på 1400-tallet,²⁶⁶ hadde gjennomført *Altmark*-lignende affærer i norske farvann både i 1665, 1795 og 1802²⁶⁷ og at britene dessuten praktiserte en sulteblokade mot Norge under krigen i 1807-1814. Lundes framheving av Storbritannias påståtte forbrytelser gjennom århundrene ga hans framstilling et historisk perspektiv som ikke var like tydelig hos Aall, Quisling og Hagelin. Lundes standpunkter var likevel sammenfallende med en tydelig hovedtrend i bevegelsen. *Fritt Folk* hadde ofte meget Englandskritiske oppslag. Artikkelen ”Fredsstaten som har verdensrekord i antall kriger” inneholdt en oppramsing av Storbritannias historiske synder, ikke ulik den Lunde selv framførte i Bergen 2. mars 1941.²⁶⁸

²⁶⁵ Stortinget 1946, Vedlegg 1, side [236](#)

²⁶⁶ Lunde 1942, [side 28](#)

²⁶⁷ Lunde 1942, [side 30](#), [side 34](#) og [side 36](#)

²⁶⁸ *Fritt Folk* 27. januar 1940

I synet på de norske politikernes rolle var Lunde også opptatt av de større sammenhengene. Han var sterkt kritisk til Arbeiderpartiet og den forsvarspolitikken Nygaardsvold-regjeringen førte. Han fastslo at Norge etter 1935 fikk en regjering som hadde ødeleggelse av forsvaret på partiprogrammet,²⁶⁹ og Lunde var avvisende til forsvarsminister Fredrik Monsen (1935-39) som hadde ønsket å ”gjøre den borgerlige hær ubrukbar”.²⁷⁰ Igjen skilte Lunde seg fra de øvrige NS-lederne ved at han sterkere betonte at forsvarets forfall var del av et større kulturelt og moralsk forfall. Forsvarets nedrustning hang sammen med en åndelig dekadens: De moralske og etiske verdier i folket ble latterliggjort, og landets øverste helsemyndighet hadde en leder som gikk inn for barnebegrensning og legalisert abort. Folket var blitt lullet inn i selvoppgivelse.²⁷¹ Den åndelige og moralske svekkelsen gikk hånd i hånd med den militære nedrustningen. Lunde framstilte det som om at årsaken til at Norges frihet gikk tapt stakk dypere enn svekkelsen av forsvaret: hele Norges kultur hadde gjennomgått en allmenn dekadens i førkrigsårene, og det var dette som var hovedårsaken til at Norges frihet gikk tapt den 9. april 1940.

5.5 Tonnasjeavtalen

Tonnasjeavtalen var ikke et hovedpoeng i Nasjonal Samlings framstilling av forspillet til invasjonen av Norge, og offentlig omtale av avtalen begynte sent. Først i november 1940 begynte *Fritt Folk* å omtale tonnasjeavtalen. Den 9. november 1940 kritiserte Herman Harris Aall Rederforbundet under overskriften ”Rederforbundets ansvar”. Folkerettseksperten mente at Nygaardsvold-regjeringen hadde beveget Rederforbundet til å starte forhandlinger med Storbritannia om kontrahering av forbundets tonnasje. Regjeringen hadde altså noe av ansvaret for at Rederforbundet valgte å inngå avtalen. Men hovedansvaret tilfalt Rederforbundets ledelse, som hadde godkjent en endring i forbundets statutter for å gjøre det mulig å slutte en kollektivkontrakt med Storbritannia.²⁷² Aall mente at Rederforbundet, ved å inngå tonnasjeavtalen, satte Norges nøytralitet i fare, fordi avtalen gjorde Norge til en deltaker i Storbritannias blokadekrig. Han hevdet også at Norges stilling som selvstendig folk var truet etter inngåelsen av tonnasjeavtalen, fordi Norge risikerte å havne som krigsdeltaker i Storbritannias krig mot Tyskland.²⁷³

²⁶⁹ Lunde 1941, [side 117](#)

²⁷⁰ Lunde 1942, [side 77](#)

²⁷¹ Lunde 1941, [side 125](#)

²⁷² *Fritt Folk* 9. november 1940

²⁷³ *Fritt Folk* 9. november 1940

Etter den tyske maktovertakelsen havnet det opprinnelige Rederforbundet under press, og i november 1940 arresterte okkupasjonsmakten både presidenten og direktøren i forbundet.²⁷⁴ Lederen for Skibsfartens Yrkesgruppe, Johan Stenersen, var NS-medlem og ble senere leder av det nazifiserte Rederforbundet. Som leder i Skibsfartens Yrkesgruppe sendte han i november 1940 et sirkulære til alle medlemmer av det opprinnelige Rederforbundet, og dette sirkulæret stod på trykk i *Fritt Folk* 12. november 1940. Hensikten med sirkulæret var å finne ut hvordan de enkelte redere stilte seg til tonnasjeavtalen. Stenersen hevdet at utenriksminister Koht hadde henvendt seg til Rederforbundet og bedt om at ledelsen kunne være ham behjelpelig med å få satt handelsflåten i engelsk krigstjeneste på en slik måte at det så ut som en frivillig handling fra forbundets side.²⁷⁵ Stenersen påstod også at ledelsen i Rederforbundet var klar over at ”sådanne avtaler var stridende mot internasjonal rett” og et ”eklatant nøytralitetsbrudd”.²⁷⁶ Rederforbundets ledelse hadde deretter på en ”lumsk måte” tilegnet seg de enkelte rederes tillatelse til å endre statuttene og inngå tonnasjeavtalen, men Stenersen gikk ikke i detalj om hvordan dette hadde foregått. Imidlertid var det klart for ham at forbundets ledelse hadde involvert seg i et ”renkespill med den flyktede marxistregjering”.²⁷⁷

Også Bjarne Holst hadde en oppfatning om tonnasjeavtalen. Holst var jurist, og jobbet som ekspedisjonssjef i kultur- og folkeopplysningsdepartementet.²⁷⁸ Han meldte seg inn i Nasjonal Samling ved partiets grunnleggelse, og fornyet medlemskapet etter 9. april 1940.²⁷⁹ Han var også utnevnt til rikstaler i Nasjonal Samling.²⁸⁰ I denne egenskap drev Bjarne Holst en viss foredragsvirksomhet, hvor han blant annet snakket om forspillet til 9. april 1940. Under Holsts foredrag vinteren/våren 1941 la han fram dokumenter som viste at Storbritannia i oktober 1939 forlangte 150 norske skip med en samlet tonnasje på 1.2 millioner tonn. Holst viste at britene truet med å stoppe kulltilførselen til Norge dersom partene ikke kom til enighet om en avtale.²⁸¹ Han kunne også dokumentere at Rederforbundet, som del av en tilleggsavtale av februar 1940 om eksport av fett og fisk, måtte stille 10 tankskip med samlet vekt på 100 000 tonn til Storbritannias disposisjon.²⁸²

²⁷⁴ Kroglund 2017, side 150-151

²⁷⁵ *Fritt Folk* 12. november 1940

²⁷⁶ *Fritt Folk* 12. november 1940

²⁷⁷ *Fritt Folk* 12. november 1940

²⁷⁸ Lsak 3786: RA/S-3138/0001/D/Da/L0810/0002

²⁷⁹ Lsak 3786: RA/S-3138/0001/D/Da/L0810/0002

²⁸⁰ Lsak 3786: RA/S-3138/0001/D/Da/L0810/0002

²⁸¹ *Fritt Folk* 7. mars 1941

²⁸² *Fritt Folk* 20. mars 1941

De mest framstående lederne i Nasjonal Samling, som Quisling, Lunde og Hagelin, la liten vekt på tonnasjeavtalen. Mindre kjente personligheter, som Johan Stenersen og Bjarne Holst, bidro til å bringe den fram i lyset. Det kan tenkes flere årsaker til at ledende personligheter i liten grad fokuserte på tonnasjeavtalen. Det kunne for eksempel tenkes at avtalen ikke var allment kjent i Nasjonal Samling før 9. april 1940. Imidlertid må det påpekes at Hagelin kjente til tonnasjeavtalen kort tid etter den tyske invasjonen. Den 13. april 1940 dro Hagelin på besøk til Rosenberg i Berlin. Ifølge Rosenbergs referat fra møtet hadde Hagelin hevdet at den norske regjering ”bevisst hadde samarbeidet med England”,²⁸³ og at England hadde tvunget de norske redere til å seile 90% for britene.²⁸⁴ Dette kan vanskelig tolkes på annen måte enn at Hagelin visste om tonnasjeavtalen allerede i april 1940. Da må man gå ut fra at den øvrige ledelsen i partiet også hadde kjennskap til avtalen. Årsaken til at framstående personligheter la liten vekt på tonnasjeavtalen, var altså *ikke* at de ikke kjente til den. I et parti som Nasjonal Samling, hvor en betydelig del av medlemmene var offiserer, var det mere naturlig å fokusere på det militære presset stormaktene anvendte mot Norge, og mindre på det økonomiske og handelsmessige press mot den norske nøytraliteten. Dette gjorde at NS-folk sannsynligvis så tonnasjeavtalen som mindre relevant enn de militære planene stormaktene hadde om operasjoner i Skandinavia. Dessuten kan det tenkes at tonnasjeavtalen havnet i skyggen av alle de andre indikasjonene på norsk-britisk samarbeid. Referatet fra regjeringsskonferansen den 2. mars 1940, bevisene for vestalliert spionasje og de britiske operasjonsplanene var jo i seg selv indikasjon på norsk-britisk samrøre, og gjorde at tonnasjeavtalen ble mindre relevant som bevis for at norske myndigheter hadde drevet et utilbørlig samarbeid med britene.

5.6 Visste norske myndigheter om den britiske invasjonen?

En utbredt oppfatning i Nasjonal Samling var at norske myndigheter visste at Storbritannia kom til å invadere Norge, men at de ikke foretok seg noe for å hindre dette. Flere forskjellige NS-medlemmer argumenterte for denne påstanden, for eksempel politiminister Jonas Lie. Han var ved krigsutbruddet ikke medlem av Nasjonal Samling, men meldte seg inn i september 1940.²⁸⁵

²⁸³ Lsak 3138: RA/Landssvikarkivet/D/DA/L003/Dokument 102.

²⁸⁴ Lsak 3138: RA/Landssvikarkivet/D/DA/L003/Dokument 102.

²⁸⁵ Rødder 1990, [side 91](#)

I en radiotale den 20. oktober 1940 framstilte Lie krigsutbruddet som et resultat av et framskredent samrøre mellom norske og britiske myndigheter. Han var sterkt kritisk til den norske regjeringens opptreden i dagene før 9. april 1940. Politikerne lot ikke bare være å foreta positive tiltak som kunne styrke forsvarsevnen, men de iverksatte også negative tiltak som bidro til å svekke forsvaret ytterligere.²⁸⁶ Hva kunne årsaken til de manglende forsvarsforberedelsene være? I teorien kunne det skyldes alminnelig skjødesløshet, men dette utelukket den nyutnevnte politiministeren fullstendig. Politikerne kunne rett og slett ikke være så skjødesløse. Det måtte være en plan bak det hele. Chamberlains tale i parlamentet den 2. mai 1940 viste at aksjonen var blitt forberedt, og at målet var å utvide blokaden og bringe krigen til fastlandet i Skandinavia, mente Lie.²⁸⁷ Norge skulle med i krigen, og England hadde også gjort en diplomatisk forberedelse til aksjonen, mente politiministeren.²⁸⁸ Hva denne diplomatiske forberedelse bestod i, gikk ikke Lie i detaljer om, annet enn å fastslå at det var innlysende at den hadde funnet sted. Det er nærliggende å tolke ham dithen at han mente at den britiske regjering hadde informert den norske regjering om at den hadde til hensikt å gjennomføre Skandinavia-operasjonen.

Hvordan reagerte så den norske regjering? Politiministeren mente at Nygaardsvold-regjeringen ønsket å komme med på vestmaktens side i krigen, og at referatet fra 2. mars-konferansen ga en pekepinn om dette. Han mente også at regjeringen svekket forsvaret intensjonalt, slik at den kunne begrunne manglende motstand mot den britiske invasjonen med å si at forsvaret var for svakt til å motsette seg det britiske framstøtet. Regjeringen ønsket å stille det nedrustede og ubeskyttede land under vestmaktens beskyttelse, mente politiministeren:

Ingen annen forklaring er mulig, og der satt de og ventet med klokken i hånden og med bevisstheten om at britiske tropper den 6. april var på vei. Vi kan bevise dette. Høiere engelske officerer i Gudbrandsdalen uttalte positivt at transportskip med engelske tropper den 6. april var på vei mot Norge, men da de fikk melding om at den tyske flåte gikk ut, gikk de tilbake til engelske havner, hvor de blev omlastet ombord i krigsskip. Altså en full bekreftelse på Chamberlains erklæring av 2. mai.²⁸⁹

²⁸⁶ Lie 1940, [side 6](#)

²⁸⁷ Lie 1940, [side 6](#)

²⁸⁸ Lie 1940, [side 7](#)

²⁸⁹ Lie 1940, [side 7](#)

Nasjonal Samlings fremste konspirasjonsteoretiker var Halldis Neegård Østbye (1898-1983), som i perioder var redaktør i *Fritt Folk*.²⁹⁰ Som partiorganets journalist var Østbye tilstede ved det åpne Stortingsmøte den 8. april 1940, da utenriksminister Koht informerte om den britiske mineleggingen og noten av 5. april. I perioden fram til 9. april 1941, er hennes referat fra dette møtet den eneste kilden til hvordan Halldis Neegård Østbye så på forspillet. Østbye hevdet at den norske regjering i april dagene 1940 ventet på at Storbritannia skulle gjøre invasjon i Norge. Dersom innholdet i 5. april-noten ble offentlig kjent, ville opinionen våkne, og kreve effektive militære tiltak. For å hindre at opinionen skulle tvinge regjeringen til å foreta militære foranstaltninger for å hindre det britiske angrep, valgte utenriksministeren derfor å holde noten hemmelig fram til 8. april, mente Østbye.²⁹¹

Etter at Koht var ferdig med sin redegjørelse i Stortinget den 8. april 1940, forventet Østbye at Hambro, som Stortingets president, skulle forlange effektive forsvarstiltak for å beskytte Norges nøytralitet.²⁹² Stortingspresidenten skuffet imidlertid Østbye, da han uttrykte et håp om at regjeringen skulle lykkes i å løse de oppståtte vanskeligheter uten at gammelt mellomfolkelig vennskap ble brakt i for stor fare. Umiddelbart etter Hambros replikk ble møtet hevet, og Østbye kunne konstatere at dette var de siste bevingede ord som falt i Norges Storting. Hun konstaterte det symbolske i at det nettopp var den ”internasjonale jødeagent” Hambro som ”forrettet ved gravleggelsen av det demokratisk-marxistiske systemet i Norge”.²⁹³

Østbye mente at regjeringen i dagene før invasjonen hadde redusert nøytralitetsvakten, og byttet øvede med uøvede mannskaper ved flere kystbefestninger. Som belegg for at regjeringen gjorde negative forsvarstiltak, siterte hun fra oberst Ole Birger Getz’ bok ”Felttoget i Trøndelag”:

Altså regjeringen traff ikke bare ingen positive tiltak, men den traff endog negative. Vi skulde ikke sette inn de forsvarsmidler vi hadde. Våre havner skulde være åpne. Iethvertfall for den ene part.²⁹⁴

Det var bare et problem med Østbytes sitat: Det forekommer ikke i Getz’ bok.²⁹⁵

²⁹⁰ https://snl.no/Halldis_Neeg%C3%A5rd_%C3%98stbye

²⁹¹ Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

²⁹² Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

²⁹³ Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

²⁹⁴ Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

²⁹⁵ Elektronisk utgave av oberst Getz’ bok tilgjengelig [her](#):

<http://www.nb.no/nbsok/nb/012bf22d2ae1bdcecfb393bdd7002848#0>

Halldis Neegård Østbye framstilte det offentlige Stortingsmøte den 8. april 1940 som et skuespill. Hambro og Koht visste at en britisk invasjon var på vei og forsøkte å holde opinionen uopplyst om dette. Imidlertid ble denne sammensvergelsen innhentet av skjebnen: Dagen etter var det ikke britene som kom, men tyskerne. Østbye mente at tyskernes ankomst må ha skapt panikk, i lys av den fullkomne forberedelse som regjeringen hadde gjort for å legge alt til rette for en smertefri britisk besettelse av Norge. Aldri var vel en ”landsforrædersk sammensvergelse blitt innhentet så ubønhørlig og omgående av skjebnen”.²⁹⁶

Østbyes framstilling var konspiratorisk, men det var de norske politikerne som var konspiratørene, ved at de la forholdene til rette for en britisk invasjon. Halldis Neegård Østbye hevdet *ikke* at det forelå en formell avtale mellom britene og nordmennene om å godta en britisk invasjon i Norge. Framstillingen hennes var også fri for den type omfattende jødisk-frimurerske konspirasjonsteorier som særlig Hagelin senere ga uttrykk for. Riktignok understreket hun Hambros rolle som internasjonal jødeagent, men hun påstod ikke at jøder eller frimurere dro i trådene i bakgrunnen, slik Hagelin gjorde. At Østbye i liten grad dro inn jøder og frimurere i forspillet, bør komme som en overraskelse, siden hun ofte hevdet antisemittiske konspirasjonsteorier i sine bøker.²⁹⁷

Under Bjarne Holsts foredrag våren 1941 presenterte han hva *Fritt Folk* omtalte som ”Nye avsløringer av Nygaardsvold-regjeringens landsforræderske spill”.²⁹⁸ De nye avsløringene bestod av en rekke beslaglagte dokumenter fra arkivene, blant annet et referat fra et møte i Venstres stortingsgruppe den 8. januar 1940. Ifølge referatet ga Venstre-lederen Mowinckel uttrykk for at hvis vi skulle dras inn i krigen, måtte man komme på ”den riktige siden”. Alle de som siden tok ordet i møtet, sa seg enig med Mowinckel i dette.²⁹⁹ I et hemmelig Stortingsmøte den 7. februar 1940, skulle Mowinckel også ha sagt at vestmaktene gjerne så at Norge ble med i krigen på deres side, mens Tyskland helst så at Norge forble nøytralt.³⁰⁰

Det mest sensasjonelle dokumentet Holst kunne vise til, var beslaglagt hos den franske marineattaché i Norge. Ifølge dokumentet hadde attachéen fått informasjon om landingssteder i Norge, og denne informasjonen var blitt meddelt ham av norske myndigheter fortrolig under

²⁹⁶ Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

²⁹⁷ Se for eksempel Østbye 1941

²⁹⁸ *Fritt Folk* 7. mars 1941

²⁹⁹ *Fritt Folk* 7. mars 1941

³⁰⁰ *Fritt Folk* 7. mars 1941

forutsetning av at den skulle brukes til sending av tropper til Finland.³⁰¹ Dette beviste etter Holsts mening ikke bare at den franske marineattaché drev spionasje i Norge, men også at norske myndigheter var behjelpelige med å gi ham informasjon. For Bjarne Holst var dette bevis godt nok: det viktigste for konge og regjering var ikke å holde landet nøytralt, men å sørge for at det kom inn på den riktige siden. Han omtalte regjeringens politikk som ”forbrytersk lettsindighet”.³⁰²

Jens Rolfsen var NS-fylkesfører i Oslo.³⁰³ Den 1. mars 1941 skrev han en artikkel i *Aftenposten* hvor han gjennomgikk utenriksminister Kohts handlemåte i april 1940. Rolfsen tolket 5. april-noten dithen at vestmaktene signaliserte at de forbeholdt seg retten til å stanse Tysklands handel med Norge, og at dette ville bety å trekke Norge med i krigen. Den 6. april valgte utenriksministeren ikke bare å hemmeligholde noten fra dagen før, men han sa også følgende til Stortinget:

Men etter dei siste talane av Chamberlain og av Winston Churchill torer eg gå ut ifrå at Stor-britannia ikkje har til formål å bryte folkeretten eller krenke suvereniteten og nøytraliteten vår.³⁰⁴

Denne framstillingen av Storbritannias hensikter måtte unektelig framstå som noe spesiell i lys av hva som skjedde den 8. april, da Storbritannia la miner i norske farvann. Da Koht til sist slapp nyheten om 5. april-noten til Stortinget, sa han også dette:

Vestmaktene fører krigen inn på norsk område for di dei meiner at dei dermed lettare skal vinne krigen. Det er den greie samanhengen med dette tiltaket.³⁰⁵

Rolfsen påpekte det spesielle ved at myndighetene ikke mobiliserte ved noen av disse anledningene. Til tross for at utenriksministeren mente at vestmaktene førte krigen inn på norsk område, satte ikke myndighetene igang mobilisering. Hvorfor? Politikerne lurte folket for at Norge skulle komme med på den rette siden, mente Rolfsen. Kohts tilbakeholding av 5. april-noten og redegjørelse den 6. april var del av en plan for å bedra det norske folk, slik at det skulle komme med på Storbritannias side i krigen.³⁰⁶ Myndighetene visste altså om at landet var i ferd med å bli invadert av Storbritannia, men skjulte dette faktum for folket.

³⁰¹ *Fritt Folk* 7. mars 1941

³⁰² *Fritt Folk* 7. mars 1941

³⁰³ Dahl 1992, [side 403](#)

³⁰⁴ *Aftenposten* 1. mars 1941

³⁰⁵ *Aftenposten* 1. mars 1941

³⁰⁶ *Aftenposten* 1. mars 1941

5.7 Konklusjon

Nasjonal Samling fortsatte å være opptatt av forspillet til 9. april 1940 også etter avslutningen av felttoget i Norge, men fokuset var ikke like framtrødende som i perioden umiddelbart etter utgivelsen av den tyske hvitebok. To utviklingstrekk var framtrødende i perioden juni 1940 - april 1941. For det første inntraff en tematisk spredning. En rekke aspekter som tidligere ikke hadde vært vektlagt kom fram i lyset. Dette gjaldt for eksempel tonnasjeavtalen, den påståtte ordren om å skyte på tyskere, men ikke engelskmenn, og den såkalte fyrlyktordren. Ingen av disse aspektene var vektlagt før sommeren 1940. For det andre foregikk også en spredning med hensyn til hvem som brakte disse meningene fram. Før felttogets avslutning var meningsbærerne framtrødende medlemmer som Quisling og Aall. Etter felttoget blandet mange NS-medlemmer som tidligere ikke hadde uttrykt en oppfatning om forspillet, seg inn i debatten. Minister for kultur og folkeopplysning, Gulbrand Lunde, politiminister Jonas Lie og oberst Konrad Sundlo ga alle offentlig uttrykk for en oppfatning om begivenhetene. Det gjorde også flere vanlige partimedlemmer, som Jens Rolfsen, Bjarne Holst og Johan Stenersen.

6 Ettårsjubileet

8. - 9. april 1941

Et av de store politiske mål for nær sagt alle partier i Norge var som bekjent å legge landet forsvarsløst, å drepe forsvarsviljen og å stille den norske ungdom på like fot med busknegrene, hvis det en gang brakket løs.

Fritt Folk 9. april 1941

Nasjonal Samling lagde en omfattende markering av ettårsdagen for krigsutbruddet. Den 8. april 1941 organiserte bevegelsen et møte i Colosseum kino i Oslo, hvor både Hagelin og Quisling talte. På selve ettårsdagen ga *Fritt Folk* ut et stort jubileumsnummer, som hevdet at tusener på tusener av nordmenn hadde fylt Colosseum til siste plass dagen før.³⁰⁷ Jubileumsnummeret inneholdt også en serie artikler skrevet av forskjellige meningsdannere i Nasjonal Samling, og dessuten intervjuer med flere av lederne i bevegelsen. Artikkene og intervjuene berørte ofte spørsmål relatert til forspillet. Kildegrunnlaget er derfor det beste til å svare på følgende spørsmål: Hvordan framstilte Nasjonal Samling forspillet ett år etter invasjonen?

6.1 Colosseum-møtets innledning

Albert Viljam Hagelin innledet Colosseum-møtet 8. april 1941 ved å gjennomføre en oppvarmingstale før Quisling skulle innta talerstolen. Under oppvarmingstalen sa innenriksministeren følgende, da han forsøkte å forklare hvorfor så mange lands regjeringer hadde gått over til England i 1940 og 1941:

Regjeringen var verken blind eller døv, den ville ikke høre på Quisling. Den hadde på forhånd solgt det norske folk til England. [...] Er det noen som tror at det er en tilfeldighet at det i så mange land satt regjeringer som bevisst førte sine befolkninger ut i katastrofen? Nei, det var ingen tilfeldighet. Grunnen er, at i alle disse land, i alle disse regjeringene, satt der menn som lot seg lede av en internasjonal klikk, som lot seg lede av en internasjonal organisasjon som omklamrer hele verden, som lot seg lede av de internasjonale jødene og av

³⁰⁷ *Fritt Folk* 9. april 1941

frimurerne. [...] England kjemper kun for den internasjonale klikk, for jødene, for frimurerne. For Norges interesser kjemper idag kun Vidkun Quisling.³⁰⁸

Dagen etter skrev den samme innenriksministeren i *Fritt Folk*:

Norge som ligger i kampsonen mellom England og Tyskland kunne bare holdes utenfor krigen av en fremragende statsledelse. Det er en historisk tragedie at det norske folk, som i sitt innerste hjerte ønsket å være nøytralt, i den skjebnesvangre tid ikke hadde denne fremragende statsledelse.³⁰⁹

Dette sitatet inneholder en innrømmelse: Det var vanskelig å holde Norge nøytralt i 1939-40, faktisk så vanskelig at kun en fremragende statsledelse ville klare å holde Norge utenfor krigen. Dagen før framstilte han forspillet som en jødisk-frimurersk konspirasjon. Hva forklarer disse kontrastfylte framstillingene? En viktig årsak var at omstendighetene var forskjellige. Talen den 8. april 1941 fant sted i Colosseum kino, som ifølge *Fritt Folk* var overfylt, og hvor det var en opphisset stemning.³¹⁰ Hagelin var ikke kveldens hovedtaler, men fungerte som en oppvarmer for Quisling. Omstendighetene tilsa kanskje at en konspirativ framstilling ville vekke begeistring før føreren inntok talerstolen. Artikkelen i *Fritt Folk*, på den annen side, var skriftlig, og en del av et større jubileumsnummer, hvor mange framtrede NS-folk uttalte seg om forspillet. Siden forane var forskjellige, var det ikke unaturlig at framstillingene også var det.

Etter at Hagelin forlot talerstolen, overlot han scenen til føreren, som deretter talte i nærmere en time. Hva var karakteristisk for Quislings tale i Colosseum 8. april 1941?

6.2 Quislings tale i Colosseum

Under Colosseum-talen 8. april ga Vidkun Quisling en langt mer detaljrik framstilling av forspillet enn noen gang tidligere. Et hovedpoeng ved framstillingen var at Storbritannia, ikke Tyskland, brakte krigen til Norge. Quisling brukte uttrykket ”Englands overfall på Norge og det tyske motangrep”.³¹¹ Ifølge NS-føreren ble det engelske ekspedisjonskorps innskipet til Norge den 6. april 1940, og den 7. april begynte England felttoget mot Norge. Denne dag dro

³⁰⁸ Tale i Colosseum kino 8. april 1941. Det finnes intet skriftlig referat fra Hagelins bidrag, men talen kan høres [her](http://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4): <http://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4>

³⁰⁹ *Fritt Folk* 9. april 1941

³¹⁰ Talen kan høres [her](http://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4): <http://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4>

³¹¹ Quisling 1941c, [side 10](#)

den engelske flåten fra Skottland til Norge. Han hevdet at England handlet i vissheten om at de kom til å bli hilst velkommen i Norge, og dette stod i de engelske troppeordrer.³¹² Føreren refererte her til de operasjonsordrene som tyskerne fant på britiske offiserer under felttoget i Norge, og hvor det stod at man forventet å bli mottatt som venner i Norge.³¹³ NS-føreren mente at norske myndigheter hadde visst om Storbritannias invasjonplaner i minst tre måneder. Begrunnelsen for dette var at utenriksminister Lord Halifax den 6. januar 1940 meddelte den norske sendemann Erik Colban at britene anså seg berettiget til å benytte norsk sjøterritorium.³¹⁴ Quisling refererte her til memorandumet den britiske regjering overleverte til den norske regjering den 6. januar 1940. Ifølge memorandumet hadde Tyskland gjort norsk territorialfarvann til et krigsteater, og det ville derfor, fra tid til annen, være nødvendig for britiske skip å operere i norsk territorialfarvann.³¹⁵ Memorandumet informerte altså ikke om en invasjon, men kun om at britiske skip kom til å gå inn i norsk farvann for å stoppe tysk skipstrafikk. Et faktum som Quisling unnlot å nevne, var at britene likevel valgte ikke å realisere trusselen om å gå inn i norsk farvann.³¹⁶ Norges reaksjoner mot memorandumet var meget skarpe. Kong Haakon sendte et personlig brev til den engelske kongen,³¹⁷ og dette kan ha bidratt til at britene likevel ikke realiserte trusselen om å krenke Norges nøytralitet i januar 1940.

Ifølge Quisling rekognoserte britiske og franske generalstabsoffiserer i midten av februar 1940 mulige landingssteder i Norge, med norske myndigheters viten.³¹⁸ Dette var en referanse til den spionasjevirksomhet som vestmaktene drev vinteren 1940, og som var dokumentert i den tyske hvitebok. Quisling hadde også fått innsyn i den noteutveksling som i april dagene 1940 fant sted mellom den norske og den britiske regjering. Føreren var meget kritisk til at utenriksminister Koht hemmeligholdt 5. april-noten fra vestmaktene. Han mente at denne noten varslet en umiddelbar britisk-fransk aksjon i Norge, og dermed Norges inndragning i krigen. Den 6. april gav utenriksministeren i Stortinget uttrykk for at Storbritannia ikke hadde til hensikt å krenke nøytraliteten. Ved å hemmeligholde noten, og samtidig gi uttrykk for at Storbritannia ikke hadde til hensikt å krenke norsk nøytralitet, mente

³¹² Quisling 1941c, [side 6](#). Troppeordrene for Stratford-aksjonen gjengitt i *Fritt Folk* 29. april 1940

³¹³ *Fritt Folk* 29. april 1940

³¹⁴ Quisling 1941c, [side 6](#)

³¹⁵ Salmon 2012, side 112. Hele memorandumet er gjengitt i *Förspelet till det tyska angreppet på Danmark och Norge 9. april 1940, 1947*, side 22-23

³¹⁶ Fure 1996, [side 351](#)

³¹⁷ Fure 1996, [side 348](#)

³¹⁸ Quisling 1941c, [side 6](#)

Quisling at Koht førte Stortinget, regjeringen og folket bak lyset.³¹⁹ Føreren mente at Koht bevisst ga en falsk framstilling av situasjonen, og ”bedraget ble desto mer graverende fordi det skjedde i et åpent stortingsmøte.”³²⁰

Fritt Folk gjenga dagen etter Quislings tale i sin helhet. Avisen fant også plass til en rekke innspill fra andre meningsbærere i bevegelsen.

6.3 Offiserenes framstilling

Oberst Konrad Sundlo ga i *Fritt Folk* 9. april 1941 en lengre beskrivelse av forspillet til 9. april 1940. Sundlos framstilling var primært fokusert på hva han selv så og opplevde i Narvik. Obersten hevdet at engelskmennene drev en utstrakt spionasje i Narvik by. Vinteren 1939/40 observerte Sundlo fem engelskmenn som bodde på et hotell i Narvik, og han mente at disse drev spionasje.³²¹ Han rapporterte dette til general Fleischer, som var divisjonskommandant, men sistnevnte ønsket ikke å gripe inn overfor den påståtte spionasjen.³²² De fem engelskmennene organiserte også en del selskapeligheter som den norske kommandanten valgte å avstå fra å delta i, fordi han fant det upassende i en kritisk tid. Obersten hadde imidlertid ingen betenkeligheter med å delta i selskapelighetene organisert av den offisielle tyske representasjon i Narvik.³²³ Sundlos deltakelse i de tysk-organiserte selskapelighetene ble observert og rapportert til divisjonskommandanten, general Fleischer.³²⁴

Oberst Sundlo var også kritisk til de manglende norske forsvarsforberedelsene. Igjen var fokuset på det han selv hadde observert i Narvik, og i mindre grad på den generelle forsvarsnedbyggingen før krigen. Obersten hevdet at han ikke fikk de ressursene han ønsket i Narvik.³²⁵ Han omtalte Narvik ironisk som ”byen med kanonen”,³²⁶ altså kanon i entall, ikke flertall. Kommandanten hadde vinteren 1940 kranglet med sine overordnede om å få plassert en 25-mannsvakt på Nordalsenden jernbanebru, men dette ble redusert til 11 mann, noe som ifølge obersten var utilstrekkelig til å bevokte brua.³²⁷ Han mente at ingenting ble gjort for å

³¹⁹ Quisling 1941c, [side 4-5](#).

³²⁰ Quisling 1941c, [side 5](#).

³²¹ *Fritt Folk* 9. april 1941

³²² *Fritt Folk* 9. april 1941

³²³ *Fritt Folk* 9. april 1941

³²⁴ *Fritt Folk* 9. april 1941

³²⁵ *Fritt Folk* 9. april 1941

³²⁶ *Fritt Folk* 9. april 1941

³²⁷ *Fritt Folk* 9. april 1941

styrke forsvaret i Narvik, ”om man da ikke kaller det å styrke forsvaret å døpe om Ramsund befestninger til noget slikt som Ofoten festning”.³²⁸

Men Sundlo avsto ikke fra å kommentere de storpolitiske begivenhetene under forspillet. Han mente at norske myndigheter hadde et unøytralt grunnsyn, og at de ”ledende kretser i dette land med fullt overlegg gikk inn for at vi skulle stå på Englands side i den kommende krig, og traff sine disposisjoner under hensyntagen til denne politiske grunnlinje”.³²⁹ Ett av Sundlos hovedargumenter for å trekke denne konklusjonen, var den tidligere omtalte ordre om å skyte mot tyskere, men ikke mot engelskmenn. Sundlo så ordren som uttrykk for holdningen til myndigheter som ”så det som sin oppgave å la nordmenn opptre som husmenn for det jødisk-britiske imperium”.³³⁰ Den 9. april 1940 overga Sundlo de norske styrkene til tyskerne uten motstand. Han fikk en dom på livsvarig tvangsarbeid i rettsoppjøret etter krigen, men ble benådet og løslatt i 1952.³³¹

Finn Kjelstrup var utdannet offiser av majors grad, og hadde arbeidet i forsvarsdepartementet siden 1920.³³² Han var med i Nasjonal Samling siden starten.³³³ Kjelstrups framstilling hadde det til felles med Sundlos at den fokuserte på selvpoplevde hendelser. Som ekspedisjonssjef i forsvarsdepartementet hadde Kjelstrup med egne øyne sett hvordan myndighetene barberte forsvarsbudsjettet, og hvilke konsekvenser dette hadde for forsvarsberedskapen. Han mente at det spesielt ”var DNA- og Venstrekreftene som var ivrige etter å skjære margen ut av forsvarsbudsjettet”.³³⁴ Kjelstrup mente at 9. april 1940 var en uunngåelig konsekvens av regjeringens og stortingets feilstyring i utenriks- og forsvarspolitikken.³³⁵

Major Kjelstrup hadde også en oppfatning om det storpolitiske spillet som ledet til invasjonen av Norge. Han mente at Storbritannia gjentatte ganger hadde uttrykt sin hensikt om å trekke Norge inn i krigen, men dette hadde ikke ”foranlediget nevneverdige reaksjoner i retning av øket vakthold”.³³⁶ Majoren framstilte Tysklands angrep som et forkjøpsangrep. Siden norske myndigheter ikke hadde kunnet eller villet avverge Storbritannias overgrep, var

³²⁸ *Fritt Folk* 9. april 1941

³²⁹ *Fritt Folk* 9. april 1941

³³⁰ *Fritt Folk* 9. april 1941

³³¹ https://snl.no/Konrad_Sundlo

³³² Borgersrud 2012, side 15

³³³ Borgersrud 2010, side 353

³³⁴ *Fritt Folk* 9. april 1941

³³⁵ *Fritt Folk* 9. april 1941

³³⁶ *Fritt Folk* 9. april 1941

Tysklands inngripen blitt nødvendiggjort.³³⁷ Disse oppfatningene ble ikke til i etterpåklokskapens lys. I dagboka fastslo han den 11. april 1940 at Storbritannia hadde påført oss krigen, og derfor skulle være vår naturlige motstander. Tyskland hadde handlet til ”berettiget varetagelse av livsviktige interesser”. Majoren hevdet også at ”Regjeringens linje var forbrydersk dum når det henvises til dens forsvarspolitik i de siste 4 år”.³³⁸

Ingolf Hoel var major, og avdelingssjef for kystartilleriet i admiralstabten. Ved krigsutbruddet var Hoel ikke medlem av NS, men han meldte seg inn 14 dager etter krigens avslutning i Nord-Norge.³³⁹ Hoels framstilling var forskjellig fra de øvrige NS-teoretikerne, fordi han ikke insinuerte at Norge ble ført inn i krigen av en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter. Riktignok sa han ikke eksplisitt at det ikke var en konspirasjon, men han framstilte det som at den norske regjering gjorde et valg om å følge Storbritannia. Denne avgjørelsen var tatt av norske politikere, uten britisk innblanding. Hoel stilte to spørsmål:³⁴⁰

1. Hvorfor ble det ikke mobilisert etter *Altmark*-affæren?
2. Hvorfor ble det ikke lagt ut minefelter?

Major Hoel mente at folk ga seg ryktekrigen i vold, fordi de ikke fikk tilfredsstillende svar på disse spørsmålene. Ifølge majoren var svaret på spørsmål 1 at regjeringen på forhånd hadde tatt stilling mot Tyskland og for Storbritannia, altså at den ville gå inn i krigen på britenes side dersom ”vi ble trukket inn i krigen”.³⁴¹ Svaret på spørsmål 2 var at en utlegging av miner ville virke hindrende på britiske aktiviteter i norsk farvann. Siden Koht ikke regnet med tyske sjøstridskrefter var det ingen vits i å sikre seg mot disse, ergo ble ikke minene lagt ut. Hoel vurderte også økonomiske argumenter – altså at myndighetene lot være å legge ut minene fordi de ikke hadde råd – men konkluderte med at dette ikke var årsaken.³⁴² Majoren mente at norske myndigheter tok et valg om å manøvrere landet inn på britisk side dersom det skulle bryte ut krig, men at britene ikke var involvert i denne beslutningen: Det var *ikke* en norsk-britisk konspirasjon.

6.4 Politikernes syn på saken

³³⁷ *Fritt Folk* 9. april 1941

³³⁸ Lsak 3511: RA/S-3138/0001/D/Da/L0688/Mappe dok 34-50, Dagbok 11. april 1940

³³⁹ Borgersrud 1981, [side 36](#)

³⁴⁰ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴¹ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴² *Fritt Folk* 9. april 1941

Jubileumsnummeret av *Fritt Folk* brakte også intervjuer med og artikler skrevet av flere innflytelsesrike politikere i Nasjonal Samling. Ministrene Lunde og Hagelin skrev hver sin artikkel om 9. aprils betydning, og Hagelin var dessuten intervjuet. Ifølge innenriksministeren hadde Norge kun to alternativer dersom landet ønsket å holde seg utenfor krigen:

1. Å bygge opp forsvaret slik at Tyskland og England ville avstå fra å invadere landet.
2. Å være nøytral i tanker, ord og gjerninger.³⁴³

At Hagelin nevnte både Tyskland og England som mulige trusler mot nøytraliteten, kan tolkes som en innrømmelse: Det var altså ikke bare britene som kunne tenkes å invadere Norge. Men problemet, ifølge innenriksministeren, var at Nygaardsvolds regjering ikke valgte noen av hans alternativer. I stedet annonserte den overfor folket at politikken var nøytral, men underkastet seg enhver av Storbritannias fordringer: Myndighetene overga handelsflåten, de godtok *Altmark*-affæren og mineleggingen 8. april kun med diplomatiske protester.³⁴⁴

Mente han at det var en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter, for å bringe Norge inn i krigen på britisk side? I *Fritt Folk* 9. april 1941 tok han aldri klar stilling til dette spørsmålet, slik han privat hadde gjort i samtiden. Hagelin indikerte likevel at det hadde foregått et hemmelig samarbeid mellom britiske og norske myndigheter. Den 9. april 1941 beskrev han norske myndigheters samspill med Storbritannia som et falskspill.³⁴⁵ Dette var en lignelse fra kortspillet, som innebar at det ikke bare foregikk et samrøre mellom norske og britiske myndigheter, men også juks. Hva bestod jukset i? Jukset var at norske myndigheter bevisst førte det norske folk bak lyset. Hagelin mente at vestmaktene i 5. april-noten klart og tydelig uttrykte at de ville sperre Tysklands tilførsler gjennom norsk territorialfarvann. Utenriksminister Koht visste dessuten at vestmaktene ville skaffe seg støttepunkter i Norge. Alle ledende politikere i Oslo visste alt dette, og den ”borgerlige og marxistiske presse” var også informert.³⁴⁶ Bare det norske folk ble holdt utenfor, og levde videre i troen på at nøytraliteten ble beskyttet, mente Hagelin.³⁴⁷

I hvilken grad var hans oppfatninger sammenfallende med Quislings? Hagelins framstilling var kritisk til de norske politikerne, og framstilte dessuten Storbritannia som en aggressiv og pågående part i stormaktsspillet. Begge disse aspektene fant man også hos Quisling. I flere tilfeller brukte Hagelin ord og uttrykk som han utvilsomt lånte fra Quisling.

³⁴³ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴⁴ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴⁵ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴⁶ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴⁷ *Fritt Folk* 9. april 1941

Hagelin omtalte *Altmark*-affæren som en engelsk ”forsøksballong på en intervensjon”.³⁴⁸ Her var det kun valg av ord som skilte ham fra Quisling: NS-føreren benyttet uttrykket prøveballong i stedet for forsøksballong.³⁴⁹ At Hagelin understreket at Hitlers ”veldige effektivitet” sikret at Tyskland kom først, lignet også på et ordvalg man fant igjen hos Quisling. Føreren hevdet at det var tyskerne ”våkenhet og hurtighet” som gjorde at de kom foran britene til Skandinavia.³⁵⁰ Siden Quisling og Hagelin opererte tett sammen under møtene med Hitler og også under kuppet 9. april 1940, er det kanskje ingen overraskelse at de framstilte forspillet på lignende måter. Imidlertid må man også påpeke at Hagelins framstilling manglet de ideologiske og religiøse aspektene man fant hos Quisling.³⁵¹

Propagandaminister Gulbrand Lunde benyttet jubileumsutgaven av *Fritt Folk* til å gjenta de hovedpoengene han utdypet tidligere: det var Norges historiske dekadens som forklarte hvorfor det gamle system kollapset under invasjonen. Unasjonale krefter løp storm på vårt forsvar, og som forsvarets leder ble utpekt en mann ”hvis mål det var å ødelegge det”,³⁵² altså forsvarsminister Kristian Fredrik Monsen. Dessuten mente Lunde at denne avrustningspolitikken kun ville vært gjennomførbar dersom myndighetene opprettholdt den strengeste nøytralitet, hvilket de ifølge propagandaministeren ikke gjorde.³⁵³ Han omtalte Nygaardsvold-regjeringens politikk som ”ikke bare lettsindig, men bent fram forbrytersk”.³⁵⁴

Siden Nasjonal Samling brukte så mye spalteplass og taletid på begivenhetene som ledet til invasjonen av Norge, er det naturlig å undersøke hvorfor forspillet var så viktig for bevegelsen.

6.5 Hvorfor var forspillet viktig for Nasjonal Samling?

Det var flere årsaker til at Nasjonal Samling brukte tid og spalteplass på forspillet. For det første gjorde forspillet det mulig å framstille egen bevegelse og egen politikk i et positivt lys. Nasjonal Samling hadde siden lenge før krigsutbruddet gått inn for oppbygging av forsvaret og streng ivaretagelse av nøytraliteten, og etter invasjonen var det lett å hevde at fraværet av en slik politikk gjorde at krigen kom til Norge. Riktignok kan man ikke sikkert si at et sterkt

³⁴⁸ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁴⁹ *Fritt Folk* 16. mars 1940

³⁵⁰ Quisling 1940b, [side 12](#)

³⁵¹ Se kapittel 7.6

³⁵² *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁵³ *Fritt Folk* 9. april 1941

³⁵⁴ *Fritt Folk* 9. april 1941

forsvar og en strengere nøytralitetspolitikk ville ha virket avskrekkende på stormaktene. Muligens ville tyskerne gjort et Skandinavia-framstøt uansett, men etter 9. april 1940 var det lett å hevde at invasjonen kunne vært forhindret. Dette ledet lett til en form for drømmetenkning omkring hva som kunne ha skjedd dersom en NS-linje var blitt fulgt i årene før krigen. Denne typen synspunkter la også føreren selv fram:

Og hadde vår linje helt kunnet gjennomføres, vilde vi ikke oplevet det politiske og militære tull og tøvs. Norge vilde idag stått med sin nøytralitet gjenopprettet og sitt forsvar styrket og utbygget, rede til med samlet kraft å ta fatt på sin nasjonale nyreisning.³⁵⁵

For det andre gjorde forspillet det enkelt å framstille den folkevalgte norske regjeringen i et negativt lys. Fra NS-hold virket det åpenbart at Nygaardsvold-regjeringens politikk hadde bidratt til å bringe Norge inn i krigen. Dette gjaldt uavhengig av om man mente det var en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter eller ikke. Regjeringen hadde uansett bidratt til å svekke forsvaret, og den forlot også landet etter nederlaget i felttoget. London-regjeringen var derfor en enkel skyteskive for NS-propagandaen. Riktignok var det ingen demokratiske valg, så hverken den kommissariske regjering eller eksilregjeringen konkurrerte om stemmer. Likevel foregikk det en kamp om folkeopinionen, og det var fortsatt viktig å framstille politiske motstandere i et negativt lys, og seg selv i et positivt lys.

Etter 9. april 1940 vokste forræderianklagene mot Nasjonal Samling, siden partiets leder begikk kupp mot de folkevalgte myndighetene. At okkupasjonsmakten fra 25. september 1940 dannet en kollaborasjonsregjering med NS-flertall bidro heller ikke til å svekke anklagene om at Nasjonal Samling var landsforrædersk. Fra NS-hold oppstod da et behov for å forsvare seg mot disse anklagene, og forspillet til 9. april var et gunstig verktøy i så måte. Siden Nasjonal Samling aldri hadde hatt regjeringsmakt, var det klart at partiet i hvert fall *ikke* var ansvarlig for nedbyggingen av forsvaret i mellomkrigstiden, eller den nøytralitetspolitikk myndighetene førte før krigsutbruddet. I stedet kunne skytset rettes mot de politikerne som faktisk hadde hatt makten før krigsutbruddet, og de manglende forsvarsforberedelser de var ansvarlige for. Omtalen av de norske partipolitikernes forsvarsforberedelser før invasjonen var i perioder rent ironisk fra NS-hold, eksemplifisert av dette sitatet fra Gulbrand Lunde:

³⁵⁵ Quisling 1940b, [side 5](#)

Det var ikke politikernes forsømmelser som var skyld i at det gikk så dårlig. Nei, det var forrædere og sabotører, tyske spioner, NS-folk og udugelige offiserer. *De* hadde skylden. Det var *de* som hadde tatt opp de minene som Koht i sin forutseenhet hadde lagt ut overalt. *De* hadde skåret over telefonledningene og alarmledningene på praktisk talt hvert eneste sted i hele landet. De hadde gjort geværer og kanoner ubrukelige.³⁵⁶

For det tredje kunne forspillet fungere som en rettferdiggjøring av den tyske invasjonen, og av Quislings kupp den 9. april 1940. Dersom man kunne bevise at det hadde vært et hemmelig samarbeid mellom norske og britiske myndigheter, ville dette rettferdiggjøre den tyske invasjonen. Samtidig kunne man underbygge at Quisling hadde handlet rett da han tok makten i et kupp, og at Nasjonal Samlings samarbeid med okkupasjonsmakten i større grad var berettiget. Alt dette forutsatte imidlertid at man klarte å overbevise opinionen om at det hadde vært et samrøre mellom britiske og norske myndigheter. Ergo var det veldig om å gjøre å finne dokumenter som kunne overbevise opinionen om dette. Hvor viktig dette var, viste seg ved at den kommissariske regjering i oktober 1940 opprettet ”Institutt for historisk forskning”.³⁵⁷ Dette var en krigshistorisk forskningsinstitusjon underlagt Universitetet i Oslo. Hovedhensikten med grunnleggelsen av instituttet var å skaffe informasjon om felttoget i 1940, og instituttets personell var snart i gang med å skaffe fektningsrapporter fra de offiserene som hadde deltatt i felttoget. Det var imidlertid også andre årsaker til at NS ønsket å videreføre en slik krigshistorisk forskningsavdeling. Partiet ønsket å skaffe bidrag til propagandakrigen.³⁵⁸ Det var viktig for bevegelsen å få dokumentert og belyst det mulige hemmelige samarbeidet mellom norske og britiske myndigheter under forspillet.³⁵⁹

Forspillet til 9. april 1940 bidro også til å styrke framstillingen av Vidkun Quisling som en visjonær strateg og politiker. Nasjonal Samling var en førerstyrt bevegelse, og førerprinsippet var en viktig del av bevegelsens ideologi. Det var viktig å bygge opp om ryktet av føreren som spesiell, som en som så sammenhenger tydeligere enn andre. Quisling hadde vinteren 1939/40 spådd at Norge kom til å bli involvert i krigen, og han kritiserte sterkt neglisjeringen av forsvaret og påstod at nøytralitetspolitikken ikke var nøytral. I ettertid framstod disse spådommene som korrekte, og man brukte dem til å bygge opp om førermytene. Riktignok var ikke alle Quislings spådommer korrekte. Hans tanker om at Norge skulle bli delt opp i forbindelse med et stormaktsoppgjør, manifesterte seg ikke i praksis, men

³⁵⁶ Gulbrand Lundes tale i Klengenbergs kino 17. januar 1941. *Fritt Folk* 18. januar 1941, Lunde 1942, [side 11](#)

³⁵⁷ Borgersrud 2012, side 288

³⁵⁸ Borgersrud 2012, side 286

³⁵⁹ Borgersrud 2012, side 286

tilstrekkelig mange av hans spådommer var korrekte til at man kunne bygge videre på mytene rundt ham. Dette aspektet var også framtrødende blant andre ledere i Nasjonal Samling. Jonas Lie, for eksempel, berømmet Quisling for å ha gjennomskuet regjeringens ”dobbeltspill” under forspillet til invasjonen:

Men vi som ikke kunne tenke oss muligheten av dette grenseløse dobbeltspill, fordi vi ikke var klar over tingene, vi rykket ut, men mange av oss gjorde det med sammenbitte tenner. En enkelt mann gjorde det ikke, og ingen av oss kan nekte at det var han som fikk rett i sin bedømmelse, at det var han som så klarere enn vi andre.³⁶⁰

6.6 Konklusjon

Nasjonal Samling markerte ettårsjubileet for invasjonen både med et stort folkemøte i Colosseum kino i Oslo, og med et jubileumsnummer av *Fritt Folk*. Flere trekk var framtrødende ved den forspillsframstilling som bevegelsen la fram ved ettårsjubileet. For det første var framstillingen langt mer detaljrik enn tidligere. Quislings lange tale, med en taletid på nærmere en time, ga ham muligheten til å utdype mange av detaljene fra dokumentene i den tyske hvitebok. For det andre var det et tydelig konspirativt innhold i mange av framstillingene. Både Hagelin, Quisling og flere offiserer, som f.eks. Finn Kjelstrup og Konrad Sundlo, la fram antydninger om konspirasjoner mellom norske og britiske myndigheter. Hagelin hevdet dessuten at jøder og frimurere hadde trukket i trådene under forspillet, ved å sørge for at den norske regjering gikk inn i krigen på britisk side.

At bevegelsen markerte ettårsdagen ved å arrangere et stort folkemøte, og i tillegg lagde et jubileumsnummer av avisa, viser hvor viktig forspillet var for Nasjonal Samling. Det var flere årsaker til at Nasjonal Samling la stor vekt på forspillet til 9. april 1940. For det første var det viktig å framstille egen bevegelse og egen politikk i et gunstig lys. For det andre muliggjorde forspillet en latterliggjøring av motstanderens, altså Nygaardsvold-regjeringens, politikk. For det tredje fungerte forspillet som en rettferdiggjøring av Quislings statskupp, og partiets samarbeid med det tyske okkupasjonsregimet. At noen av Quislings samtidsspådommer var korrekte, kunne også brukes til å underbygge oppfatningen av føreren som en visjonær strateg og politiker.

³⁶⁰ Lie 1940, side 8

7 Før/etter 9. april 1940: brudd eller kontinuitet?

Jeg for min del gjorde hva jeg kunde for å få kongen tilbake[...]. Men kongen vilde ikke. Nu vet vi bedre hvorfor. Den danske prins var Englands vasall, og krigsofrenes blod kommer over ham og hans råd.³⁶¹

Vidkun Quisling i Colosseum kino, 8. april 1941

Etter 9. april 1940 endret Nasjonal Samlings situasjon seg fullstendig. Dannelsen av kuppetregjeringen og den kommissariske regjering gjorde at NS gikk fra å være en sekt, til å bli et parti som utgjorde fundamentet i en marionettregjering. Spørsmålet er hvorvidt Nasjonal Samlings egen framstilling av forspillet endret seg etter 9. april 1940? Hvilke elementer av brudd/kontinuitet fantes før/etter 9. april 1940?

7.1 Kontinuitet etter 9. april 1940

Det var spesielt to elementer av kontinuitet som gikk igjen etter 9. april 1940. For det første en kritisk brodd mot de norske myndighetene. Dette aspektet var framtreddende ved alle framstillingene i samtiden, både den private/etterrettningsmessige framstilling, og i de offentlige artiklene som stod skrevet i *Fritt Folk*. For det andre representerte den kritiske holdning til vestmaktene, og spesielt til Storbritannia, et annet element av kontinuitet. Bevegelsen videreførte begge disse aspektene etter 9. april 1940. Allerede i sin første store kringkastingstale etter invasjonen, gjentok Quisling disse poengene. Til tross for at verdenssituasjonen helt fra 1934 gjorde det klart hvor det bar hen, mente han at myndighetene fortsatte å la forsvaret forfalle.³⁶² Og når de ansvarlige stelte det slik med landets forsvar, hadde Quisling forventet at de satset alt på å holde landet helt utenfor krig. I stedet bandt myndighetene Norge til Folkeforbundspaktens forpliktelser om økonomiske sanksjoner, til tross for at Folkeforbundet etter 1934 var en krigsallianse rettet mot Tyskland.³⁶³ Dette var bare en videreføring av hva han hevdet før krigen. At han videreførte disse aspektene ved framstillingen bør heller ikke komme som en overraskelse, siden han hadde spådd rett om at

³⁶¹ Quisling 1941c, [side 12](#)

³⁶² Quisling 1940b, [side 6](#)

³⁶³ Quisling 1940b, [side 7](#)

det kom til å bli krig. Quisling hadde i årevis advart mot at svekkelsen av forsvaret og uthulingen av nøytraliteten kunne få konsekvenser. Hvorfor skulle han ikke gjenta hovedpoengene fra samtidsargumentasjonen?

Framstillingen etter 9. april 1940 inneholdt likevel flere elementer av brudd. For det første fokuserte bevegelsen langt mer på forspillet etter 9. april 1940 enn i samtiden, noe som i seg selv var et brudd. Nasjonal Samlings betraktninger var også langt mere detaljerte enn de var før 9. april 1940.

7.2 Økende detaljrikdom

Etter 9. april 1940 presenterte Nasjonal Samling en langt mer detaljert framstilling av forspillet. Dette skyldtes naturlig nok offentliggjørelsen av dokumentene fra den tyske hvitebok. Dokumentene som beviste fransk-britisk spionasje, de britiske operasjonsplanene, og regjeringskonferansen 2. mars 1940 var ikke kjent i bevegelsen i samtiden. Den økende detaljrikdommen skyldtes ikke *utelukkende* offentliggjørelsen av hviteboka. Noteutvekslingen mellom norske myndigheter og vestmactsregjeringene i april 1940 stod ikke i den tyske hvitebok.³⁶⁴ Likevel ble disse noteutvekslingene offentlig kjent etter 9. april 1940, og detaljene fra dem fant veien til de ulike NS-framstillingene. Mange av de nye detaljene kom likevel fra dokumentene i den tyske hvitebok, og resultatet var at Nasjonal Samlings betraktninger hadde visse fellestrekk med den offisielle tyske framstilling av forspillet. Dette betyr ikke nødvendigvis at tyske myndigheter etter 9. april 1940 presset Quisling eller andre i NS til å framstille begivenhetene på en bestemt måte. Siden betraktningene var basert på de samme dokumentene, var det ikke unaturlig at de hadde mange fellestrekk. Dessuten var det også visse forskjeller mellom okkupasjonsmaktens og Nasjonal Samlings framstilling av forspillet. Tyskerne la klart mest vekt på Storbritannias rolle, og langt mindre vekt på den norske regjerings framgangsmåte. For Nasjonal Samling var det omvendt: Bevegelsen fokuserte langt mer på de norske politikernes rolle, og det internasjonale stormaktsspillet kom mer i bakgrunnen. Tyskerne vektla også den påståtte forskjellen mellom norske og svenske myndigheters oppførsel. Nygaardsvold-regjeringen var, ifølge von Ribbentrop, beredt til å akseptere at vestmaktene utvidet krigen til Skandinavia, hvilket den svenske regjeringen ikke var.³⁶⁵ Dette perspektivet var fraværende i Nasjonal Samling.

³⁶⁴ *Weissbuch nummer 4*: https://archive.org/details/Weissbuch_Nr.4_England_Frankreich

³⁶⁵ *Fritt Folk* 29. april 1940

Fra dekningen i Fritt Folk går det også fram at det egentlige bruddpunktet ikke var 9. april 1940, men snarere 27. april 1940. Fra invasjonsgenen og fram til 27. april skrev partiorganet lite om forspillet. Det var von Ribbentrops pressekonferanse den 27. april som representerte det egentlige bruddet i Nasjonal Samlings dekning av forspillet. Publiseringen av den tyske hvitebok bidro også til å skyve framstillingen i konspirativ retning.

7.3 Tiltakende konspirasjonstenkning

Etter 9. april 1940 begynte stadig flere i Nasjonal Samling å hevde at det hadde vært en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter, for å bringe Norge inn i krigen på vestmaktenes side. Dette trekket var særlig framtrædende hos partiets egen fører. Før 9. april 1940 hevdet Quisling at norske myndigheter ønsket å manøvrere landet inn i krigen på vestmaktenes side. Han hevdet imidlertid *ikke* offentlig at det eksisterte en avtale mellom norske og britiske myndigheter om å bringe Norge inn i krigen på britisk side. Etter 9. april 1940 gikk han mye lenger i å antyde at det før krigen hadde eksistert en konspirasjon mellom britiske og norske myndigheter, og at dette styrte norske myndigheters oppførsel under forspillet. NS-lederen påstod at den norske regjering lenge hadde visst om at britene kom til å gjøre invasjon i Norge, og at dette forklarte regjeringens passivitet i dagene før invasjonen. Nygaardsvold-regjeringen regnet med at britene ville komme først til Norge, og foretok seg derfor ingenting med hensyn til mobilisering, minelegging eller andre forsvarstiltak.³⁶⁶ I en tale på et NS-møte i Oslo den 5. juni 1940 gikk han i rette med norske myndigheters oppførsel før 9. april 1940:

De lot England forstå at det kunne komme inn i Norge. Og fra midten av februar var de fullt på det rene med Englands invasjonsplaner. De måtte vite at England ville gjøre landgang – ved Stavanger, Trondheim, Narvik og muligens Kirkenes. Men de gjorde ingenting for å møte disse angrep på vår nøytralitet, til tross for at invasjonsplanen kom tydelig frem i den britiske og franske presse, i uttalelser av ansvarlige britiske statsmenn og på annen måte. De lot tvertimot sine herrer englenderne forstå at de kunne bare komme – Norge er rede til å ta i mot dere og være med i spillet.³⁶⁷

Selv om sitatet ikke sier eksplisitt at det eksisterte en skriftlig avtale mellom de to landene, indikerte han tydelig at norske myndigheter hadde foretatt aktive handlinger for å tilrettelegge

³⁶⁶ Quisling 1941c, [side 8](#)

³⁶⁷ Quislings tale på NS-møte i Oslo 5. juni 1940. Quisling 1940a, [side 122](#)

for en britisk invasjon. 24. juni 1940 gikk han enda lenger, da han beskrev regjeringsmøtet av 2. mars 1940, hvor regjeringen ga uttrykk for at den ønsket å havne på rett side i krigen:

Det er all grunn til å tro at dette landsforræderstandpunkt ble inntatt i samforstand med vestmaktene. Iallfall var vestmaktene bekjent med det. Og da England brøt Norges nøytralitet, forholdt også våre statsmakter seg overensstemmende med det.³⁶⁸

Under Colosseum-talen 8. april 1941 trakk han konspirasjonene enda lenger, og skisserte en sammensvergelse hvor Englands redskaper i Norge narret norsk ungdom til å kjempe mot egne interesser og for Storbritannia og jødedommen:

England hadde bragt Norge inn i krigen, og Englands redskaper i Norge hadde på den lumskeste og mest bedrageriske måte ført det norske folk bak lyset slik at en stor del av vår ungdom, som ikke skjønnte det djevelske spill som ble drevet med dem og med Norge, blev narret i falsk lojalitet og forblindet av falsk lojalitet å kjempe, uøvet og uten ordentlig utrustning, mot sine egne og Norges interesser for England og jødedommen, for kompaniet Hambro-Lewy, Mowinckel, Nygaardsvold og Koht.³⁶⁹

Representerte denne tiltakende konspirasjonstenkningen virkelig et brudd? Under møtene med Raeder og Hitler i Berlin i desember 1939, sa jo Quisling eksplisitt at norske myndigheter ville godta engelsk innmarsj i Norge i tilfelle av krig mot en stormakt. I admiral Raeders møtereferat het det at ”den nuværende norske regjering hadde dog sluttet en hemmelig avtale med England, om at hvis Norge kom i krig mot en stormakt, så skulde Englands innmarsj påfølge med norsk samtykke”.³⁷⁰ Bruddet ligger i at han etter 9. april 1940 begynte å si offentlig det han tidligere hadde sagt privat. Sammenligner man med hans artikler i *Fritt Folk* vinteren og våren 1940, kommer forskjellen tydelig fram. I samtidens *Fritt Folk*-artikler hevdet han at Storbritannia hadde en interesse av å utvide krigen til Skandinavia, og at den norske utenrikspolitikken ikke var nøytral. Men han insinuerte *ikke* at det fantes en hemmelig avtale med Storbritannia om å godta gjennommarsj i tilfelle krig. Etter 9. april 1940 begynte han å hevde offentlig det han før 9. april 1940 hadde hevdet privat.

I samme konspirative retning virket at Quisling dro inn stadig flere henvisninger til jøder, personers jødiske opphav, og forskjellige britisk-jødiske sammenhenger han mente

³⁶⁸ Quisling 1940b, side [11](#)

³⁶⁹ Quisling 1941c, side [13](#)

³⁷⁰ Admiral Raeders møtereferat i norsk oversettelse [her](https://media.digitalarkivet.no/view/61225/194?indexing=):RA/D/DA/L0003, Dokument 29: <https://media.digitalarkivet.no/view/61225/194?indexing=>

eksisterte. Stortingspresident Hambro, som han før 9. april 1940 kun omtalte ved navn, kategoriserte han etter invasjonen som ”en fullblods internasjonal jødeagent”.³⁷¹ Norge var en ”provins i det britisk-jødiske kapitalistiske verdenssystem”,³⁷² og det norske folk viklet inn i ”den britisk-jødiske kapitals nett”.³⁷³ Føreren begynte også å bruke hudfargen til soldatene som et argument, da han nevnte at ”farvede tropper” kunne ha besatt Norge, dersom partipolitikernes politikk hadde lyktes helt ut.³⁷⁴ Denne typen argumentasjon var helt fraværende i den offentlige framstilling han ga i samtiden.

Ved ett enkelt tilfelle plasserte også Herman Harris Aall forspillet inn i en meget konspirativ sammenheng. I et skriv til tyske myndigheter i mai 1940, hvor han argumenterte for at det måtte opprettes en norsk regjering, leverte den folkerettslærde følgende kraftsalve:

Det norske folk ville ikke ha kamp mot Tyskland, men det ble ledet i den tyskfiendtlige retning av plutokratiske kretser som stod i nær forbindelse med engelsk-amerikansk-jødiske finanskretser, ved pressepropaganda.³⁷⁵

Dette utsagnet var i strid med hvordan han vanligvis presenterte forspillet. Hvorfor dette bastante utsagn? Det er nærliggende å tro at Aall ville skape et visst inntrykk hos dokumentets tyske lesere. Han forfattet dette skrevet i mai 1940, da det var en uklar forfatningsmessig tilstand i Norge. Aall argumenterte for at det snarest burde dannes en ny norsk regjering, og kan ha tenkt at noen jødekonspirasjoner ville gi et positivt inntrykk i Rikskommissariatet.

Når det gjelder bevegelsens eget organ, *Fritt Folk*, var dette vel vant med konspirasjonsteorier både før og etter 9. april 1940. Imidlertid var de konspirasjonsteorier som partiorganet beskjeftiget seg med før 9. april 1940 ikke direkte knyttet til forspillet. Snarere brukte *Fritt Folk* spalteplassen på allmenne konspirasjoner om jøder og frimurere, og det hevdet aldri før invasjonen at norske myndigheter hadde en avtale om å gå inn i krigen på britisk side. Umiddelbart etter von Ribbentrops pressekonferanse av 27. april 1940, begynte imidlertid *Fritt Folk* å hevde at det hadde eksistert en slik avtale. Allerede i hovedoppslaget den 29. april 1940 slo avisa fast at Nygaardsvold-regjeringen kjente til de fransk-britiske besettelsesplaner og den britiske mineleggingen, men også at den var klar til å tre inn i krigen

³⁷¹ Quisling 1941c, [side 10](#)

³⁷² Quisling 1940b, [side 6](#)

³⁷³ Quisling 1940b, [side 6](#)

³⁷⁴ Quisling 1940b, [side 5](#)

³⁷⁵ Lsak 3089: Hvorfor det må opprettes en ny norsk regjering: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

mot Tyskland.³⁷⁶ Denne typen konspirasjonspåstander kom ikke fram i *Fritt Folk* før den tyske invasjonen.

7.4 Folkerettslig argumentasjon

Etter 9. april 1940 begynte man i Nasjonal Samling å bruke folkerettslige betraktninger for å begrunne sine synspunkter. I samtiden var aldri folkeretten noe poeng, hverken i de offentlige eller private framstillingene. Etter 9. april 1940 var debatten dominert av Herman Harris Aall, og hans syn på saken var utpreget folkerettslig fundert. Quisling begynte også å anvende Aalls argumenter. NS-føreren framstilte Tysklands invasjon av Norge som en represalie mot de britiske nøytralitetskrenkningene som skjedde under opptakten til krigsutbruddet. Siden det var britene som krenket Norges nøytralitet, var Norge folkerettslig forpliktet til å bruke sine stridskrefter mot Storbritannia, noe regjeringen etter Quislings oppfatning ikke gjorde, for eksempel ved *Altmark*-affæren.³⁷⁷ Tyskerne hadde også en rett til å gripe inn overfor de britiske invasjonsplanene.³⁷⁸ Folkeretten var derfor på Tysklands side, ikke på Storbritannias, under invasjonen. I ettertiden framstod sakene selvsagt mye klarere enn i samtiden, og Quisling visste ikke i samtiden med sikkerhet at Tyskland planla en invasjon. Likevel representerte hans folkerettslige argumentasjon et brudd, fordi han ikke drøftet muligheten for at Tyskland kunne foreta en represalie i samtiden, annet enn i overfladiske antydninger. Som vist i kapittel 3, la Quisling i samtiden marginal vekt på muligheten for at Tyskland kunne angripe Skandinavia som en represalie mot vestmaktens invasjonsplaner.

I dette henseende utviklet også Quislings argumentasjon seg over tid. I hans Colosseum-tale den 8. april 1941 hevdet han at folkeretten ikke ga den nøytrale stat rett til aktivt å avvise den nasjon som foretok en represalie mot et nøytralitetsbrudd. Siden Tysklands invasjon bare var en reaksjon mot Storbritannias nøytralitetsbrudd, kunne ikke den nøytrale staten – altså Norge – aktivt motsette seg den tyske invasjonen. Den 8. og 9. april 1940 var Norge derfor, ifølge Quislings tolkning av folkeretten, forpliktet til å støtte Tyskland.³⁷⁹ Å gå til krig mot Tyskland, slik myndighetene gjorde, var derfor en folkerettslig forbrytelse.³⁸⁰ I kringkastingstalen den 24. juni 1940 var oppfatningen en annen. Da var poenget at Norge var

³⁷⁶ *Fritt Folk* 29. april 1940

³⁷⁷ Quisling 1940b, [side 11](#)

³⁷⁸ Quisling 1940b, [side 11](#)

³⁷⁹ Quisling 1941c, [side 8](#)

³⁸⁰ Quisling 1941c, [side 8](#)

forpliktet til å gripe inn mot Storbritannias nøytralitetsbrudd, ikke at myndighetene aktivt måtte støtte Tyskland.³⁸¹

At tyskerne besvarte det britiske framstøt så raskt at de likevel kom først til Norge, forklarte Quisling med Tysklands ”våkenhet og hurtighet”.³⁸² At det tidsmessige sammenfall mellom de britiske og tyske aksjoner kunne være tilfeldig, falt ikke føreren inn. Den tyske invasjonen var en meget omfattende operasjon som krevde flere måneders forberedelser. Den kunne ikke improviseres noen dagers varsel, slik føreren lot til å tro. Realiteten var jo at tyskerne startet forberedelsene allerede samme dag som Quisling besøkte Hitler i Berlin, 16. desember 1939.³⁸³ Det er nærliggende å tro at den norske fører foretrakk å framstille Weserübung som et improvisert svar på engelske operasjoner i Skandinavia, fordi dette styrket hans framstilling av Storbritannia som aggressoren, og Tyskland som en mer forsiktig aktør. Med Quislings militære utdannelse og yrkeserfaring, må han ha forstått at den tyske invasjonen var forberedt flere måneder i forveien.

De folkerettslige argumenter Quisling begynte å anvende etter invasjonen, var tydelig tatt fra Aall. Riktignok var den dobbelte doktorgradskandidat mye mere detaljert i sine betraktninger enn det føreren var, men hovedpoenget var det samme. At Quisling først begynte å anvende folkerettslige argumenter etter at Aall hadde utdypet disse i *Fritt Folk*, underbygger også at han tok disse argumentene fra Aall. Aalls betraktninger preget også framstillingene til en rekke andre meningsbærere i Nasjonal Samling. Partiets ideolog og propagandaminister Gulbrand Lunde (1901-42) frambrakte akkurat det samme folkerettslige hovedpoeng: Han mente at Haagkonvensjonen krevde at den nøytrale staten brukte makt for å avvise krenkelser av sitt område fra krigførende makter. Norske myndigheter tillot at britene krenket nøytraliteten i Jøssingfjorden og ved mineleggingen 8. april. Siden norske myndigheter ikke forsvarte nøytraliteten, hadde den andre krigførende – Tyskland – både rett og plikt til å gripe inn, mente Lunde.³⁸⁴ Også Albert Viljam Hagelin, som var innenriksminister og Quislings viktigste medkonspiratør, anvendte dette argumentet etter 9. april 1940.³⁸⁵ At både Quisling, Lunde og Hagelin adopterte hans argumenter, viser at Aall avgjort hadde et visst gjennomslag i bevegelsen.

³⁸¹ Quisling 1940b, [side 11](#)

³⁸² Quisling 1940b, [side 12](#)

³⁸³ Salmon 2012, side 94

³⁸⁴ Lunde 1942, [side 11](#)

³⁸⁵ Se kapittel 6 og for eksempel *Fritt Folk* 9. april 1941

7.5 Flere sydebukker

Nasjonal Samlings samtidsframstillinger uttrykte aldri direkte kritikk mot kongen. Det var myndighetene som var hovedskyteskiven. I blant tok Quisling også med pressen, som etter hans utsagn bidro til å føre folket bak lyset i forsvars- og nøytralitetsspørsmål.³⁸⁶ Under pressekonferansen i Stortinget den 12. april 1940, uttrykte Quisling klar støtte til kongehuset, som han gjerne ville samarbeide med.³⁸⁷ Etter at den folkevalgte regjering hadde forlatt Norge og den kommissariske regjering var blitt dannet, var tonen en annen. Flere i bevegelsen uttrykte da direkte kritikk mot den norske kongen. Det var Herman Harris Aall som først kritiserte kongehuset, da han i artikkelen ”Engelsk krigspolitikks norske tjenere” hevdet at Haakon 7. førte Englands politikk, til tross for at han var norsk konge.³⁸⁸ Denne artikkelen stod på trykk i *Aftenposten* den 10. desember 1940, drøyt 6 måneder etter at Haakon 7. forlot Norge. Det var denne tid han etter grunnloven hadde rett til å være borte fra landet.³⁸⁹ Før han skrev denne artikkelen hadde Aalls kritikk rettet seg mot de norske politikerne, men ikke mot kongen. På våren 1941 anklaget han kongen for å ha visst om den engelske besettelsesplan i minst tre måneder før 9. april.³⁹⁰ Haakon 7. foretok seg ingenting for å hindre dette, tvert imot tok han skritt for å lette den engelske besettelse, mente Aall.³⁹¹

Også Quisling fulgte opp Aalls kongekritikk. Føreren hevdet at kongen hadde sanksjonert Nygaardsvold-regjeringen, til tross for at den var marxistisk, og han hadde dessuten valgt side i konflikten mellom Storbritannia og Tyskland. Dette gjorde at han sviktet folket.³⁹² Men Quisling fant også flere sydebukker etter 9. april 1940. Han begynte å legge større deler av ansvaret på folket. I samtiden hadde han også uttrykt kritikk mot folket, som hadde latt seg lede av politikernes ”insolvente klikke-velde”.³⁹³ I ettertiden uttrykte han denne kritikken mere direkte. Quisling understreket at folket også hadde sin del av ansvaret for invasjonen, fordi det i valg etter valg hadde holdt ved makten ”den samme gjeng av politiske falskspillere som i samspill med London spilte Norge ut i krigen”.³⁹⁴ Han uttrykte ikke dette like klart i samtiden. Dette var et brudd: Framtredende personer i bevegelsen pekte ut flere

³⁸⁶ Se for eksempel *Fritt Folk* 16. mars 1940

³⁸⁷ *Aftenposten* 12. april 1940, aftenummeret. Digitalisert i Quislings landssviksak [her](https://media.digitalarkivet.no/view/61225/286?indexing=):
<https://media.digitalarkivet.no/view/61225/286?indexing=>

³⁸⁸ *Aftenposten* 10. desember 1940

³⁸⁹ Kongeriket Norges Grunnlov, [paragraf 11](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn#KAPITTEL_2): https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn#KAPITTEL_2

³⁹⁰ Lsak 3089: Til kristenfolket i Norge: RA/S-3138/0001/D/Da/L0564

³⁹¹ Lsak 3089: Til kristenfolket i Norge: RA/S-3138/0001/D/Da/L0564

³⁹² *Fritt Folk* 13. mars 1941

³⁹³ *Fritt Folk* 9. mars 1940

³⁹⁴ *Fritt Folk* 13. mars 1941

ansvarlige for begivenhetene den 9. april. Ikke bare politikerne og pressen, men også folket, og framfor alt kongen.

7.6 Sterkere ideologisk forankring

Etter 9. april 1940 søkte Quisling i sterkere grad enn i samtiden å forankre framstillingen av forspillet til Nasjonal Samlings ideologi og verdenssyn. Hans syn kan karakteriseres som deterministisk – han mente at norske myndigheters politikk før 9. april 1940 lovmessig måtte føre til det gamle systemets sammenbrudd under den tyske invasjonen. Quisling hevdet at den britiske innflytelse la seg kvelende og oppløsende over Norges materielle og åndelige liv, og dette førte til at ”Norge blev den 10. provins i det britisk-jødiske verdenssystem”.³⁹⁵ Den britiske innflytelse i Norge ”ledet med en naturlovs nødvendighet til den største nasjonale katastrofe i Norges historie”³⁹⁶ – altså det gamle systemets kollaps den 9. april 1940. Quisling vektla også at dette forholdet var lovmessig og deterministisk under talen i Colosseum 8. april 1941.³⁹⁷ At sammenhengen var lovmessig var mye lettere å hevde i ettertiden, siden det eksisterende regimet da allerede hadde kollapset. Likevel var dette et brudd. I samtiden spådde Quisling også samfunnets undergang, men han understreket aldri *lovmessigheten* i det gamle regimets kollaps.

I Colosseum-talen 8. april 1941 siterte Quisling fra retningslinjene til den Nordiske Folkereisning,³⁹⁸ en fascistisk organisasjon som var Nasjonal Samlings forløper, og ble grunnlagt av blant andre Quisling og Frederik Prytz i 1931.³⁹⁹ Retningslinjene til den Nordiske Folkereisning slo fast at det norske samfunnet var inne i en stor krise, og spådde at Norge kom til å bli kastet på skraphaugen som nasjon.⁴⁰⁰ Tilstanden ble forverret siden situasjonen ute i den store verden var meget urolig, og ytre og indre vanskeligheter kunne derfor ødelegge for oss.⁴⁰¹ Siden retningslinjene var fra 1931, kunne Quisling i triumf hevde at han i ti år hadde spådd rett om utviklingen. Dette viste at Quisling ønsket å forankre framstillingen av forspillet til 9. april 1940 til Nasjonal Samlings verdensbilde og ideologi, noe han ikke gjorde like sterkt i samtiden. Den Nordiske Folkereisningens verdensbilde var i samsvar med Nasjonal Samlings eget verdensbilde. Et grunnleggende premiss i dette

³⁹⁵ *Fritt Folk* 13. mars 1941

³⁹⁶ *Fritt Folk* 13. mars 1941

³⁹⁷ Quisling 1941c, [side 9](#)

³⁹⁸ Quisling 1941c, [side 11](#)

³⁹⁹ Dahl 1991, [side 159](#)

⁴⁰⁰ *Retningslinjer for den nordiske folkereisning, 1931*, [side 4](#)

⁴⁰¹ *Retningslinjer for den nordiske folkereisning, 1931*, [side 4](#)

verdensbildet var at verden var inne i en sluttkamp mellom materielle krefter og åndelige krefter. Sluttkampen mellom disse var apokalyptisk⁴⁰² – taperen i konflikten ville gå under og forsvinne. 9. april 1940 kunne da framstilles som realiseringen av denne spådommen: det gamle regimet forsvant og et nytt kom til. Så langt var jo spådommen korrekt.

Men Quisling unnlot å nevne de premissene Folkereisningen stilte opp for den krise det norske samfunnet var kommet inn i. Årsaken til det norske samfunnets krisetilstand, var at landet var splittet i partipolitikk og arbeidskonflikter, at en bolsjevikisk og rabulistisk ånd bredde seg over bygder og byer, og at en ”blodig social revolusjon truet”.⁴⁰³ De årsaker Quisling vektla i samtidsframstillingen av forspillet - nedbyggingen av forsvaret, nøytralitetspolitikken og forholdet til Storbritannia – stod det ingenting om i Folkereisningens kriseårsaker. Likevel passet det gamle regimets kollaps fint inn i NS’ verdenssyn: NS spådde at den eksisterende samfunnsformen kom til å gå under. Siden dette faktisk skjedde, behøvde man ikke være så nøye med hvilke årsaker som var angitt for kollapsen.

Quislings forspillsframstilling skilte seg fra alle andre framstillinger i NS-bevegelsen ved at den inneholdt en serie religiøse antydninger. NS-føreren benyttet relativt ofte religiøse begreper når han omtalte begivenhetene som ledet til 9. april 1940. Dette gjorde han både i samtiden, og etter invasjonen, så den religiøse talemåten var egentlig ikke et brudd, men snarere et eksempel på kontinuitet. Quisling mente at dersom et tilstrekkelig antall nordmenn hadde sluttet opp om Nasjonal Samling vinteren 1939/40, ville dette ha sikret Norges nøytralitet, forsvar og forsyninger.⁴⁰⁴ Ifølge NS-føreren var det heller ikke usannsynlig at Nasjonal Samling, med det norske folkets støtte, kunne ha hindret utbruddet av krigen mellom Tyskland og Storbritannia i september 1939. Men da det norske folk stod ved skilleveien, valgte det Barabbas.⁴⁰⁵ Dette var en lignelse fra kristendommen. Ifølge Matteus-evangeliet fikk en folkemengde under rettssaken mot Jesus valget mellom å frigi Jesus eller forbryteren Barabbas. Folkemengden valgte Barabbas, og sørget dermed for at Jesus ble dømt. I Quislings lignelse fylte Nasjonal Samling Jesus-rollen, og det ikke å støtte NS i 1939/40 var jevngodt med å velge Barabbas.

Etter 9. april 1940 begynte han å anvende dommedagsperspektiver på det som skjedde under forspillet. Politikerne hadde viklet Norge inn i vestmaktens krigspolitikk, planmessig ødelagt forsvaret og satt en forsvarsnihilist til å styre forsvarsdepartementet, mente Quisling.

⁴⁰² de Figueiredo 1994, [side 43](#)

⁴⁰³ Retningslinjer for den nordiske folkereisning, [side 4](#)

⁴⁰⁴ *Fritt Folk* 9. mars 1940

⁴⁰⁵ *Fritt Folk* 9. mars 1940

Politikerne og deres støttespillere burde derfor åpent erkjenne at ”9. april 1940 var dommedag over deres egne grove synder mot folk og fedreland”.⁴⁰⁶ Men 9. april 1940 var også noe mer:

9. april 1940 var også nemesis - den rettfærdige gjengjeldelse. Det norske folk i sin store masse fulgte de falske profeter. Det krenket i årrekker de evige livslover som nu engang gjelder for en nasjons liv. Derfor måtte straffen komme både over folk og ledere.⁴⁰⁷

Ifølge gresk mytologi er Nemesis gjengjeldelsens gudinne.⁴⁰⁸ At nøytraliteten gikk tapt var gudenes gjengjeldelse over de som hadde syndet mot lovene som gjelder for en nasjons liv. Denne framstillingen inneholdt klare religiøse perspektiver om forbrytelse, synd, dommedag og straff. Det var ingen andre i Nasjonal Samling som framstilte forspillet med slike religiøse perspektiver.

7.7 Konklusjon

Hovedtrekkene i Nasjonal Samlings syn på forspillet vedvarte også etter 9. april 1940. Norske myndigheter neglisjerte forsvaret og drev en politikk som ikke var nøytral i gjerninger, bare i ord. Storbritannia og Frankrike prøvde aktivt å få Norge og Sverige med i krigen på sin side, og vestmaktene var derfor den aggressive parten i forspillet. Alt dette var elementer av kontinuitet, men det fantes også elementer av brudd. Bevegelsen presenterte en langt mer detaljert framstilling, noe som i hovedsak skyldtes at okkupasjonsmakten publiserte en lang rekke dokumenter for allmennheten. Dokumenter som viste vestmaktens operasjonsplaner i Skandinavia, britisk-fransk spionasje i Norge før krigen, regjeringskonferanser, etc., ga et helt annet innsyn i hva som hadde skjedd. Bevegelsen begynte også å anvende folkerettslige argumenter i en helt annen grad enn før krigsutbruddet. Framstillingen ble også merkbart mere konspirativ. Dokumentene indikerte at norske og britiske myndigheter hadde drevet et slags samarbeid før krigen kom til Skandinavia, og dette ga næring til konspirasjonsteorier. Seks måneder etter at Haakon 7. forlot Norge, begynte man også å uttrykke direkte kritikk mot kongen. Dette skyldtes mest sannsynlig at seks måneder ifølge grunnloven var den tid kongen kunne oppholde seg utenfor rikets grenser uten å miste kronen.

⁴⁰⁶ Quisling 1941c, [side 10](#)

⁴⁰⁷ Quisling 1941c, [side 10](#)

⁴⁰⁸ <https://snl.no/Nemesis>

8 En samlet framstilling?

De små nyansene gjør til sist den store forskjellen.

Erik Lerdahl

Nasjonal Samling tilla forspillet til 9. april 1940 stor betydning, siden så mange i bevegelsen skrev og talte om temaet. Men kan man si at det var en samlet framstilling av begivenhetene? Eller var det flere forskjellige framstillinger av forspillet? Dersom det var flere forskjellige framstillinger – hvordan kom disse forskjellene til uttrykk?

Hva vil det egentlig si at to framstillinger av et sett med begivenheter er forskjellige? I utgangspunktet kan man si at de er forskjellige dersom de står i åpenlys konflikt med hverandre. En slik definisjon er imidlertid lite anvendelig på meningsskiftet i et parti som Nasjonal Samling, siden det ikke hadde tradisjon for debatt og uenigheter. I kildene finner man ingen krangel eller diskusjon om forspillet, og derfor kan man ikke kreve at det var konflikt rundt framstillingene for at de skal defineres som forskjellige. Jeg velger derfor å definere forskjell som ”nyanseforskjell”: Det er tilstrekkelig at det er nyanseforskjeller mellom framstillingene for at de kan sies å være forskjellige. Med nyanseforskjell forstås en liten forskjell, en gradsendring fra det ene til det andre.

8.1 Var forholdet Norge-Storbritannia konspirativt?

Den viktigste skillelinjen i NS-leiren var dette spørsmålet: Var forholdet mellom Norge og Storbritannia under forspillet konspirativt? På den ene siden var de som hevdet at norske under forspillet *ikke* samarbeidet med britiske myndigheter om å bringe landet inn på vestmaktenes side i krigen. På den andre siden var de som hevdet at det eksisterte en avtale mellom Norge og Storbritannia. Hva denne avtalen bestod i, var det delte meninger om. Blant de som mente at forholdet Norge-Storbritannia var konspirativt, var det altså uenigheter om *hvor* konspirativt forholdet egentlig var.

Det ene ytterpunktet – at det ikke var en konspirasjon – ble klarest uttrykt av major Ingolf Hoel i *Fritt Folk* 9. april 1941. Hoel framstilte begivenhetene som at norske myndigheter tok et valg om å havne på vestmaktenes side dersom krigen skulle bryte ut. Mangelen på forsvarstiltak før krigsutbruddet, manglende minelegging og manglende avvisning av den britiske aggresjon under *Altmark*-affæren, var alle ensidig norske avgjørelser

som britene ikke var involvert i. Majoren sa riktignok ikke klart at det *ikke* eksisterte en konspirasjon, men han lot være å omtale forholdet til Storbritannia i sin framstilling.⁴⁰⁹ Dersom han virkelig mente at det fantes en avtale mellom Norge og Storbritannia om at Norge skulle gå med i krigen på vestmaktenes side, ville dette naturligvis vært omtalt. Fraværet av slike tanker kan ikke tolkes på annen måte enn at Hoel mente at norske myndigheters oppførsel under forspillet var et resultat av ensidig norske avgjørelser, og at britene ikke var involvert i disse.⁴¹⁰ Også Halldis Neegård Østbye tilhørte dem som lot være å drøfte muligheten for at det var et hemmelig samarbeid mellom Norge og Storbritannia før invasjonen.⁴¹¹ Likevel hevdet både Hoel og Østbye at norske myndigheter drev en aktiv tilrettelegging for å hindre at Norge kom i krig mot Storbritannia. Hoel hevdet for eksempel at regjeringen ikke la ut miner fordi disse ville være ”til vesentlig ulempe for de britiske sjøstridskrefters opptreden i våre farvann”.⁴¹² Østbye mente at regjeringen visste at en britisk invasjon var på vei, og at den forsøkte å skjule dette faktum for opinjonen. Hun hevdet også at regjeringen hadde redusert forsvarsberedskapen i dagene før invasjonen, for å lette en britisk besettelse.⁴¹³ Men hverken Østbye eller Hoel hevdet at dette var avtalt spill mellom norske og britiske myndigheter, snarere hevdet de at norske myndigheter på forskjellige måter drev tilrettelegging for en britisk besettelse av landet.

Det andre ytterpunktet – at det fantes en norsk-britisk konspirasjon – var det mange forskjellige NS-representanter som ga uttrykk for. Quisling hevdet dette ved flere anledninger, og han hadde støtte av Jonas Lie og Albert Viljam Hagelin. Alle disse mente at det eksisterte en ”avtale” mellom Norge og Storbritannia, men hva ”avtalen” egentlig inneholdt varierte. På det enkleste nivå uttryktes ”avtalen” som en ensidig informasjonssending fra Norge til Storbritannia: Norske myndigheter informerte britiske myndigheter om at troppene deres var velkomne, de lot ”englenderne forstå at de bare kunne komme”, som Quisling sa på NS-møte den 5. juni 1940.⁴¹⁴ Dette kan tolkes som at ”avtalen” egentlig ikke var en avtale mellom to parter, men bare en ensidig overlevering av informasjon fra Norge til Storbritannia. På et mere konspirativt nivå ble ”avtalen” uttrykt som at standpunktet om å bli med i krigen var tatt ”i samforstand med vestmaktene”, som NS-føreren

⁴⁰⁹ *Fritt Folk* 9. april 1941

⁴¹⁰ *Fritt Folk* 9. april 1941

⁴¹¹ Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

⁴¹² *Fritt Folk* 9. april 1941

⁴¹³ Lsak 2899: RA/S-3138/0052/D/Db/L0085/Dokument 83 A: Boka om Quisling

⁴¹⁴ Quisling 1940a, [side 122](#)

påstod i kringkastingstalen den 24. juni 1940.⁴¹⁵ Hva legges egentlig i uttrykket samforstand? Samforstand er gjerne synonymt med enighet, og dette kan tolkes som at det var enighet mellom partene om at Norge skulle bli med i krigen på Storbritannias side. Dette betyr at det var mere av en avtale med to parter og gjensidig utveksling av informasjon mellom dem. Jonas Lie hevdet at britene hadde foretatt en ”diplomatsk forberedelse” før de iverksatte Skandinavia-operasjonen.⁴¹⁶ Hva denne diplomatiske forberedelse innebar gikk han ikke i detalj om, men en rimelig tolkning er at britiske myndigheter informerte norske myndigheter om at de hadde til hensikt å gå i land i Norge. Slik Lie framstilte det, var det britene som tok initiativet til denne diplomatiske forberedelsen.

Den som klarest uttrykte at det var en avtale mellom Storbritannia og Norge, var Albert Viljam Hagelin. Under Berlin-besøket den 5. mars 1940 sa han at det var inngått en avtale mellom Norge og Storbritannia om at Norge skulle tillate gjennommarsj av vestmaktens tropper i Norge. Hagelin detaljerte også hvordan avtalen skulle realiseres: Norske myndigheter skulle først motsette seg den fransk-britiske landgangen, men siden bøye seg når vestmaktene tvang seg fram.⁴¹⁷ Hagelins informasjon var langt mere konkret: den spesifiserte hva avtalen bestod i, og hvordan partene skulle sørge for å realisere den. Men Hagelin uttrykte aldri dette offentlig, kun som etterretningsinformasjon til tyskerne.

Nasjonal Samlings propagandaminister Gulbrand Lunde var vanskelig å plassere i dette skjemaet. Mente han at det fantes en avtale mellom norske og britiske myndigheter om å godta en britisk landgang i Norge? Lundes syn på dette var tvetydig. På den ene siden ga han uttrykk for at norske myndigheter forventet at vestmaktene skulle besette landet. Regjeringens handlinger var derfor motivert av en forventning om at deres demokratiske venner – altså vestmaktene - skulle besette landet først, og ikke nødvendigvis fordi det eksisterte en avtale om å godta en fransk-britisk besettelse. Det var derfor myndighetene ikke mobiliserte, mente Lunde. Dersom myndighetene mobiliserte, kunne man jo risikere at soldatene rettet våpnene mot britene og franskmennene, når de kom for å besette landet.⁴¹⁸ Årsaken til at myndighetene ikke la ut miner eller gjorde andre forberedelser, var at farvannet måtte være klart for politikernes venner, altså for vestmaktene, mente propagandaministeren. Han brukte Stortingspresident Carl J. Hambros uttalelser i *New York Times* den 13. juli 1940 som belegg. Hambro sa da at norske myndigheter ventet å bli besatt av vestmaktene, og at årsaken til at

⁴¹⁵ Quisling 1940b, [side 11](#)

⁴¹⁶ Lie 1940, [side 7](#)

⁴¹⁷ Kroglund 2016, side 99

⁴¹⁸ Lunde 1942, [side 10](#)

Norges skjebne så raskt ble beseglet var at kystvakten på grunn av mørket ikke kunne se om skipene var britiske, franske eller tyske.⁴¹⁹ Dette betød at myndighetene ikke stilte seg likegyldig til hvem invasjonen kom fra. Om holdningen var nøytral, var det jo tilstrekkelig å konstatere at det kom en invasjon.

På den annen side kom Gulbrand Lunde også med uttalelser som kunne tyde på at han mente at norske myndigheter hadde samarbeidet med britene for å sikre at de kom først til Norge. Den norske regjeringen gjorde hva den kunne for å manøvrere Norge inn på riktig side i konflikten, det vil si på Englands side, uttalte han den 20. september 1940.⁴²⁰ I Klingenberg kino den 17. januar 1941 gikk han enda lenger, og fastslo da at politikerne i ”forståelse med vestmaktene systematisk hadde forberedt det hele”.⁴²¹ Hva denne forståelsen bestod i, gikk han ikke i detaljer om.

Trodde Herman Harris Aall at det eksisterte en konspirasjon mellom norske og engelske myndigheter for å bringe Norge inn i krigen på vestmaktenes side? Aall skrev aldri at det eksisterte en formell skriftlig avtale om dette, men han mente det var sannsynlig at myndighetene meddelte 2. mars-standpunktet til vestmaktene, og at denne informasjonen bidro til at vestmaktene forsøkte seg på operasjoner i Norge.⁴²² Forøvrig var han overbevist om at norske myndigheter ønsket å bli med i krigen på vestmaktenes side. Den 9. april 1940 mobiliserte regjeringen mot Tyskland, men ikke mot vestmaktene. Siden regjeringen mobiliserte mot verdens sterkeste militærmakt, må den ha vurdert at den hadde tilstrekkelige maktmidler til å motsette seg den tyske invasjonen. Årsaken til at den ikke motsatte seg de engelske nøytralitetsbrudd kan altså ikke ha vært manglende maktmidler, men at myndighetene ikke ville anvende dem.⁴²³ Aall mente altså at det var viljen det stod på, men han var usikker på hva norske myndigheters motivasjon kunne være: blind dyrkelse av vestmaktene, hat til Tyskland, eller et opportunistisk ønske om å havne på den rette siden i konflikten.⁴²⁴

Hvordan kom forskjellen mellom de som mente at det var en konspirasjon og de som ikke mente at det var det til uttrykk? Den kom ikke til uttrykk i åpen debatt. De som mente at det ikke var en konspirasjon mellom Storbritannia og Norge, lot være å omtale muligheten for at det kunne eksistere en konspirasjon. Deres framstilling utelot rett og slett spørsmålet om

⁴¹⁹ Lunde 1942, [side 10](#)

⁴²⁰ Lunde 1941, [side 127](#)

⁴²¹ Lunde 1942, [side 11](#)

⁴²² Lsak 3089:Brev til Justisdepartementet 5. januar 1941: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

⁴²³ Lsak 3089:Brev til Justisdepartementet 5. januar 1941: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

⁴²⁴ Lsak 3089: Høyesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

det fantes en form for avtale mellom partene. De gikk altså ikke inn i en polemikk eller debatt med konspirasjonstilhengerne.

8.2 Hvem hadde hovedansvaret for at Norge ble trukket inn i krigen?

En annen skillelinje var dette spørsmålet: Hvem hadde hovedansvaret for at Norge ble trukket med i krigen? I utgangspunktet kunne man tenke seg at Tyskland kunne få noe av ansvaret, siden det var tyskerne som faktisk invaderte Norge, men slik var det ikke i NS-leiren. Blant NS-folk var det bare to mulige svar på spørsmålet: Britiske myndigheter eller norske myndigheter. De fleste NS-teoretikerne praktiserte en form for delt skyld: både norske og britiske myndigheter fikk skylden for at Norge ble trukket inn i krigen, så spørsmålet var ikke svart-hvitt. Skillelinja var snarere hvilken av disse partene man la mest vekt på: var det britiske eller norske myndigheter som fikk *mest* skyld for at krigen kom til Norge?

Hva var karakteristisk for de som la skylden hovedsakelig på norske myndigheter? Fokuset var her på norske myndigheters handlinger de siste månedene før den tyske invasjonen, og spesielt på utenriksminister Kohts handlinger de siste dagene før 9. april. Quisling framstilte Kohts handlinger i et meget negativt lys:

Denne note[5. april-noten] som altså varslet en umiddelbar britisk-fransk aksjon i Norge, og dermed Norges inndragning i krigen, hadde Nygaardsvold-regjeringen inntil da holdt skjult for både regjeringen og det norske folk. I sin redegjørelse i Stortinget to dager tidligere, nevnte Koht intet om denne avgjørende note. Han gav bevisst en falsk framstilling av situasjonen. Bedraget var så meget mer graverende som det skjedde i åpent stortingsmøte og altså tok umiddelbart sikte på å føre det norske folk bak lyset.

Utenriksministeren sa det direkte motsatte av sannheten.⁴²⁵

Det sentrale i denne framstillingen var Kohts framferd: hans hemmelighold av 5. april-noten, og Stortingstalen den 6. april der han gav en påstått misvisende framstilling av britenes intensjoner. Fokuset var altså ikke på notens innhold eller Storbritannias intensjoner i Skandinavia, men Kohts påståtte feilaktige framstilling av disse intensjonene. Det var Koht som var synderen, ikke britene.

⁴²⁵ Quisling 1941c, [side 4-5](#)

Men norske myndigheters synder begrenset seg ikke til de siste få dagene før invasjonen. De som la skylden for krigsutbruddet hovedsakelig på norske myndigheter, var opptatt av at den norske regjering hadde vist en bemerkelsesverdig passivitet i månedene før invasjonen. Quisling hevdet at norske myndigheter hadde visst om de engelske invasjonsplanene i minst tre måneder, uten å foreta seg noe i denne forbindelse.⁴²⁶ Lord Halifax hadde ved to anledninger, den 6. januar 1940 og den 7. februar 1940, kalt til seg den norske sendemann for å forklare ham at Storbritannia hadde til hensikt å utvide operasjonene inn i norsk territorialfarvann, uten at norske myndigheter hadde høynet forsvarsberedskapen.⁴²⁷ Under *Altmark*-affæren forholdt norske myndigheter seg passive, og møtte den engelske aggresjon med diplomatiske protester. Hovedsaken var ikke de britiske framstøtene, men den manglende norske responsen på disse.

Hva var karakteristisk for de som la skylden hovedsakelig på britiske myndigheter? Den mest typiske representant for dette synet var Herman Harris Aall, men også Gulbrand Lunde kan sies å ha vært mer kritisk til britiske enn til norske myndigheter. At det var disse to som klarest framhevet Storbritannias ansvar, var nok ikke tilfeldig. Aall hadde lenge framstilt Storbritannia som ansvarlig for den manglende rettstilstand på havet, og Lundes forspillsframstilling vektla britenes påståtte tradisjon for ikke å respektere små nasjoners rettigheter. Aalls fokus var på vestmaktens framferd i månedene før krigsutbruddet, og særlig på Storbritannias intensjoner:

Fra begynnelsen av januar var det klart at vestmaktene ikke vilde ta hensyn til vår rett og vilje til å være nøytrale. I tale på tale og ved rettsbrudd etter rettsbrudd gav England bevis for at det krevet små staters hjelp til sin krig og kalte sitt krav til andre for tilbud om hjelp fra England.⁴²⁸

Framstillingen av 5. april-noten vektla innholdet i noten, og ikke det faktum at Koht valgte å hemmeligholde den. Hverken Lunde eller Aall underslo at Koht hemmeligholdt noten for Stortinget, men hovedsaken var hva som faktisk stod i noten. Aall valgte også å sitere innholdet i 5. april-noten,⁴²⁹ hvilket han var alene om å gjøre blant meningsbærerne i Nasjonal Samling. At han ikke siterte korrekt, men blandet innholdet sammen med teksten i 8. april-noten, spilte i denne sammenheng mindre rolle. Når fokuset var på innholdet, havnet

⁴²⁶ Quisling 1941c, [side 6](#)

⁴²⁷ Quisling 1941c, [side 6](#)

⁴²⁸ Herman Harris Aall i *Fritt Folk* 4. mai 1940

⁴²⁹ Lsak 3089: Højesteretts brudd på vår rettsorden: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

oppmerksomheten også på forfatteren – altså vestmaktene, og deres intensjoner. Aall og Lunde var også meget kritisk innstilt til norske myndigheters oppførsel, men de la mere vekt på Storbritannias handlinger, enn det for eksempel Quisling gjorde.

Også i dette spørsmålet var det folk som var vanskelige å plassere, eller som skiftet side i spørsmålet. Senere politiminister Jonas Lie la i samtiden skylden på Churchill. Under *Altmark*-affæren noterte han i sin dagbok:

Altmark-affæren er gemen. Jeg tror det er Churchill som står bak den alene, regjeringen måtte finne seg i et fait accompli fra marineministerens side. Affæren er typisk engelsk.

Fy fan for en nasjon. Men selvsagt ligger det noe bak - vi skal nok ofres for England.⁴³⁰

Da Jonas Lie den 9. april 1940 våknet opp i et hærtatt land, la han igjen skylden på Churchill alene.⁴³¹ Han mistenkte heller ikke at regjeringen Nygaardsvold skulle ha spilt under dekke med Storbritannia eller en annen fremmed stat.⁴³² I ettertiden dreide han over til å legge langt mere ansvar på Nygaardsvold-regjeringen. Lies radioforedrag av 20. oktober 1940 inneholdt en lang rekke anklager mot de norske politikerne for å ha neglisjert forsvaret og inngått en konspirasjon med Storbritannia.⁴³³

Hvordan kom forskjellen mellom disse to gruppene fram? Det var ingen åpen debatt eller krangel mellom dem. Ingen stilte eller drøftet noensinne spørsmålet om hvem som hadde hovedskylden for krigsutbruddet. Ved å sammenligne framstillingene med hverandre trer likevel en slik skillelinje fram. De to gruppene la forskjellig vekt på norske og britiske myndigheter, og deres rolle i forspillet. Forskjellen manifesterte seg som en forskjell i vektlegging, ikke en åpen krangel.

8.3 Andre stridsspørsmål

De forskjellige forspillsframstillingene varierte også med hensyn til et folkerettslig stridsspørsmål. Kjernen i dette spørsmålet var: Var Norge forpliktet til å støtte Tyskland den 9. april 1940? Herman Harris Aall svarte et klart ja på dette spørsmålet. Hele hans framstilling var basert på at det var England som angrep Norge først, og at Weserübung derfor var et forsvar mot det britiske angrepet. Tysklands tiltak var hjemlet i represalieretten slik den er definert i folkeretten, og Norge som nøytral stat, var derfor forpliktet til å støtte Tyskland da

⁴³⁰ Sitert fra Rødder 1990, [side 75](#)

⁴³¹ Roughtvedt 2010, side 128.

⁴³² Lie 1940, [side 4](#)

⁴³³ Lie 1940

krigen brøt ut. Dette spørsmålet var det imidlertid ikke enighet om i Nasjonal Samling. Quislings taler i juni 1940 var sterkt kritisk til det han hevdet var en skjev norsk nøytralitetspolitikk. Quisling hevdet at Norge i henhold til folkeretten var forpliktet til å avvise de engelske nøytralitetskrenkelsene med makt.⁴³⁴ Men han hevdet *ikke* at Norge var forpliktet til å støtte Tyskland under invasjonen. Imidlertid beveget Quisling seg etter hvert over på Aalls linje. Under Colosseum-talen 8. april 1941 hevdet han at Norge var ”sågar forpliktet til å støtte Tyskland” den 9. april 1940.⁴³⁵ At Quisling ga innrømmelser til Aalls syn, underbygger at førerens framstilling utvilsomt var dynamisk. Dessuten var jo Aall, med sin dobbelte doktorgrad, en kapasitet på folkerett, og det var derfor ikke unaturlig at føreren tilla hans argumenter vekt.

Framstillingene varierte også med hensyn til hvilken kontekst de ble plassert inn i. Det var spesielt Gulbrand Lunde som plasserte forspillet inn i større historiske og ideologiske sammenhenger. Lunde hevdet at forspillet til 9. april var en del av et nasjonalt forfall, en allmenn dekadens som hadde pågått i årene før krigen.⁴³⁶ I ettertiden ga også Quisling uttrykk for lignende oppfatninger, som for eksempel i Colosseum kino den 12. mars 1941:

Da krigen kom til Norge 9. april i fjor, var Norge i virkeligheten på randen til å løses op. Vårt folk hadde forlatt rettens og pliktens vei og seilte materialismens dødslinje på slep efter den engelske skuten. Det gikk op i bestrebelser for å tjene penger og leve godt. Det hadde tapt sine gamle dyder: selvdisciplin, et strengt familieliv, nøisomhet og gudsfrykt. Det var splittet i klassekamp og i stridende politiske fraksjoner, og åndelig opløst i kulturbolsjevisme og forfallsliberalisme eller forherdet i kvasireligion og forkledd materialisme.⁴³⁷

I talen den 12. mars 1941 satte NS-lederen tydelig forspillet inn i allmenn dekadenskontekst, slik Gulbrand Lunde hadde gjort året før. Betød dette at selve framstillingen av forspillet var annerledes? Ikke nødvendigvis, men konteksten var en annen. Quisling endret sin framstilling slik at den lignet mer på Lundes, slik han i folkerettslige spørsmål hadde plukket elementer fra Herman Harris Aalls framstilling.

8.4 Spørsmålet om representativitet

⁴³⁴ Quisling 1940b, [side 12](#)

⁴³⁵ Quisling 1941c, [side 8](#)

⁴³⁶ Se for eksempel hans foredrag av 20. september 1940: Lunde 1941, [side 123](#)

⁴³⁷ *Fritt Folk* 13. mars 1941

I hvilken grad var de forskjellige framstillingene representative for bevegelsen Nasjonal Samling? Siden Nasjonal Samling var en førerstyrt bevegelse, tilla medlemmene førerens oppfatninger automatisk stor vekt. Quislings oppfatninger var per definisjon representative for bevegelsens syn på forspillet fordi han var bevegelsens leder. Dette betyr at førerens hovedstandpunkter, som f.eks. den kritiske brodd mot partipolitikerne og den konspirative framstilling han etterhvert la om til, utvilsomt var representative for bevegelsens syn. De oppfatninger for eksempel Gulbrand Lunde målbar var også representative, fordi Lunde var bevegelsens fremste ideolog, og dessuten minister for kultur- og folkeopplysning. Lundes forspillsframstilling var noe mere kontekstuell, den satte forspillet inn i en historisk og ideologisk sammenheng, hvilket få andre gjorde i NS. Likevel var slike oppfatninger representative, fordi Lunde var bevegelsens fremste ideolog.

Spørsmålet er om de mer opposisjonelle standpunkter – som for eksempel at det *ikke* forekom en britisk-norsk konspirasjon før 9. april 1940 - var representative for bevegelsen Nasjonal Samling? At det ikke var en britisk-norsk konspirasjon før 9. april 1940 var utvilsomt mindretallets standpunkt. Over tid hevdet stadig flere det motsatte standpunkt, altså at det var en norsk-britisk konspirasjon. Både Quisling og Jonas Lie gikk offentlig over til en mer konspirativ framstilling etter 9. april 1940.

Det var også mindre innflytelsesrike folk som hevdet mindretallets standpunkt. Major Ingolf Hoel var ikke en framtreddende person i NS. Frederik Prytz, som også la fram en mindre konspirativ framstilling, var imidlertid ingen lettvekter. Han var en av grunnleggerne av Nasjonal Samling, og dessuten finansminister i den kommissariske regjering.⁴³⁸ Imidlertid var Prytz' framstilling fra april 1940, og etter alt å dømme før oppdagelsen av dokumentene i den tyske hvitebok. Spørsmålet om Prytz gikk over til en mere konspirasjonsrettet framstilling etter utgivelsen av den tyske hvitebok, må dessverre stå ubesvart, siden jeg ikke har funnet kilder som belyser dette. Det spesielle med Ingolf Hoel var at han hevdet en konspirasjonsløs framstilling så sent som april 1941, altså *etter* utgivelsen av den tyske hvitebok. At Hoel fikk sine oppfatninger på trykk i *Fritt Folk*, betyr likevel at hans syn på saken var godtagbar for ledelsen i partiet.

Nært beslektet med dette er spørsmålet om hvor høyt det var under taket? Hva hadde man lov til å si eller ikke si? Øystein Sørensen hevder at Nasjonal Samlings offisielle ideologi tilsa at bevegelsen skulle være samlet og enhetlig, og at uenighet og strid om politiske og

⁴³⁸ https://nbl.snl.no/Frederik_Prytz

ideologiske spørsmål ikke skulle forekomme.⁴³⁹ Forspillet var ikke et politisk eller ideologisk spørsmål, men det var likevel ingen åpen debatt om dette temaet i Nasjonal Samling. I de to kjernespørsmålene hvor framstillingene varierte (om det var en britisk-norsk konspirasjon og om norske eller britiske myndigheter hadde mest skyld i den tyske invasjonen), måtte man gå inn i nyansene for å finne forskjeller. Ingen sa direkte at det *ikke* var en britisk-norsk konspirasjon under forspillet. At jeg likevel konkluderer med at noen inntok dette standpunkt, skyldes at de skrev om denne problematikken uten å berøre forholdet Norge-Storbritannia. Dersom de mente at en slik konspirasjon eksisterte, ville de utvilsomt ha nevnt det. Dette kan tolkes dithen at det var definert en grense her, at man ikke hadde lov til å si rett ut at forholdet Norge-Storbritannia ikke var konspirativt. Et slikt standpunkt ville være i strid med hva føreren selv mente, og hva flertallet i bevegelsen mente. Riktignok har jeg ikke funnet dokumentarisk bevis for at en slik grense var definert av partiledelsen, men det var tydelig at de som ga uttrykk for dette standpunktet, måtte velge mere indirekte uttrykksformer.

8.5 Forspillet i historiografien

Forspillet til 9. april 1940 har vært gjenstand for grundig historisk forskning, og forskerne delte seg tidlig i to forskjellige leire: en tysk-vennlig leir og en ”vestlig” leir.⁴⁴⁰ De tysk-vennlige hevdet at Tyskland primært hadde defensive motiver for å angripe Norge: Tyskerne hadde ingen egeninteresse i å gjennomføre Weserübung, de ønsket kun å forhindre at Storbritannia satte seg fast i Skandinavia. Det tyske angrepet var altså primært et forkjøpsangrep, for å hindre at Storbritannia kom først. Det var i hovedsak tyske historikere som framla disse synspunktene.⁴⁴¹ Disse historikerne vektla gjerne at forspillet var et kappløp, det vil si at stormaktene konkurrerte om å komme først til Skandinavia. I dette perspektivet lå en relativisering av stormaktene ambisjoner: alle stormaktene, både Tyskland, Frankrike og Storbritannia, hadde planer om operasjoner i Skandinavia.

I den ”vestlige” leir var det en serie historikere som la større vekt på Tysklands aggresjonsmotiver. Den svenske historikeren Carl-Axel Gemzell og den tyske professoren Michael Salewski⁴⁴² påviste at admiral Raeder hadde drevet et omfattende press overfor Hitler for å skaffe marinebaser i Skandinavia, og dette var ikke et forkjøpsmotiv. De hevdet at

⁴³⁹ Sørensen 1989a, [side 18-19](#)

⁴⁴⁰ Spurkeland 2013, IV

⁴⁴¹ Se for eksempel Assmann 1950, Böhm 1957 og Hubatsch 1960

⁴⁴² Se for eksempel Gemzell 1965 og Salewski 1972

Tyskland hadde offensive motiver for å angripe Norge, og at Weserübung ikke var noe forkjøpsangrep. Også norske historikere som Magne Skodvin, Olav Riste og Ole Kristian Grimnes støttet en slik framstilling. Historikerne som framstilte Tyskland som aggressoren, vektla gjerne forskjellene mellom de tyske og de britisk-franske planene. Mens Weserübung var en ren aggresjonshandling, var Storbritannias og Frankrikes planer langt mere forsiktige. Dessuten framstilte disse historikerne vestmaktens planlegging som nølende, unnvikende og uorganisert. I skarp kontrast stod den tyske planleggingen, som de framstilte som langt mere målrettet og pågående.⁴⁴³

Debatter rundt forspillet til 9. april 1940 har vedvart helt til våre dager. I 2012-2013 debatterte professorene Olav Riste og May-Brith Ohman Nielsen i *Historisk Tidsskrift*. Debatten dreide seg om noe av innholdet i læreverket *Norvegr*, som var ført i pennen av Ohman Nielsen. I *Norvegr* forekom for eksempel følgende passasje om stormaktens planer:

Det var imidlertid ikke Norge som helhet, men norskekysten, veien mot nord, som var viktig for de krigførende parter. Krigsmaktene ville ha støttepunkter der for fly og flåte, de ville forhindre at fienden kunne bevege seg her, gjemme ubåter og krigsskip i fjordene. [...] Storbritannia, Frankrike og Tyskland hadde derfor høsten 1939 lagt ulike planer for okkupasjon av hele eller deler av norskekysten.⁴⁴⁴

Riste anklaget Ohman Nielsen for å likestille stormaktens oppførsel i forspillet til 9. april 1940, og hevdet at "Hitler-Tysklands aggressive planer og offensive krigsmål" stod i skarp kontrast til "vestmaktens defensivt motiverte planlegging".⁴⁴⁵ Han mente at Ohman Nielsen "slår pendelen tilbake til den tyske propagandaversjonen fra 1940 om stormaktens parallelle planlegging om å okkupere Norge".⁴⁴⁶ Ohman Nielsen hevdet at *Norvegr* ikke likestilte stormaktens planer under forspillet, og forsvarte seg med at boka faktisk framhevet forskjellene mellom den tyske ambisjon om "å okkupere *hele* Norge og Danmark", og de allierte planene om å "sikre noen mulige byer og støttepunkter langs kysten".⁴⁴⁷

Spørsmålet er i hvilken grad Nasjonal Samlings ulike framstillinger passet inn i den historiefaglige debatten? Riktignok var ingen av debattantene i Nasjonal Samling historikere av profesjon, og ingen av framstillingene kan sees på som historiefaglige. De mest konspirative beskrivelsene har heller ingen basis i historieforskningen. Derimot kan det være

⁴⁴³ Se for eksempel Skodvin og Grimnes 1975, [side 46](#)

⁴⁴⁴ Nielsen 2011, side 94

⁴⁴⁵ Riste 2013, side 293

⁴⁴⁶ Riste 2012, side 447

⁴⁴⁷ Nielsen 2012, side 599

interessant å fokusere på de mest edruelige NS-framstillingene, og se i hvilken grad disse passer inn i historieforskningen på området.

I NS-framstillingene finner man lett tegn på relativisering av stormaktens oppførsel og planlegging under forspillet. Gulbrand Lunde fastslo for eksempel at ”begge parter var forberedt på å falle inn i landet”,⁴⁴⁸ og Hagelin mente at man måtte ruste opp forsvaret slik at ”England og Tyskland ville avstå fra å invadere landet”.⁴⁴⁹ I slike sitater lå det en erkjennelse av at begge parter hadde intensjoner om å invadere Norge, og at de begge planla for dette. Denne relativiseringen av stormaktene gjorde at NS-framstillingene avgjort passet best inn i den tysk-vennlige leir i historieforskningen, noe som ikke burde komme som en overraskelse.

I den tysk-vennlige leir var det flere skribenter som omtalte forspillet, blant annet Kurt Assmann, Hermann Böhm og Walther Hubatsch. De to førstnevnte var ikke historikere av utdannelse, men admiraler.⁴⁵⁰ Hubatsch var derimot faghistoriker og universitetsprofessor.⁴⁵¹ Hubatsch hevdet at det ikke var Tysklands hensikt å utvide krigen til Skandinavia, og at Weserübung derfor må vurderes som et preventivt tiltak for å hindre vestmaktene i å komme først.⁴⁵² Han fant også mange paralleller mellom vestmaktens og Tysklands operasjonsplaner. Begge hadde samme mål: å sikre de svenske jernmalforekomstene til egen fordel.⁴⁵³ I begge planene var de militære styrkene redusert, fordi planleggerne håpet på en vennlig mottakelse ved landgang i Norge. Han omtalte begge stormaksgrupperingenes planer som ”overfallsaktige preventivtiltak”.⁴⁵⁴ Admiral Assmanns framstilling vektla sterkt forkjøpsmotivet hos de tyske beslutningstakerne. Han mente at beslutningstakerne på tysk side hadde en oppfatning av at et britisk framstøt mot Norge var nært forestående, og at tyskerne derfor iverksatte Weserübung: de ønsket å hindre at britene kom først. Assmann hevdet også at de tyske beslutningstakernes oppfatning var i samsvar med realitetene: Storbritannia var virkelig i ferd med å invadere Norge i april 1940. Han var kun overflattisk opptatt av Norges nøytralitetspolitikk.⁴⁵⁵ Hermann Böhm forsøkte på sin side å vise at britene ville gjennomført et angrep på Norge uansett,⁴⁵⁶ og at de reservasjoner⁴⁵⁷ som eksisterte i

⁴⁴⁸ Lunde 1942, [side 127](#)

⁴⁴⁹ *Fritt Folk* 9. april 1941

⁴⁵⁰ Salmon 2012, side 223 og Dahl 1992, side 142

⁴⁵¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Walther_Hubatsch

⁴⁵² Hubatsch 1960, side 223

⁴⁵³ Hubatsch 1960, side 222

⁴⁵⁴ Hubatsch 1960, side 222

⁴⁵⁵ Se for eksempel Assmann 1950, side 122 og side 125

⁴⁵⁶ Böhm 1957, [side 22-23](#)

⁴⁵⁷ Angrepet skulle kun finne sted dersom tyskerne allerede hadde gått i land i Norge, eller dersom det fantes klare tegn til at de kom til å gjøre det.

deres operasjonsplaner, ikke var gyldige. Han var også mere opptatt av Norges nøytralitet enn det Assmann var, og hevdet at norske myndigheter ikke ønsket å verge seg mot britiske nøytralitetskrenkelser.⁴⁵⁸ Norge førte altså ikke en nøytral politikk, og dette bidro til tyskernes framstøt.

Nasjonal Samlings syn på forspillet hadde flere fellestrekk med framstillingene til Hubatsch, Böhm og Assmann. Både Aall og Quisling framstilte det tyske angrepet som et forkjøpsangrep som ikke ville funnet sted dersom Storbritannia ikke hadde hatt ambisjoner om operasjoner i Norge. Det var også vanlig på NS-hold å hevde at britene faktisk hadde startet et angrep på Norge i april 1940, slik spesielt Herman Harris Aall hevdet. Likevel var det også klare forskjeller mellom de historiefaglige framstillingene og NS' syn på forspillet. I Nasjonal Samling var det svært vanlig å tillegge Storbritannia klare aggresjonsmotiver under forspillet. Nasjonal Samling snudde dermed tingene litt på hodet. De aggresjonsmotivene som historikerne i den "vestlige leir" tilla Tyskland, ga Nasjonal Samling til Storbritannia. Dette aggresjonsperspektivet var mye mindre framtrekkende hos de tyske historikerne. Hubatsch, Böhm og Assmann praktiserte en sammenligning av stormaktene: Begge hadde planer om operasjoner i Skandinavia, og planene deres hadde flere likhetstrekk, men aggresjonsperspektivet fra britisk side var ikke like sterkt framhevet som på NS-hold.

Dessuten var det klare forskjeller i vektlegging. På NS-hold var det en hovedsak at norske myndigheter bidro til å bringe landet inn i krigen, ved at de førte en svak forsvars- og nøytralitetspolitikk. Dette var ikke en hovedsak for de tyske historikerne.

8.6 Den danske parallell

Et tema som er interessant å undersøke, er om nasjonalsosialistene i Danmark utviklet lignende syn som NS på de begivenhetene som ledet til Weserübung. Tyskland invaderte jo Danmark samtidig med invasjonen av Norge.

Etter invasjonen av Danmark den 9. april 1940 satset tyske okkupasjonsmyndigheter på en samarbeidspolitikk med de danske myndigheter. Dette betød at dansk politisk liv i hovedsak fortsatte som før krigen, uten tysk innblanding.⁴⁵⁹ Okkupasjonsmakten stod kun for den rent militære tilstedeværelse, og blandet seg ikke inn i dansk politikk. Danmarks Nationalsosialistiske Arbejderparti, forkortet DNSAP, var det danske naziparti og var ledet av Fritz Clausen. Partiets organ *Fædrelandet* delte flere av Nasjonal Samlings oppfatninger om

⁴⁵⁸ Se Böhm 1957, [side 29](#)

⁴⁵⁹ Lidgaard 2010, side 117

det internasjonale stormaktsspillet som ledet til invasjonen av Danmark og Norge. Gjennom vinteren og våren 1940 fokuserte partiorganet ofte på de fransk-britiske operasjonsplanene for Skandinavia. *Fædrelandet* så tydelig vestmaktene som den aggressive parten i stormaktsspillet, og allerede 23. januar 1940 kunne avisa meddele at ” Vestmagterne ønsker nu alle de nøytrale landes bistand i krigen mod Tyskland”.⁴⁶⁰ DNSAP var også meget kritisk til den forsvars- og nøytralitetspolitikk som danske myndigheter førte før krigen.⁴⁶¹

Etter 9. april 1940 utga DNSAP flere trykksaker som omtalte begivenhetene som ledet til Weserübung. Partiets sekretær Erling Hallas skrev trykksaken *9. april 1940*. Militærskribenten Preben Wenck publiserte også en trykksak med samme navn, og han ga dessuten ut heftet *Den fulde Sandhed* som var et kraftig angrep på den danske regjering. I disse trykksakene kom det fram flere interessante paralleller til Nasjonal Samlings forspillsframstilling. For det første gjentok de danske nazistene en del av NS-argumentasjonen. Preben Wenck hevdet at norske offiserer under felttoget hadde ordre om å skyte på tyskere, men ikke på engelskmenn, og han gjentok også fyrlyktordren.⁴⁶² Erling Hallas mente at besettelsen av Danmark og Norge var folkerettslig berettiget, og at den norske folkerettslærde Herman Harris Aall hadde dokumentert dette faktum.⁴⁶³ Dette beviste at man i DNSAP utvilsomt var informert om hvordan NS så på forspillet. For det andre var det tydelig at de danske nazistene forstod at det var hensiktsmessig å skape en lignende forspillsframstilling som NS gjorde i Norge. De forsøkte derfor å skape inntrykk av at det hadde vært et kappløp mellom Storbritannia og Tyskland om å komme først til Danmark. Det er ingen historiefaglig framstilling som noensinne har påstått at britene hadde planer om å invadere Danmark, men dette hindret ikke DNSAP i å påstå at det var et kappløp mellom stormaktene. Partiet hevdet at dersom Storbritannia først invaderte Danmark, ville den danske regjering ikke gjøre noen motstand. Dersom Tyskland kom først, ville imidlertid regjeringen gjøre motstand ved å la dansk blod flyte.⁴⁶⁴ Preben Wenck hevdet også at det hadde vært et underhåndsspill mellom den britiske representant i Danmark og den danske utenriksminister Peter Munch. Det var tydelig at DNSAP i mye mindre grad enn Nasjonal Samling kunne dokumentere både kappløpsteorien, og at det hadde vært et hemmelig samarbeid mellom Munch og den britiske representant. Nasjonal Samling la jo fram dokumenter som underbygget kappløpspåstanden og et mulig underhåndssamarbeid mellom norske og britiske

⁴⁶⁰ *Fædrelandet* 23. januar 1940

⁴⁶¹ Wenck 1940a, side 19

⁴⁶² Wenck 1940a, side 8

⁴⁶³ Hallas 1940, side 7

⁴⁶⁴ Wenck 1940a, side 23

myndigheter, som for eksempel den britiske operasjonsordren og referatet fra regjeringsskonferansen den 2. mars 1940. DNSAP hadde ikke tilgang til tilsvarende dokumentasjon. Hva det dansk-britiske samarbeidet egentlig bestod i, var meget uklart, men DNSAP mente å kunne bevise at Munch den 9. april 1940 hadde brent viktige papirer, og insinuerte at dette var papirer fra en påstått sammensvergelse med britene.⁴⁶⁵

Det var også flere likheter mellom hvordan DNSAP og NS framstilte forspillet til 9. april 1940. DNSAP mente at de danske politikerne skjulte visse fakta for den danske opinion, slik NS mente at norske myndigheter skjulte visse fakta for norsk opinion. Den 7. januar 1940 valgte danske myndigheter å sette den jyske divisjon i alarmtilstand, fordi Tyskland hadde samlet tropper i Slesvig-Holstein.⁴⁶⁶ Myndighetene hemmeligholdt alarmeringen av divisjonen for befolkningen i Danmark, mente de danske nazistene.⁴⁶⁷ DNSAP mente også at Danmark var forpliktet til å bli med i krigen på tysk side, og til ikke å yte motstand mot den tyske invasjonen. Begrunnelsen var ikke folkerettslig, som i Norge, men snarere militærstrategisk. Hovedpoenget var at Tyskland, på grunn av Danmarks geografiske posisjon, ikke kunne akseptere en militær utnyttelse av dansk territorium mot Tyskland.⁴⁶⁸ Danmark kunne derfor ifølge DNSAP ikke være nøytralt i vanlig forstand, et faktum som politikerne skjulte for folket.⁴⁶⁹ Dersom vestmaktene angrep Danmark, ville danske og tyske interesser være sammenfallende, og danskene ville da være forpliktet til å gå inn i krigen på tysk side, mente de danske nazistene.⁴⁷⁰ Dessuten påstod de danske nazistene at regjeringen hadde visst om det tyske angrepet, fordi den danske gesandt i Berlin den 4. eller 5. april sendte beskjed om at den tyske aksjon var umiddelbart forestående.⁴⁷¹

I motsetning til NS hadde ikke DNSAP en maktposisjon. I november 1940 igangsatte partiet gjennom *Fædrelandet* en større propagandakampanje rettet mot regjeringen. Hensikten med propagandakampanjen var å skape den rette kritiske stemning før folkemøtet i forsamlingslokalet Forum i København den 17. november, der Clausen skulle avsløre sensasjonelle nyheter om de danske politikeres forhold før 9. april 1940.⁴⁷² Meningen var Forum-møtet skulle ende i en maktovertakelse for DNSAP.⁴⁷³ I dagene før Forum-møtet

⁴⁶⁵ Wenck 1940a, side 32

⁴⁶⁶ Wenck 1940a, side 20

⁴⁶⁷ Wenck 1940a, side 20

⁴⁶⁸ Wenck 1940a, side 18

⁴⁶⁹ Wenck 1940a, side 18

⁴⁷⁰ Wenck 1940a, side 18

⁴⁷¹ Wenck 1940a, side 25

⁴⁷² Ravn 2002, side 296

⁴⁷³ Ravn 2002, side 297

gjentok *Fædrelandet* påstandene fra trykksakene til Wenck og Hallas,⁴⁷⁴ og dette viste at forspillet var et viktig propagandaverktøy for å kritisere regjeringen, ikke ulikt hvordan NS benyttet forspillet til å kritisere Nygaardsvold-regjeringen. Imidlertid blandet okkupasjonsmakten seg inn, og den tyske riksbefullmektiger Cecil von Renthe-Fink kalte Clausen til seg den 15. november og forklarte ham at han ikke måtte si noe negativt om den danske regjering.⁴⁷⁵ Tyske vitner hevdet etter krigen at den tyske utenriksminister von Ribbentrop intervenerte for å bringe DNSAPs kampanje mot den sittende regjering til opphør.⁴⁷⁶ Okkupasjonsmakten hadde interesse av å videreføre samarbeidspolitikken, og ønsket intet kuppforsøk fra Clausens side. Førerens tale i Forum var derfor meget avdempet og blottet for de sensasjonelle avsløringer som var bebudet på forhånd.⁴⁷⁷ Luften gikk altså ut av kuppforsøket før det egentlig var begynt.

8.7 Konklusjon

Nasjonal Samling framstilte forspillet til 9. april 1940 på en uensartet måte. Framstillingene varierte langs to akser: En konspirasjonsakse og en ansvarsakse. Langs konspirasjonsaksen var hovedspørsmålet: Var det en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter før 9. april 1940? Både Quisling, Hagelin og Jonas Lie svarte ja på dette spørsmålet, og over tid var også flere som kom over på ja-siden. Nei-siden utgjorde mindretallet i dette spørsmålet, og deres oppfatninger ble også lagt fram av mindre innflytelsesrike personer i bevegelsen. I konspirasjonsspørsmålet kom forskjellen til syne ved at de som mente det ikke var en norsk-britisk konspirasjon, lot være å omtale muligheten for en slik sammensvergelse. Langs skyldaksen var hovedspørsmålet: Hvem hadde hovedansvaret for at Norge ble invadert den 9. april 1940? Var det norske eller britiske myndigheter? Flertallet i dette spørsmålet la hovedskylden på norske myndigheter. Mindretallet, som i hovedsak bestod av Herman Harris Aall og Gulbrand Lunde, la hovedskylden på britiske myndigheter. Forskjellen mellom fløyene manifesterte seg ikke i en åpen debatt, men snarere som en forskjell i vektlegging.

⁴⁷⁴ Ravn 2002, side 295-296

⁴⁷⁵ Ravn 2002, side 299

⁴⁷⁶ Poulsen 1970, side 227

⁴⁷⁷ Talen er gjengitt i sin helhet i *Fædrelandet* 19. november 1940

9 Konspirasjonsteorier i forspillet

Norges historie i den siste menneskealder har vært en rask fremadskridende judaisering på alle samfunnsområder, en utvikling som med en naturlovs nødvendighet måtte føre til den nasjonale katastrofe som kom den 9. april 1940, da Norge blev søkt trukket inn i den engelsk-jødiske krig mot Tyskland.⁴⁷⁸

Vidkun Quisling i tale Frankfurt am Main 28. mars 1941

9.1 Noen definisjoner

I hvilken grad var NS-framstillingene av forspillet preget av konspirasjonsteorier? For å kunne svare på dette spørsmålet må vi først definere en del begreper. En konspirasjon betyr at to eller flere personer i hemmelighet har bestemt seg for å utføre en handling. Dersom de lykkes i å gjennomføre den planlagte handlingen, vil dette gå ut over noen andre. Verdenshistorien er full av konspirasjoner, som for eksempel 20. juli-attentatet mot Adolf Hitler. En stor gruppe tyske offiserer bestemte seg for å drepe Hitler og samtidig ta makten i Tyskland.⁴⁷⁹ Siden konspiratørene var mange, tilfredstilte 20. juli – attentatet kravet til en konspirasjon. Men Hitler var også eksponert for andre attentatforsøk. Den 8. november 1939 forsøkte Johann Georg Elser å drepe Hitler ved å utløse en bombe. Siden Elser opererte alene,⁴⁸⁰ var ikke dette en konspirasjon, men ett enkeltindivids forsøk på å drepe Hitler.

Begrepet konspirasjonsteori defineres på forskjellige måter blant forskerne. Øystein Sørensen definerer konspirasjonsteorier som ”forestillinger om og frykt for påståtte, ikke beviste konspirasjoner”.⁴⁸¹ Sørensens definisjon er litt videre enn definisjonen til den amerikanske historikeren Daniel Pipes, som definerer konspirasjonsteorier som ”frykt for ikke-eksisterende konspirasjoner”.⁴⁸² Ifølge Pipes er ekte konspirasjoner reelle, mens en konspirasjonsteori dreier seg om en konspirasjon som er innbilt: den eksisterer kun i fantasien til de som tror på den.⁴⁸³ Det oppstår da visse problemer knyttet til Pipes’ definisjon. Hvordan skal man definere hvorvidt en konspirasjon har noe for seg eller ikke? Hvem skal bestemme hvilke konspirasjoner som er reelle konspirasjoner, og hvilke som ikke er det? Sørensens

⁴⁷⁸ Quisling 1941b, [side 108](#)

⁴⁷⁹ Bullock 1993, side 834-837

⁴⁸⁰ Bullock 1993, side 642

⁴⁸¹ Sørensen 2007, side 14

⁴⁸² Pipes 1999, side 21

⁴⁸³ Pipes 1999, side 20

definisjon av begrepet er litt videre og enklere å håndtere. Jeg velger derfor å benytte Sørensens definisjon heretter.

Det er vanlig å dele konspirasjoner i to grupper: små og store. Inndelingen skjer med utgangspunkt i hva som er konspirasjonens ambisjon.⁴⁸⁴ De små konspirasjonene har begrensede ambisjoner og mål, som for eksempel å drepe en enkelt politiker. Store konspirasjoner, som også kalles verdenskonspirasjoner, har langt større mål. Ambisjonen kan for eksempel være å endre den eksisterende verdensorden ved å etablere et nytt verdensherredømme.

På samme måte er det vanlig å klassifisere konspirasjonsteoriene i to grupper: store og små. En klassisk stor konspirasjonsteori er konstruert rundt boka *Zions vises protokoller*, som ble utgitt i 1903. Boka inneholder referatene fra møter hvor jødiske ledere diskuterer en plan for å skape fullstendig kaos i verden.⁴⁸⁵ *Zions vises protokoller* er gjentatte ganger avvist som et falskneri,⁴⁸⁶ men boka har likevel gitt næring til teorien om at jødene arbeider for å opprette verdensherredømme. Teorien om at jødene aspirerer om å kontrollere verden er en stor konspirasjonsteori. De små konspirasjonsteoriene, på den annen side, dreier seg om mere begrensede mål. For eksempel eksisterer det konspirasjonsteorier rundt drapene på kjente politikere som John F. Kennedy og Olof Palme.⁴⁸⁷ Siden målsetningene ved disse konspirasjonene kun var å drepe Kennedy eller Palme, klassifiseres denne typen teorier som små konspirasjonsteorier.

9.2 Nasjonal Samling og konspirasjonstenkning

Valgnederlaget i 1936 og de påfølgende partisplittelsene gjorde Nasjonal Samling stadig mer isolert i det norske samfunnet. I takt med den økende samfunnsmessige isolasjon tiltok konspirasjonsfrykten blant bevegelsens medlemmer.⁴⁸⁸ På slutten av 1930-tallet fokuserte *Fritt Folk* ofte på konspirasjonsteorier som involverte jøder, frimurere og bolsjeviker. Den 4. oktober 1937 mente avisa at Norge hadde en ”kommunistisk regjering som er innforstått med planene om verdensrevolusjon”.⁴⁸⁹ Partiorganet var også opptatt av jødernes påståtte kontroll over pressen. Avisa mente å se at hele verdenspressen frådret av hat mot Hitler, og lurte på

⁴⁸⁴ Pipes 1999, side 21

⁴⁸⁵ Rian 2011, side 138

⁴⁸⁶ Rian 2011, side 154-156

⁴⁸⁷ Sørensen 2007, side 274-275

⁴⁸⁸ de Figueiredo og Brevig 2002, side 168.

⁴⁸⁹ *Fritt Folk* 4. oktober 1937

hvordan avisene kunne ensrettes på denne måten? Ifølge *Fritt Folk* kunne det ikke ”tenkes et mer fellende bevis for at det er jødene som eier og kontrollerer det meste av verdenspressen, og de store telegram- og pressebyråer”.⁴⁹⁰ I en serie artikler listet NS-avisa opp hvilke presseorganer som fantes i Storbritannia og Frankrike, og hvilke jødiske familier som angivelig eide eller kontrollerte disse avisene.⁴⁹¹

Fritt Folk mente også å vite at jødene stod bak bolsjevikenes ønske om å spre sin revolusjon. Den 18. mars 1939 slo Quisling på forsiden fast at bolsjevikene via undergravingsarbeid ønsket å omdanne Skandinavia til en revolusjonær bro mellom Russland og vestmaktene. Undergravingsarbeidet ble drevet på ”vanlig lumsk jødemaner fra de vestlige demokratier”.⁴⁹² Partiet hadde også et tiltakende fokus på frimureriet, og høsten 1938 dannet antifrimurerne i NS sin egen organisasjon, kalt Norsk Front. Denne organisasjonen søkte å avsløre frimurernes virksomhet gjennom en rekke åpne møter vinteren 1938/39.⁴⁹³

Bevegelsen Nasjonal Samling var altså vel vant med konspiratorisk tenkning og konspirasjonsteorier, og denne tendensen tiltok i årene før 9. april 1940. Det burde derfor ikke komme som en overraskelse at det også forekom konspirasjonsteorier i de ulike forspillsframstillingene i Nasjonal Samling.

9.3 Konspirasjoner i forspillet til 9. april 1940

I de forskjellige framstillingene av forspillet forekom tre konspirasjonsteorier:

1. En teori om en norsk politiker-konspirasjon, som innebar at norske politikere konspirerte for å bringe Norge inn i krigen mot Tyskland. Dette var kun en intern norsk konspirasjon, som ikke involverte vestmaktene.
2. En teori om en norsk-britisk konspirasjon, der norske myndigheter konspirerte med britiske myndigheter om å bringe Norge inn i krigen på vestmaktens side. Denne konspirasjonsteorien var kun en utvidelse av den første teorien, og et eksempel på at konspirasjonsteorier lett kan kjedes sammen.
3. En sammenkjeding av 1 og 2 med den helt store teorien: At det fantes en jødisk-frimurersk organisasjon som omklamret hele verden, og som overtalte regjeringene til

⁴⁹⁰ *Fritt Folk* 1. oktober 1938

⁴⁹¹ Se for eksempel *Fritt Folk* 28. oktober 1939

⁴⁹² *Fritt Folk* 18. mars 1939

⁴⁹³ de Figueiredo og Brevig 2002, side 168

å gå over på Storbritannias side i krigen. Albert Viljam Hagelin var den som klarest uttalte denne konspirasjonen, i talen han holdt i Colosseum kino den 8. april 1941.

De to første konspirasjonsteoriene er små konspirasjoner. De inneholder få aktører, og dreier seg ikke om de større sammenhengene i verden. Den siste konspirasjonsteorien er en stor konspirasjonsteori, fordi den har som premiss at jøder og frimurere søker å etablere et verdensherredømme.

De to første konspirasjonsteoriene var utbredte i meningsskiftet i Nasjonal Samling, og det fantes også dokumenter som støttet opp om dem. De som mente at forholdet mellom norske og britiske myndigheter var konspirativt (se kapittel 8.1 over) var tilhengere av teori 2 over. De som mente at forholdet Norge-Storbritannia *ikke* var konspirativt, var nok likevel tilhengere av teori 1, altså at norske myndigheter tilrettela for en britisk invasjon. Ingolf Hoels framstilling, for eksempel, indikerte jo at norske myndigheter tilrettela for en britisk invasjon ved ikke å legge minefelter og ved ikke å skyte mot *Cossack*.⁴⁹⁴ Den siste konspirasjonsteorien (teori 3) var i mindre grad uttrykt, og i langt mindre grad dokumentert. Å dokumentere at en jødisk-frimurersk organisasjon omklamret hele verden var selvsagt vanskelig, og denne teorien ble uttrykt bare nå og da av enkelte av deltakerne. Det var Hagelin som uttrykte den sterkest, men også Aall og Quisling ga ytringer til støtte for den store konspirasjonsteorien. Imidlertid var ikke den store konspirasjonsteorien hovedsaken. Nasjonal Samling brukte langt mere spalteplass på de to små konspirasjonsteoriene, og spesielt på den norsk-britiske konspirasjonsteorien, og jeg velger derfor å fokusere mest på denne.

Var dette virkelige konspirasjonsteorier, i samsvar med Sørensens definisjon av begrepet? At Nasjonal Samling hadde forestillinger om alle disse tre fenomenene, vil gå klart fram av tidligere kapitler i denne oppgaven. Kunne alle disse tre karakteriseres som ”påståtte, ikke-beviste” konspirasjoner? Ja, ingen av disse er bevist. At jøder og frimurere dro i trådene for å bringe mange land i Europa inn på britisk side i 2.verdenskrig finnes det ikke dokumentarisk bevis for. At det eksisterte en norsk-britisk konspirasjon for å bringe Norge inn i krigen på vestmaktens side er det heller ikke ført dokumentarisk bevis for. At norske politikere konspirerte for å bringe landet inn i krigen på britisk side, er heller ikke bevist etter mitt skjønn. Regjeringskonferansen 2. mars 1940 beviste snarere at politikerne foretrakk Storbritannia som partner framfor Tyskland, dersom det *likevel kom til å bli krig*. Dette er

⁴⁹⁴ *Fritt Folk* 9. april 1941

ikke det samme som at det var en konspirasjon med mål om å bringe Norge inn i krigen på britisk side.

Jeg skal nå gå gjennom visse karakteristiske trekk ved konspirasjonsteorier og konspirasjonstenkning, og deretter drøfte i hvilken grad disse passer inn i de to små konspirasjonsteoriene nevnt over.

9.4 Konspirasjonsteoriens anatomi

Ifølge Jovan Byford er det tre helt sentrale elementer ved en konspirasjonsteori: Konspiratørene, den konspiratoriske planen og en streben etter hemmelighold.⁴⁹⁵ Konspiratørene omtales gjerne på forskjellige måter. På den ene siden må konspiratørene være lett identifiserbare, fordi det er de som står bak selve konspirasjonen. På den annen side er selve konspirasjonen hemmelig, og ergo er konspiratørene også til en viss grad hemmelige. Dette betyr at konspiratørene også omtales i ganske generelle, vide termer.⁴⁹⁶ Det er i tillegg vanlig blant konspirasjonsteoretikere å framstille konspiratørene som en rik og mektig elite, høyt hevet over allmuen.⁴⁹⁷

Selve gjennomføringen av konspirasjonen innebærer at konspiratørene realiserer en plan, og denne åpenbares gjerne i et hemmelig dokument.⁴⁹⁸ Konspirasjonsteoretikerne bruker derfor mye tid på å finne og avsløre dette dokumentet. Siden planen er hemmelig, ligger det i sakens natur at konspiratørene streber etter å skjule den. For å oppnå hemmelighold, har konspiratørene en serie med verktøy til disposisjon, og det vanligste av disse er manipulasjon av mediene.⁴⁹⁹

Hvem var konspiratørene i de to små konspirasjonsteoriene? I den norske politikerkonspirasjonen var det de norske politikerne som konspirerte for å bringe Norge inn i krigen på vestmaktenes side. I den norsk-britiske konspirasjonen var konspiratørene både norske og britiske politikere. I begge de små konspirasjonsteoriene omtalte NS-medlemmene konspiratørene på en tvetydig måte. På den ene side var flere av disse konspiratørene klart identifiserbare ved navn, som for eksempel Koht, Nygaardsvold, Hambro, Churchill eller Chamberlain. På den annen side omtalte man konspiratørene også med mere generelle termer,

⁴⁹⁵ Byford 2015, side 71

⁴⁹⁶ Byford 2015, side 71

⁴⁹⁷ Byford 2015, side 76

⁴⁹⁸ Byford 2015, side 78

⁴⁹⁹ Byford 2015, side 78

for eksempel ”marxister”, eller ”den internasjonale kamarilja”.⁵⁰⁰ Dette var begreper som var mindre spesifikke, og kunne inkludere veldig mange. I Nasjonal Samling omtalte man gjerne konspiratørene som plutokrater,⁵⁰¹ som betyr at de var rikfolk og sågar tilhengere av et rikmannsvelde. Det var imidlertid få tegn på at NS-medlemmene så konspiratørene som høyt hevet over allmuen, eller at de var veldig rike eller mektige.

Hva var konspiratørenes plan og hvordan var den dokumentert? Rent allment var konspiratørenes plan å bringe Norge inn på vestmaktens side i krigen. Det er vanlig blant konspirasjonsteoretikere å påstå å ha funnet planen i ett hemmelig dokument, som for eksempel *Zions vises protokoller*.⁵⁰² Problemet i Nasjonal Samlings tilfelle, var at man ikke klarte å finne ett enkeltstående dokument som beviste at planen eksisterte. Snarere fant man mange dokumenter som indikerte at det kunne ha vært en konspirasjon. I Nasjonal Samling la man vekt på spesielt to av dokumentene i den tyske hvitebok: referatet fra den lukkede regjeringsskonferansen 2. mars 1940, og operasjonsplanen for Stratford-ekspedisjonen, som tyskerne fant på britiske offiserer under felttoget. Lest på en kritisk måte, viste imidlertid ingen av disse dokumentene at det hadde eksistert en sammensvergelse. Innad i Nasjonal Samling var de likevel tilstrekkelige bevis for at det eksisterte en konspirasjon. Dette skyldtes at den kritiske sansen var noe svak, og at bevegelsen tydelig ønsket å finne bevis for en konspiratorisk plan.

Hvordan mente Nasjonal Samling at konspiratørene hemmeligholdt planen? Dette foregikk ved at den dokumentasjon som de etterlot seg var hemmelig. Regjeringsskonferansen den 2. mars 1940 var hemmelig, og følgelig var jo dokumentasjonen fra møtet hemmelig. Dessuten var operasjonsplanen for Stratford-operasjonen selvsagt hemmelig. Ingen av disse dokumentene var kjent i samtiden, og allmennheten fikk først kjennskap til dem etter at Tysklands utenriksdepartement offentliggjorde dem i den tyske hvitebok. At utenriksminister Koht hemmeligholdt noten av 5. april i tre dager før han offentliggjorde den for Stortinget, styrket inntrykket av hemmelighold.

Pressen spilte en meget begrenset rolle i konspirasjonen. Quisling hevdet at pressen skjulte kjensgjerninger for folket,⁵⁰³ eller sågar at den sammen med politikerne drev et kriminelt dårespill med landets skjebne.⁵⁰⁴ Ifølge føreren var pressens feil at den skjulte

⁵⁰⁰ Quisling 1941c, [side 4](#)

⁵⁰¹ Se for eksempel Quisling 1941c, [side 4](#)

⁵⁰² Byford 2015, side 77-78

⁵⁰³ *Fritt Folk* 2. mars 1940

⁵⁰⁴ *Fritt Folk* 9. mars 1940

informasjon for folket, og derved bidro til at folket trodde at nøytraliteten var sikret.⁵⁰⁵ Pressen var derfor politikernes medsammensvorne i konspirasjonen. Føreren gikk imidlertid aldri i detalj om forholdet mellom myndighetene og mediene. At politikerne manipulerte pressen for å sikre hemmelighold av konspirasjonen, var det ingen som hevdet. De øvrige skribentene i Nasjonal Samling la enda mindre vekt på mediens rolle enn Quisling. Riktignok hevdet Aall ved en anledning at folket var blitt manipulert av pressepropaganda,⁵⁰⁶ men dette var et unntak. Hverken for Hagelin eller Jonas Lie var pressens rolle noe poeng. Gulbrand Lunde var meget kritisk til mediene, men dette var i en mer allmenn forstand. Lunde mente at mediene hadde vært et ”eneste hylekor av løgn og bakvaskelser mot Vidkun Quisling og Nasjonal Samling”.⁵⁰⁷ I Nasjonal Samling var det også noen som mente at pressen bidro til hat mot Tyskland.⁵⁰⁸ Dette må imidlertid forstås i rent allmenn forstand, og ikke spesifikt relatert til den påståtte konspirasjonen mellom norske og britiske myndigheter.

9.5 Demonisering av konspiratørene

Ifølge folkloristen Arnfinn Pettersen har konspirasjonsteoretikeren en iboende demonisering av de påståtte konspiratørene.⁵⁰⁹ Spesielt demoniseres de av konspiratørene som har samme nasjonalitet som teoretikeren selv:

En ytre fiende som forsøker å overta vårt land er det på sett og vis mulig å forstå. Det er jo et fint land og det er naturlig at noen vil ta det. Men at noen av oss bidrar til at de skal ta vårt land, det er utilgivelig.⁵¹⁰

I det konspiratoriske verdensbildet er forræderen det mest foraktfulle mennesket. Dette trekket var framtrædende i Nasjonal Samlings forskjellige framstillinger av forspillet til 9. april 1940.

Utvilsomt var framstillingen av de britiske politikerne kritisk. Storbritannia var den mest aggressive av partene i forspillet, og ønsket å få Norge og Sverige med på sin side i konflikten, mente man i NS. Ifølge Quisling drev vestmaktene et kynisk krigsspill med nasjonenes og Norges skjebne.⁵¹¹ Imidlertid var framstillingen av de norske politikerne langt

⁵⁰⁵ *Fritt Folk* 2. mars 1940

⁵⁰⁶ Lsak 3089: Hvorfor det må opprettes en ny norsk regjering: RA/S-3138/0001/D/Da/L0567

⁵⁰⁷ Lunde 1942, [side 114](#)

⁵⁰⁸ Se f.eks *Fritt Folk* 1. mai 1940

⁵⁰⁹ Pettersen 2011

⁵¹⁰ Pettersen 2011

⁵¹¹ Quisling i *Fritt Folk* 16. mars 1940

mer demoniserende. Med unntak av Herman Harris Aall og til dels Gulbrand Lunde, brukte de øvrige NS-skribentene langt mere spalteplass på å demonisere de norske politikerne, som fikk hovedskylden for at krigen kom til Norge. Da Quisling polemiserte omkring hvem som hadde brakt krigen til Norge, uttrykte han dette på følgende måte:

Hvem har bragt denne ulykken over Norge? Hvem er ansvarlig for den politikk som førte til 9. april? Er det Nygaardsvold eller jeg? Er det Koht eller jeg?⁵¹²

I den samme talen nevnte ikke føreren hverken Churchill eller Hore-Belisha, og han nevnte Chamberlains navn kun en gang.

Hvilken rolle hadde de franske politikerne i konspirasjonen? Disse glimret med sitt fravær, og Nasjonal Samling framstilte de britiske politikerne som de mest sentrale utenlandske konspiratørene. Rent faktisk var Frankrike en vel så aktiv pådriver for et militært Skandinaviaframstøt som det Storbritannia var. Franske politikere og fransk opinion hadde et ønske om å unngå en landkrig på fransk territorium slik som i første verdenskrig, og det ville derfor, fra deres ståsted, være hensiktsmessig å åpne en ny front utenfor Frankrike.⁵¹³ I tillegg var fransk opinion veldig begeistret for Finland.⁵¹⁴ Så hvorfor spilte ikke franske politikere noen rolle i Nasjonal Samlings forspillsframstilling? Daniel Pipes hevder at det aller meste av konspirasjonstenkning har vært knyttet til fire forskjellige grupper: jøder, frimurere, briter og amerikanere.⁵¹⁵ Pipes mener at disse fire gruppene historisk sett har representert modernitet og idealisme, og at det er derfor de har tiltrukket seg oppmerksomhet fra konspirasjonsteoretikerne.⁵¹⁶ Storbritannia representerte i denne perioden moderniteten, fordi det gjerne var assosiert med kapitalisme, liberalisme og demokrati. Storbritannia var derfor lettere å knytte til Nasjonal Samlings eksisterende fiendebilder, slik som kapitalisme og jødedom. Dessuten hadde Storbritannia en større historisk tradisjon for å intervensere i oversjøys konflikter enn det Frankrike hadde. Dette gjorde det lettere å sette Storbritannia i sentrum for fiendebildet enn Frankrike. I tillegg var Storbritannia Norges nabo geografisk, og stod nærmere Norge rent kulturelt, enn det Frankrike gjorde. Det var lettere å utvikle et fiendebilde rundt en nabo, enn rundt et land som var mere perifert geografisk og kulturelt.

⁵¹² Quisling 1940b, [side 12](#)

⁵¹³ Salmon 2012, side 97

⁵¹⁴ Salmon 2012, side 97

⁵¹⁵ Pipes 1999, side 129

⁵¹⁶ Pipes 1999, side 150-151

9.6 Det dualistiske verdensbilde

Ifølge religionshistorikeren og professoren Asbjørn Dyrendal har konspirasjonsteoretikeren et dualistisk verdensbilde hvor verden er todelt: de gode mot de onde.⁵¹⁷ På den onde siden står konspiratørene, altså de som forsøker å sette konspirasjonen ut i livet. På den gode siden står de kreftene som er mot konspirasjonen og forsøker å avsløre den. De gode kreftene inkluderer konspirasjonens ofre, som er uskyldige og uvitende om konspirasjonen.

I hvilken grad passer Nasjonal Samlings framstilling av forspillet inn i Dyrendals skjema? Nasjonal Samlings syn på forspillet var avgjort dualistisk. På den onde siden var de norske politikerne, som for eksempel Koht, Nygaardsvold og Hambro. De britiske beslutningstakerne, som Churchill, Chamberlain og Hore-Belisha var også på den onde siden. I den store konspirasjonsteorien fikk de selskap av jøder og frimurere. På den gode siden stod NS-bevegelsen, og dens leder Quisling, og dessuten de øvrige ofrene for konspirasjonen(e). Hvem var så konspirasjonen(e)s ofre? Først og fremst det norske folk, som ifølge NS-lederne egentlig ønsket å være nøytralt. Både Aall, Quisling og Lunde gjentok til det kjedsommelige at det norske folks egentlige vilje var å opprettholde nøytraliteten, men at politikerne førte det bak lyset.⁵¹⁸ Soldatene som ble drept under felttoget talte også med blant konspirasjonens ofre, og dem viste føreren spesiell omsorg for. I Colosseum kino den 8. april 1941 sa Quisling følgende i så henseende:

Det er meget som splitter oss nordmenn idag, men det er en ting som vi alle må kunne samles og være enige om. Det er å ære de norske soldatene som falt i kampen for det som de trodde var deres plikt mot fedrelandet. [...] Jeg vil be dere alle sammen å holde som en hellig plikt deres minde i ære som falt i den store striden, som vi alle håper og kjemper for at skal være den siste germanske broderstriden, og den siste innbyrdeskrigen i Europa.⁵¹⁹

9.7 Det naive verdisyn

⁵¹⁷ Dyrendal 2011, side 20

⁵¹⁸ For Aall: Se f.eks *Fritt Folk* 6. mai 1940. For Quisling f.eks tale 8. april 1941, [side 8](#). Lunde understreket dette poenget i Klingenberg kino 17. januar 1941. Lunde 1942, [side 9](#)

⁵¹⁹ Quisling i tale 8. april 1941. I den tekstlige framstillingen av talen forekommer ikke denne passasjen, fordi han valgte å hylle soldatene før selve talen begynte. Lyddopptak av møtet – med den nevnte passasjen - er tilgjengelig [her](https://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4): <https://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4>

Ifølge Asbjørn Dyrendal har konspirasjonsteoretikeren et naivt verdisyn. Det er bare ett sett med verdier som er akseptabelt, og det er konspiratørens eget.⁵²⁰ Alternative verdsett er per definisjon uakseptable. Hvilke av Nasjonal Samlings verdier var relevante i denne sammenheng? En fundamental verdi var knyttet til partiets sterkt nasjonalistiske syn: Norge var et udelelig rike. Ethvert forsøk på å avgi territorium til en fremmed stat, å konspirere med en fremmed makt, eller gi fremmede styrker adgang til norsk territorium ble ansett som uakseptable handlinger. I mellomkrigstiden hevdet NS-politikerne, og særlig Quisling, at DNA hadde inngått en hemmelig avtale om å avstå Nord-Norge til Sovjetunionen.⁵²¹ Under felttoget i Norge i 1940 reiste den folkevalgte regjering til Nord-Norge, hvor den diskuterte hva den skulle gjøre etter at vestmaktene trakk seg ut av Sør-Norge. En av mulighetene regjeringen vurderte var å etablere en såkalt demarkasjonslinje mellom Sør- og Nord-Norge. Regjeringen skulle styre Norge nord for demarkasjonslinjen, mens tyskerne skulle styre det tyskokkuperte Sør-Norge.⁵²² Muligheten for en slik politisk deling av landet skapte hissige ytringer fra Quisling:

Så førte de fra Nord-Norge kampen videre, en kamp som helt fra begynnelsen av var håpløs, med fare for at vårt land skulle bli delt i Syd- og Midtre-Norge på den ene siden og Nord-Norge på den annen. Det er det landsforræderi som også vår straffelov direkte omtaler og setter livsstraff for.⁵²³

Å konspirere med en fremmed makt hadde også lav status i Nasjonal Samling. Under Colosseum-arrangementet den 8. april 1941, fastslo Quisling at Nygaardsvold-regjeringen var utgått fra et parti som "siden 1918 hadde stått i landsforrædersk forbindelse med en fremmed makt".⁵²⁴ I Hagelins oppvarmingstale fastslo han at Nygaardsvold-regjeringen på forhånd hadde "solgt det norske folk til England".⁵²⁵ Hva dette salget faktisk bestod i, gikk han ikke i detaljer om. Likevel var det tydelig at den folkevalgte norske regjeringen hadde et mer pragmatisk forhold til nøytraliteten, siden den uttrykte et ønske om å havne på britisk side dersom det krigen skulle bryte ut.⁵²⁶ Nasjonal Samling hadde en mere rigid holdning til dette, og stilte seg avvisende til regjeringens alternative verdisyn: at det kunne være ønskelig å

⁵²⁰ Dyrendal 2011, side 25-26

⁵²¹ Se f.eks. Quislings tale 12. mars 1941, gjengitt i *Fritt Folk* 13. mars 1941, Aall 1940, [side 63](#). Avtalens påståtte eksistens var hovedoppslaget i *Fritt Folk* 21. oktober 1939

⁵²² Grimnes 1984, [side 215](#)

⁵²³ Quisling 1940b, [side 13](#)

⁵²⁴ Quisling 1941c, [side 3](#)

⁵²⁵ Hagelins tale kan høres [her](#)

⁵²⁶ Uttrykt for eksempel i regjeringskonferansen 2. mars 1940, og gjengitt i *Fritt Folk* 30. april 1940

havne på britisk side, og dersom det ble krig måtte man i hvert fall ikke havne på Tysklands side.

På den annen side kunne ikke Quislings og Hagelins oppfatning om dette beskrives som annet enn dobbeltmoral. De to NS-lederne hadde jo på selvstendig initiativ oppsøkt Tysklands rikskansler og forsøkt å overtale ham til å hjelpe dem med et kupp i Norge, noe som avgjort ville falle innenfor definisjonen av en landsforrædersk forbindelse med en fremmed makt. Ingen konspirerte sterkere med en fremmed makt enn Hagelin og Quisling selv, men dette var et faktum som ikke var kjent i NS-bevegelsen forøvrig. Quislings og Hagelins kritikk av Nygaardsvold-regjeringens påståtte konspirasjoner må derfor forstås mest som en overflatekritikk: De kritiserte dette påståtte verdibruddet offentlig, men etterlevde ikke verdiene i praksis selv.

9.8 Selektivt kritisk, selektivt ukritisk

Et karakteristisk trekk ved konspirasjonsteoretisk tenkning er at tolkningen av fakta er selektivt kritisk, selektivt ukritisk.⁵²⁷ De fakta som passer inn blir tolket ukritisk. De som ikke passer inn blir tolket kritisk eller ignorert. Dette aspektet var meget framtrødende ved flere av NS-framstillingene av forspillet.

Ett eksempel på dette er innledningen til instruksene for Stratford-operasjonen, som sier at britene forventet å bli mottatt som venner, men også at det enda ikke var bestemt om de skulle gå i land eller ikke.⁵²⁸ Første del av denne setningen – at britene forventet å bli mottatt som venner dersom de gikk i land i Norge – grep Nasjonal Samling begjærlig tak i. Dette styrket konspirasjonsteorien, og både Quisling⁵²⁹ og Aall⁵³⁰ trakk derfor dette fram. Den andre delen av setningen – som sa at det enda ikke var bestemt hvorvidt britene skulle gå i land i Norge eller ikke – valgte NS-medlemmene å ignorere. Tar man dette utsagnet bokstavelig, kan det velte hele teorien om at det var en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter. NS-framstillingen la til grunn at det var vestmaktene som var den aggressive parten, og at de britiske operasjonsplanene var invasjonplaner. Imidlertid forutsatte de britiske-franske planene at man kun skulle gå i land i Norge dersom tyskerne allerede hadde gått i land, eller at det var klare bevis for at de kom til å gjøre det.⁵³¹ Hvis troppene ved

⁵²⁷ Sørensen 2007, side 257

⁵²⁸ *Fritt Folk* 29. april 1940

⁵²⁹ Quisling 1941c, [side 6](#)

⁵³⁰ Aall 1940, [side 18](#)

⁵³¹ Salmon 2012, side 211

avreise fra hjemlandet fikk informasjon om at de kanskje *ikke* skulle gå i land, kan man da snakke om en invasjonsplan? Burde ikke denne typen instruksjoner rukke ved forestillingen om Storbritannia som den aggressive parten? Og hva med selve konspirasjonen: Hvis norske og britiske myndigheter hadde en avtale om å godta britisk-fransk gjennommarsj, hvorfor skulle britene ha reservasjoner med hensyn til om landgangen skulle skje eller ikke? Ingen av skribentene problematiserte noen av disse temaene, og de ignorerte i stedet hele dette problemkomplekset.

NS-teoretikerne hadde en lignende holdning til selve Weserübung-operasjonen. I NS-verdenen framstilte man det tyske angrepet som et forkjøpsangrep: Tyskland angrep Norge for å hindre britene i å sette seg fast her. Av dette fulgte at Weserübung nærmest var en improvisert operasjon, iverksatt på kort varsel etter at tyskerne hadde fått sikker informasjon om at britene forberedte en operasjon i Skandinavia.⁵³² Men kunne en slik operasjon iverksettes på så kort varsel, uten at det var gjort nitidige forberedelser? Kunne tyskerne ha selvstendige strategiske eller økonomiske årsaker til å iverksette en invasjon av Norge? Disse spørsmålene valgte NS-teoretikerne også å ignorere. De nøyde seg med å fastslå at uten de britiske nøytralitetskrenkelsene, ville ikke Tyskland gjennomført noen invasjon i Norge.⁵³³ Siden Nasjonal Samling var en offisersbevegelse og mange av skribentene hadde militær utdannelse, må man gå ut fra at de visste bedre enn at Weserübung kunne forberedes på noen få dagers varsel.

9.9 Lukkede bevisekjer- nyttige idioter

Konspirasjonsteoretikeren utvikler raskt mekanismer som beskytter teorien mot data som tyder på at teorien er feil. Dette kaller Asbjørn Dyrendal lukkede bevisekjer.⁵³⁴ Personer som kritiserer teorien, eller frambringer informasjon som tyder på at den er feil, framstilles gjerne som duperte, eller en del av konspirasjonen.⁵³⁵ Personene som framlegger informasjon som går imot konspirasjonsteorien, omtales av konspiratørene som nyttige idioter. Slik sett styrkes faktisk konspirasjonsteorier av informasjon som tyder på at selve teorien er feil. Dersom det dukker opp data/personer som tyder på at teorien er feil, snur teoretikerne dette til at konspirasjonen egentlig stikker dypere: Personene som hevder motforestillingene er en del av

⁵³² Se for eksempel: Aall 1940, [side 16](#)

⁵³³ For eksempel Aall 1940, [side 17](#)

⁵³⁴ Dyrendal 2011, side 32

⁵³⁵ Sørensen 2007, side 258

konspirasjonen, motstridende bevis er plantet og derfor en del av konspirasjonen. Dersom det er mangel på bevis snur konspirasjonsteoretikeren dette til at konspiratørene har fjernet bevisene, og derfor er konspirasjonen dypere enn først antatt. Motforestillinger bygges slik lett inn i konspirasjonsteorien og styrker den, snarere enn å svekke den.

Disse aspektene var lite framtrædende i konspirasjonsteoriene rundt forspillet til 9. april 1940. Nasjonal Samling var ikke et demokratisk parti som framdyrket debatt og uenigheter. Tvert om var NS en organisasjon styrt etter førerprinsippet, og som vektla at det skulle være enighet og lydighet i viktige spørsmål. En forutsetning for lukkede bevisskleder eller nyttige idioter er at konspirasjonsteorien faktisk blir gjenstand for kritikk og diskusjon. Siden dette ikke var utbredt i Nasjonal Samling, finner jeg ingen eksempler på lukkede bevisskleder eller nyttige idioter. Dersom det dukket opp data som tydet på at teorien var feil, valgte man ofte å ignorere dem, og ikke å gjøre dem til gjenstand for debatt.

9.10 Intens rasjonalisme

En konspirasjonsteori består vanligvis av en stor mengde fenomener som for utenforstående framstår som usammenhengende og ikke relaterte til hverandre. Konspirasjonsteoretikeren har en intens rasjonalisme, det vil si en omfattende tiltro til at det er en sammenheng mellom disse tilsynelatende usammenhengende fenomenene.⁵³⁶ Informasjoner og forbindelser er aldri tilfeldige, poenget er at alt henger sammen, og teoretikeren har en intens tiltro til at det er et mønster i alle dataene. Hvordan kan dette relateres til NS og forspillet til 9. april 1940?

Hva var de usammenhengende fenomenene i dette tilfellet? Vestmaktenes planer for Norge, *Altmark*-affæren, mineleggingen, Kohts skjuling av 5. april-noten, neglisjeringen av forsvaret, slukningen av fyrlyktene, ordren om å skyte på tyskere, men ikke på briter, de manglende forsvarstiltakene, og så videre. Konspirasjonsteorien knyttet sammen disse fenomenene og sa at de hadde en felles årsak: Myndighetene ville komme inn på britisk side i krigen, og de hadde en avtale med britene om å la dem slippe inn i landet. Siden dette var tilfelle, falt alt på plass, og alle de usammenhengende fenomenene fikk sin forklaring. På den annen side inntraff det under forspillet også fenomener som ikke passet helt inn i teorien. At Tyskland igangsatte et angrep på Norge, og at det var tyskerne som faktisk kom først, lot seg ikke lett passe inn i konspirasjonsteorien. Dersom det virkelig var en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter, var det ikke en del av denne at tyskerne skulle få besette

⁵³⁶ Dyrendal 2011, side 28

Norge først. NS-politikerne forklarte dette med at det tyske angrepet var et svar på tidligere britiske aggresjoner, og at det derfor var vestmaktene som hadde forårsaket det tyske framstøt. Det var også vanlig å hevde at tyskernes og Hitlers ”veldige effektivitet” gjorde det mulig for Tyskland å komme først.⁵³⁷

I nyere litteratur om konspirasjonsteorier legges det gjerne fram eksempler som er bisarre. Daniel Pipes nevner et slikt eksempel vedrørende leskedrikken Tropical Fantasy, som ble solgt i det nordøstlige USA. Det oppstod en konspirasjonsteori som sa at leskedrikken var produsert av Ku Klux Klan og inneholdt substanser som bidro til å sterilisere svarte mennesker. Siden mange trodde på konspirasjonsteorien, sank omsetningen med 70%.⁵³⁸ Å tro at jøder og frimurere styrte en organisasjon som lurte regjeringer inn på vestmaktens side i krigen, var selvsagt irrasjonelt og bisart. Imidlertid var det ikke like irrasjonelt å tro på de to små konspirasjonsteoriene. Gitt alle de skriftlige indikasjonene, ville det nesten være rart om Nasjonal Samling *ikke* utledet konspirasjonsteorier rundt forspillet til 9. april 1940. Det er heller ikke uvanlig at det oppstår konspirasjonsteorier rundt hendelser som krigsutbrudd eller større terroraksjoner. For eksempel eksisterer det konspirasjonsteorier rundt det japanske angrepet på den amerikanske flåtebasen i Pearl Harbour på Hawaii den 7. desember 1941. En av teoriene går ut på at USAs president Roosevelt visste om angrepet på forhånd, men lot være å foreta seg noe, fordi han ønsket et påskudd for å bringe USA inn i krigen på Storbritannias side.⁵³⁹ Dette minner om de små konspirasjonsteoriene rundt forspillet: Politikerne visste om at en invasjon var på vei, men lot være å foreta seg noe, fordi krigsutbruddet ville bety at staten kom inn i krigen på den siden politikerne definerte som den ”riktige”.

9.11 Den store avsløringen

Et hovedtrekk ved konspirasjonsteoretikeren er at han ønsker å avsløre virkeligheten slik den egentlig er. Bare han får gjort dette, vil allmennheten oppdage at den er blitt manipulert og løyet for.⁵⁴⁰ Virkeligheten slik den er blitt framstilt er feil. Når konspiratøren får avslørt dette, vil den virkelige sannhet gå opp for folk.

⁵³⁷ Se for eksempel intervju med Hagelin i *Fritt Folk* 9. april 1941

⁵³⁸ Pipes 1999, side 2

⁵³⁹ Sørensen 2007, side 277

⁵⁴⁰ Sørensen 2007, side 256.

Dette aspektet var meget framtreddende hos NS. Hovedpoenget var at politikerne løy for folket, fordi de framstilte nøytraliteten som sikret og politikken de førte som uhildet. I realiteten var nøytraliteten en maske. Bak denne masken konspirerte politikerne for å bringe Norge inn i krigen på vestmaktens side.⁵⁴¹ Imidlertid var dette avsløringsaspektet mere framtreddende i ettertiden, etter invasjonen av Norge. I samtiden, før den påståtte konspirasjonen materialiserte seg, var NS-bevegelsen i mye mindre grad opptatt av den. Det som gjør konspirasjonsteoretikeren spesiell, er jo at han har forstått at det er en konspirasjon. Ved å avsløre konspirasjonen, viser teoretikeren at han har sett sammenhenger som andre ikke har sett. Men hva hvis teoretikeren ikke offentliggjør at det er en konspirasjon før den materialiserer seg? Det var dette Quisling og Hagelin gjorde: De mente at myndighetene hadde en konspirasjon med britene, men de turte ikke å hevde dette offentlig. I stedet brakte de denne informasjonen til tyskerne for å påvirke dem til å starte en invasjon i Norge. Etter at krigen kom til Norge, begynte de å hevde offentlig det de hadde sagt i hemmelighet til Hitler og Raeder: at norske myndigheter hadde konspirert med britiske myndigheter for å bringe krigen til Norge. At man i ettertid hevdet at det var en konspirasjon, uten å ha hevdet det samme i samtiden, gjorde jo at konspirasjonsteoretikeren framstod som mindre spesiell.

9.12 En styrende vilje

Konspirasjonsteoretikeren har ofte en oppfatning om at det er *en* styrende vilje som står bak det som skjer. Denne styrende viljen, som vanligvis er en organisasjon, kontrollerer begivenhetene.⁵⁴² Konspirasjonsteoretikeren tror at den styrende viljen finnes, har tid og er i stand til å manipulere begivenhetene på den måten som teoretikeren hevder at den gjør.

Hvem var den styrende viljen? I den store konspirasjonsteorien var det den påståtte organisasjon av frimurere og jøder som omklamret hele verden og overtalte regjeringer til å gå over på Englands side. Fra Hagelins ståsted var det åpenbart at det fantes en styrende vilje og at denne kontrollerte begivenhetene, men siden denne konspirasjonsteorien var lite utbredt, er det vanskelig å gå i detalj rundt dette aspektet. I de to andre små konspirasjonsteoriene var dette aspektet var ikke spesielt framtreddende. Oppfatningen om en styrende vilje er mest anvendelig på store konspirasjonsteorier.

⁵⁴¹ Quisling 1940b, side [10](#)

⁵⁴² Sørensen 2007, side 257

9.13 Konklusjon

I Nasjonal Samlings framstillinger av forspillet til 9. april 1940 spilte konspirasjonsteorier en viktig rolle. Tre forskjellige konspirasjonsteorier kan identifiseres: en liten teori om at norske politikere konspirerte for å bringe Norge inn i krigen på vestmaktens side, en tilsvarende liten teori om at norske og britiske myndigheter slo seg sammen om å bringe Norge inn i krigen på Storbritannias side, og en stor teori om at jødene og frimurerne stod bak det hele. Den store konspirasjonsteorien spilte en mindre rolle, mens de to små var viktige i framstillingene av forspillet til 9. april 1940.

Sammenligner man de to små konspirasjonsteoriene med typiske trekk for konspirativ tenkning, finner man at det er mange sammenfall. De passer inn i en beskrivelse av konspirasjonsteoriens anatomi, med konspiratører, en plan, og et hemmelighold av denne planen. Nasjonal Samlings verdensbilde var tydelig dualistisk, og partiets verdisyn naivt. Dessuten var framstillingene preget av avsløringsaspektet: Bare gardinet ble trukket til side ville sannheten gå opp for det norske folk. På den annen side var det visse aspekter ved konspirativ tenkning som ikke passet inn i de to små konspirasjonsteoriene. Aspektene lukkede beviskjeder, nyttige idioter og forestillingen om at det er en styrende vilje bak konspirasjonen, ikke særlig framtreddende i NS-verdenen. At disse aspektene ikke passer godt inn skyldes to forhold. For det første var NS en organisasjon med lite debatt og synlig uenighet, og konspirasjonsteoriene fikk derfor i liten grad brynt seg på motforestillinger. For det andre var de teoriene som var mest relevante for forspillet til 9. april 1940 små konspirasjonsteorier, og forestillingen om at en styrende vilje står bak, er mest anvendelig på store konspirasjonsteorier.

10 Avslutning

10.1 Konklusjon

Nasjonal Samling framstilte forspillet til 9. april på en uensartet måte. Det fantes flere forskjellige syn på begivenhetene i NS. Spesielt to hovedspørsmål skilte framstillingene fra hverandre. For det første spørsmålet om det eksisterte en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter før 9. april 1940. Rent skjematisk kan man illustrere denne skillelinjen på følgende måte:

Var det en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter før 9. april 1940?

Ja: Quisling, Hagelin, Jonas Lie	Nei: Ingolf Hoel, Herman Harris Aall, Halldis Neegård Østbye
----------------------------------	---

I realiteten var det mange nyanser i dette spørsmålet, så skjemaet framstår som noe rigid. Blant de som mente at det var en konspirasjon, var det mange nyanser vedrørende hva konspirasjonen faktisk bestod i. Hagelin hevdet at det var inngått en formell avtale mellom partene om å bringe Norge inn i krigen på fransk-britisk side, mens andre framstilte konspirasjonen som en informasjonsutveksling, hvor norske myndigheter informerte britene om at de var velkomne. Utviklingstrenden i dette spørsmålet var imidlertid klar: Stadig flere i bevegelsen mente at det hadde vært en norsk-britisk konspirasjon, og ved ettårsjubileet for invasjonen representerte konspirasjonstilhengerne den dominerende posisjonen i spørsmålet. Likevel var det noen få som enten uttalte seg tvetydig, eller mente at det ikke var en konspirasjon mellom Norge og Storbritannia før 9. april 1940. Forskjellen kom ikke til uttrykk ved åpen debatt eller meningsutveksling. De som mente at det ikke var en konspirasjon mellom norske og britiske myndigheter, lot være å omtale dette temaet. Dersom de virkelig mente at det var et hemmelig samarbeid mellom Norge og Storbritannia, ville de ha skrevet dette. Det faktum at de lot være, kan ikke tolkes på annen måte enn at de mente det ikke var en konspirasjon.

Spørsmålet om den norsk-britiske konspirasjonen illustrerer også hvor viktig konspirasjonsteorier var i Nasjonal Samlings framstilling av forspillet. Forestillingen om at det var en norsk-britisk sammensvergelse om å bringe Norge inn i krigen på vestmaktens side var avgjort en konspirasjonsteori. Denne forestillingen passet inn i konspirasjonsteoriens

anatom. Konspiratørene var de norske og de britiske politikerne, som ifølge Nasjonal Samling konspirerte for å bringe Norge inn i krigen på britisk side. Planen deres ble åpenbart i de dokumentene som det tyske utenriksdepartementet offentliggjorde i *Hvitebok nummer 4*. Hemmeligholdet viste seg, ifølge Nasjonal Samling, ved at møter mellom de påståtte konspiratørene og dokumentene fra disse møtene var hemmelige. NS-medlemmenes tenkning rundt dette spørsmålet hadde flere ting felles med klassiske trekk i konspirativ tenkning. Partiets verdisyn var tydelig naivt, og verdensbildet dualistisk. Synet på forspillet var dessuten preget av avsløringsaspektet: Dersom NS fikk avslørt hva som hadde foregått, ville folket forstå at det var blitt løyet for. På den annen side manglet en del vanlige trekk ved konspirativ tenkning, blant annet lukkede beviskjedder, nyttige idioter og forestillingen om at det er en styrende vilje bak konspirasjonen. At disse aspektene var mindre framtrepende betyr imidlertid ikke at forestillingen om den norsk-britiske konspirasjonen opphørte å være en konspirasjonsteori, bare at den ble en mindre typisk konspirasjonsteori.

De som mente at det ikke var en sammensvergelse mellom norske og britiske myndigheter før 9. april 1940, var likevel tilhengere av en annen konspirasjonsteori, en norsk politiker-konspirasjon, som innebar at norske politikere tilrettela for en britisk invasjon i Norge. I denne konspirasjonsteorien var det ingen britiske politikere som deltok, det var en eksklusivt norsk konspirasjonsteori. Tilretteleggingen bestod i blant annet å skjule informasjonen om den britiske invasjonen fra den offentlige opinion, å ikke legge ut miner, fordi disse ville være til vesentlig hinder for britiske operasjoner i norske farvann.

Det var også et annet spørsmål som skilte framstillingene fra hverandre: Hvem hadde hovedansvaret for at Norge ble invadert? Rent skjematisk kan dette svaret framstilles slik:

Norske myndigheter: Quisling, Jens Rolfsen, Ingolf Hoel	Britiske myndigheter: Herman Harris Aall, Gulbrand Lunde
---	--

I dette spørsmålet var ikke skillelinjene like klare som i spørsmålet om den norsk-britiske sammensvergelsen. De fleste i Nasjonal Samling praktiserte en form for delt skyld, altså at både norske og britiske myndigheter fikk deler av ansvaret for at nøytraliteten gikk tapt. Imidlertid var det klart at noen ga mest skyld til norske myndigheter. Dette viste seg ved at deres fokus var på norske myndigheters oppførsel, spesielt i månedene rett før invasjonen. Fokuset var her på de manglende forsvarsforberedelsene, passiviteten myndighetene viste under den stigende krigsfaren og utenriksminister Kohts hemmelighold av 5. april-noten. De

som mente at britiske myndigheter hadde mest skyld, satte i stedet fokuset på vestmaktene intensjoner og politikk i månedene før invasjonen. Spesielt var de opptatt av innholdet i 5. april-noten, og ikke Kohts reaksjon på den.

Spørsmålet om brudd/kontinuitet før/etter 9. april 1940 kompliseres av at langt færre i Nasjonal Samling uttalte seg om forspillet i samtiden, sammenlignet med hvor mange som blandet seg inn i debatten etter 9. april 1940. Kildene sier lite om hva Gulbrand Lunde, Herman Harris Aall og mange andre mente om disse spørsmålene i samtiden. For Vidkun Quisling, Albert Viljam Hagelin og Jonas Lie fantes det kilder som kan fortelle hva de mente før og etter 9. april 1940.

Rent generelt hadde framstillingene to klare hovedkomponenter: en kritisk brodd mot Nygaardsvold-regjeringens forsvars- og nøytralitetspolitikk, og et negativt syn på vestmaktene, som bevegelsen vurderte som den aggressive parten i forspillet. Disse aspektene var klare elementer av kontinuitet før/etter 9. april 1940.

Etter 9. april 1940 skjedde en serie endringer. I Nasjonal Samling skrev man langt mer om forspillet enn før invasjonen, noe som i seg selv er et brudd. Siden okkupasjonsmakten publiserte mange nye dokumenter som belyste ulike aspekter ved forspillet, ble framstillingene langt mere detaljerte enn de var før den tyske invasjonen. Framstillingene ble også mere konspirative, og stadig flere hevdet at det hadde eksistert en norsk-britisk avtale om å gi vestmaktene tropper gjennommarsj på vei til Finland. Hos Quisling var denne endringen tydelig, og Jonas Lies argumentasjon gjennomgikk en tilsvarende endring. Hagelin hadde allerede før 9. april 1940 hevdet at det eksisterte en slik norsk-britisk avtale, men etter 9. april 1940 ga han uttrykk for at invasjonen av Norge var et resultat av at jøder og frimurere trakk i trådene, og beveget statssjefene til å alliere sine land med Storbritannia. Slik sett ble også Hagelins framstilling mere konspirativ i ettertiden, men Hagelin uttrykte et svært sprikende syn på disse begivenhetene, og det er derfor vanskelig å konkludere med brudd/kontinuitet i hans tilfelle.

Undersøkelsen har også vist at Quisling lot seg påvirke av framstillingene til andre i bevegelsen. Til tross for at NS var en førerstyrt bevegelse, og medlemmene var forventet å underkaste seg føreren, var det altså ikke slik at bevegelsens fører bestemte alt i debatten om forspillet til 9. april 1940. Snarere var det tydelig at han lot sin framstilling prege av argumentene til andre personligheter i bevegelsen, som Herman Harris Aall og Gulbrand Lunde. At føreren tok i bruk folkerettslige og historisk funderte argumenter var klare innrømmelser til Aalls og Lundes syn på forspillet.

Dessuten var det åpenbart at spesielt Quisling, men også til dels Hagelin, framstilte forspillet på forskjellige måter offentlig og privat. Den etterretningsinformasjon som disse to ga til tyske myndigheter i 1939/40 framstilte en britisk inngripen i Skandinavia som nært forestående, og hevdet også at det fantes en formell avtale mellom vestmaktene og Norge om å tillate en militær gjennommarsj. I samtiden hevdet hverken Hagelin eller Quisling dette offentlig. Det er tydelig at den framstilling Quisling og Hagelin ga til tyskerne i desember 1939, og som er meget omtalt i litteraturen, var klart forskjellig fra den offentlige framstilling Quisling ga i *Fritt Folk* vinteren og våren 1940. Quislings offentlige skrivelser var drevet av militærstrategisk argumentasjon og var langt mindre konspiratorisk enn den versjon han og Hagelin la fram for tyske myndigheter i Berlin.

Nasjonal Samlings forspillsframstilling hadde også mange paralleller i hvordan det danske nazipartiet framstilte forspillet til Weserübung. DNSAP hevdet at danske myndigheter visste om at landet kom til å bli invadert, og at de skjulte informasjon om den tyske trusselen fra dansk opinion. De danske nazistene framstilte også forspillet som et kappløp mellom stormaktene om å komme først til Danmark, og at den danske utenriksminister hadde drevet et hemmelig samarbeid med den britiske representant i Danmark, selv om det var meget uklart hva dette samarbeidet egentlig bestod i. At det danske naziparti adopterte mange fellestrekk fra NS' forspillsframstilling, viser at danskene tydeligvis var informert om Nasjonal Samlings syn på forspillet og benyttet dette som inspirasjon. Men det viser også at forspillet var et anvendbart politisk argument. Det kunne brukes til å kritisere politiske motstandere, som Nygaardsvold eller Munch. Det kunne brukes til å framheve egen politikks fortreffelighet, for eksempel i nøytralitets- og forsvarsspørsmål. Og det kunne brukes til å forsterke eksisterende fiendebilder av Storbritannia.

10.2 Temaer for videre forskning

Det er mange aspekter som kan være utgangspunkt for framtidige masteroppgaver. I 1943 opprettet NS-regjeringen en granskningskommisjon som var en videreføring av Institutt for historisk forskning.⁵⁴³ Granskningskommisjonen av 1943 skulle blant annet finne ut om det norske folk ønsket å være nøytralt før 9. april 1940, og om norske myndigheter hadde fulgt folkerettens bestemmelser på nøytralitetsområdet før den tyske invasjonen.⁵⁴⁴ I Undersøkelseskommisjonen satt blant annet Herman Harris Aall og Knut Knutson Fiane, og i

⁵⁴³ Borgersrud 2012, side 301

⁵⁴⁴ Borgersrud 2012, side 302

sekretariatet Jens Rolfsen og Halldis Neegård Østbye.⁵⁴⁵ Kommisjonen drev aktiv møtevirksomhet fram til våren 1945, og etterlot seg et større arkiv. Dette inneholder sannsynligvis et vell av interessante kilder som kan utdype Nasjonal Samlings syn på forspillet til 9. april 1940. En forutsetning for at dette arkivet skal kunne bli gjenstand for forskning, er at man utvider tidsperspektivet til også å omfatte tiden etter 9. april 1941.

I Herman Harris Aalls landssviksak, og i hans personlige arkiv, ligger det mange kilder som utdyper hans syn på forspillet til 9. april 1940. Fordi denne oppgaven har en tidsavgrensning oppad til 9. april 1941, har jeg bare benyttet et lite utvalg av disse kildene. Dersom man utvider tidshorizonten, slik at den strekker seg fram til frigjøringen, kan man fordype seg i et langt større antall artikkelutkast og foredragsnotater fra Aalls arkiver. Å undersøke Aalls framstilling av forspillet er en oppgave i seg selv.

Det er også mulig å utdype sammenligningsperspektivet til å omfatte hvordan franske, belgiske og nederlandske kollaborasjonspartier så på begivenhetene som ledet til at deres land ble invadert.

Etter krigen begynte et miljø med tidligere NS-medlemmer å utgi avisa *Folk og Land*. I 1975 dannet tidligere NS-medlemmer Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie, som fortsatte å gi ut *Folk og Land* helt fram til 2003. Da ble både instituttet og avisa lagt ned, og hele instituttets arkiv ble overført til Riksarkivet. *Folk og Land* inneholdt mange artikler om forspillet, og avisa er delvis digitalisert.⁵⁴⁶ En mulig oppgave er å undersøke hva tidligere NS-medlemmer mente om forspillet etter annen verdenskrigs slutt. Foruten Institutt for Norsk Okkupasjonshistories arkiv og alle utgavene av *Folk og Land*, er det mulig å benytte en del bøker som NS-folk utga etter krigen. Den forhenværende NS-mannen Asbjørn Ingvard Bru, som skrev i *Folk og Land*, utga i 1985 boka *Her er London – med krigskabinettets beslutninger*. Denne boka er basert på studier av britiske arkiver, og gir innsikt i hvordan Bru så på forspillet 45 år etter.

⁵⁴⁵ Borgersrud 2012, side 301-302

⁵⁴⁶ Institutt for okkupasjonshistorie har egen hjemmeside med søkefunksjon: <http://www.sno.no/>

Litteraturliste

Trykte bøker

Arntsen, Jan Magne og Tor Geir Harestad 2012: *Triumf og Tragedie: Historien om NS-minister Gulbrand Lunde*. Sandnes:Commentum Forlag.

Assmann, Kurt 1950: *Deutsche schicksaljahre*, Wiesbaden: Brockhaus

Auswertiges Amt 1940: [Weissbuch nummer 4](#), Berlin

Berglyd, Jostein 2008: *Dramaet i Jøssingfjorden*. Oslo: Gyldendal

Borgersrud, Lars 1981: [Unngå å irritere fienden-krigen i Norge 1940: Eventyr og virkelighet](#). Oslo:Oktober

Bru, Asbjørn Ingvard 1985: [Her er London – med krigskabinettets beslutninger](#). Oslo:Eget Forlag

Bullock, Alan 1993: *Hitler and Stalin – Parallell lives*. New York:Vintage Books

Byford, Jovan 2015: *Conspiracy theories: A critical introduction*. London: Palgrave Macmillan

Böhm, Hermann 1955: [Norge mellom England og Tyskland](#). Oslo: Store Bjørn

Corell, Synne 2010: *Krigens ettertid*. Oslo: Scandinavian Academic Press

Dahl, Hans Fredrik, Bernt Hagtvet og Guri Hjeltnes 1982: [Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal Samling 1933-45](#). Oslo: Pax Forlag A/S

Dahl, Hans Fredrik 1991: [Vidkun Quisling: En fører blir til](#). Oslo: Aschehoug

Dahl, Hans Fredrik 1992: [Vidkun Quisling: En fører for fall](#). Oslo: Aschehoug

de Figueiredo,Ivo og Hans Olaf Brevig 2002: *Den norske fascismen. Nasjonal Samling 1933-40*. Oslo: Pax Forlag A/S

Gemzell, Carl Axel 1965: *Hitler, Raeder und Skandinavien*. Lund: Gleerup

Hartmann, Sverre 1958: [Spillet om Norge](#). Oslo: Ernst G. Mortensens forlag

- Hubatsch, Walther 1960: *Weserübung. Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940*. Göttingen :Musterschmidt verlag
- Høidal, Oddvar 1988: *Quisling – en studie i landssvik*. Oslo: Universitetsforlaget
- Kersaudy, Francois 1989: [*Kappløpet om Norge*](#). Oslo:Grøndahl
- Kjeldstadli, Knut 1999: [*Fortida er ikke hva den en gang var*](#). Oslo:Universitetsforlaget
- Koht, Halvdan 1957: [*For fred og fridom i krigstid*](#). Oslo:Tiden
- Kristiansen, Tom 2008: *Tysk trussel mot Norge*. Bergen:Vigmostad & Bjørke
- Kroglund, Nina Drolsum 2016: *Hagelin – Quislings høyre hånd*., Oslo: Historie og kultur
- Kroglund, Nina Drolsum 2017: *Hitlers norske hjelpere*. Oslo: Historie og kultur
- Loock, Hans-Dietrich 1972: *Hitler, Quisling og Terboven*. Oslo: Gyldendal
- Lunde, Gulbrand 1934:[*Marxismens gift*](#), NS presse og publikasjon
- Melsom, Odd 1975: [*På nasjonal Uriaspost. Nødvendig supplement til okkupasjonshistorien*](#). Oslo: Institutt for norsk okkupasjonshistorie.
- Nevakivi, Jukka 1976: *The appeal that was never made*. London: C.Hurst
- Nielsen, May-Brith Ohman 2011: *Norvegr.Norges historie etter 1914*. Oslo: Aschehoug
- Pipes, Daniel 1999: *Conspiracy*. New York: Simon & Schuster
- Poulsen, Henning 1970: *Besættelsesmagten og de danske nazister*. København: Gyldendal
- Ravn, Ole 2007: *Fører uden folk. Fritz Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-parti*. Odense : Syddansk Universitetsforlag
- Rolfen, Jens 1941: [*Optakten til 9. april*](#), Nasjonal Samlings trykkeri
- Roughtvedt, Bernt 2010: *Med penn og pistol. En biografi om Jonas Lie*. Oslo: Cappelen Damm
- Rødder, Sverre 1990: [*Min ære er troskap. Om politiminister Jonas Lie*](#). Oslo:Aschehoug

Salewski, Michael 1972: *Deutsche Seekriegsleitung 1935-45: Bd 1: 1935-1941*. Frankfurt am Main: Bernard & Graefe

Salmon, Patrick 2012: *Deadlock and Diversion*. Bremen: H.M. Hauschild

Skodvin, Magne og Ole Kristian Grimnes 1975: *Samtid og Historie: utvalde artiklar og avhandlingar*. Oslo: Samlaget

Svendsen, Åsmund 2013: *Halvdan Koht: Veien mot framtiden*. Oslo: Cappelen Damm

Stortinget 1995: [Møter for lukkede dører. Stortinget 1939-1945](#). Oslo: I kommisjon hos Akademika A/S

Sørensen, Øystein 2007: *Den store sammensvergelsen*. Oslo: Aschehoug

Sørensen, Øystein 1989a: [Hitler eller Quisling. Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-45](#). Oslo: Cappelen Forlag

Thrana, Finn 2001: *Vi ville oss et land som var frelst og fritt*. Røyken: A/S Historisk forlag

Østbye, Halldis Neegaard 1938: [Jødeproblemet - og dets løsning](#). Oslo: Eget forlag

Østbye, Halldis Neegaard 1941: [Jødernes krig](#). Oslo: Kamban forlag

Aall, Herman Harris 1940: [Er Norge et fritt land?](#), J.M. Stendersen forlag

Bind i serie

Borgersrud, Lars 2010: *Vi er jo et militært parti. Den norske militærfascismens historie bind 1*. Oslo: Scandinavian Academic Press

Borgersrud, Lars 2012: *Like gode nordmenn? Den norske militærfascismens historie bind 2*. Oslo: Scandinavian Academic Press

Churchill, Winston 1948: *Skyggekrigen i Den annen verdenskrig*. Oslo: Cappelen

Fure, Ole Bjørn 1996: [Mellomkrigstid 1920-40](#) i serien *Norsk utenrikspolitikkens historie*. Oslo: Universitetsforlaget

Grimnes, Ole Kristian 1984: [Overfall](#), i *Norge i Krig*. Oslo: Aschehoug

Lunde, Gulbrand 1941: *Kampen for Norge*, [bind 1](#). Oslo: Gunnar Stenersens forlag

Lunde, Gulbrand 1942: *Kampen for Norge*, [bind 2](#). Oslo: Gunnar Stenersens forlag

Nøkleby, Berit 1985: [Nyordning](#), i *Norge i krig*. Oslo: Aschehoug

Quisling, Vidkun 1940a: [Quisling har sagt 1 : Citater fra taler og avisartikler](#). Oslo: J.M Stenersens forlag

Quisling, Vidkun 1941a: [Quisling har sagt 2 : 10 års kamp mot katastrofepolitikken](#). Oslo: J.M Stenersens forlag

Quisling, Vidkun 1941b: [Quisling har sagt 3 : For Norges frihet og selvstendighet: artikler og taler 9. april 1940 – 23. juni 1941](#), Oslo: J.M Stenersens forlag

Scheen, Rolf 1947: [Norges sjøkrig 1939-40](#), bind 1 i *Norges Sjøkrig 1939-45*. Bergen:John Griegs Forlag

Stortinget 1946: [Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945](#), bind 1. Oslo: H. Aschehoug & Co (William Nygaard)

Trykksaker, brosjyrer:

Hallas, Erling 1940: *9.april 1940*

Lie, Jonas 1940: [Det gjelder nu vår histories begynnelse eller punktum](#), NS propagandavdeling, Oslo

Quisling, Vidkun 1940b: [Quislings tale i Kringkastingen 24. juni 1940](#), NS presse og propagandakontor

Quisling, Vidkun 1941c: [9. april 1940: Førerens tale i Colosseum den 8.april 1941](#), Nasjonal Samlings Rikstrykkeri

Wenck, Preben 1940a: *Den fulde sandhed om landsforræderiet og mordene paa danske soldater den 9. april 1940*

Wenck, Preben 1940b: *9. April 1940*

Publikasjon uten navngitt forfatter

Förspelet till det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9. april 1940, Kungliga utrikesdepartementet, Stockholm, 1947

[Redegjørelse for Nordiske Folkereisnings retningslinjer](#), Det Mallingske Bogtrykkeri, Oslo,1931

Internettressurser:

Churchill, Winston 1940a: Talen “House of many mansions” 20. januar 1940:
[https://www.winstonchurchill.org/wp-content/cache/wp-rocket/www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/the-war-situation-house-of-many-mansions/index.html_gzip.]

Churchill, Winston 1940b: Lydopptak av ”House of many mansions-talen finnes [her](#):

[<https://www.youtube.com/watch?v=o1vdssG9QBo>]

Chamberlain, Neville 1940a: Innlegg under parlamentsdebatten 19.mars 1940:

[http://hansard.millbanksystems.com/commons/1940/mar/19/progress-of-the-war#S5CV0358P0_19400319_HOC_411]

Chamberlain, Neville 1940b: Innlegg under parlamentsdebatten 2.mai 1940:

[<http://hansard.millbanksystems.com/commons/1940/may/02/norway-situation>]

Hofstaedter, Richard 1964: *[The paranoid style in American Politics](#)*

[<https://harpers.org/archive/1964/11/the-paranoid-style-in-american-politics/>]

NRK: Hvorfor kom Norge med i krigen? TV-program sendt første gang våren 1990:

[<https://tv.nrk.no/program/fnyh70000390/hvorfor-kom-norge-med-i-krigen>]

Quisling, Vidkun: Tale i Colosseum kino 8. april 1941. Lydopptak tilgjengelig her:

[<http://www.nb.no/nbsok/nb/3e8a96c5c7aee5e7194345c6ed4d4dab?index=4>]

Sundlo, Konrad 1940: radioforedrag 3. juli 1940:

[<http://www.nb.no/nbsok/nb/9a6a7fbf816029597fa17da27065d3b6?index=3>]

Del av publikasjon:

Dyrendal, Asbjørn 2011: "Denne verdens herskere" i Emberland, Terje og Arnfinn Pettersen (red):*Konspiranoia*. Oslo: Humanist forlag

Lidegaard, Bo 2010: "Samarbeidspolitikken indre spenning" i Dahl, Hans Fredrik, Hans Kirchhoff, Joachim Lund og Lars-Erik Vaale(red) 2010: *Danske tilstander, norske tilstander 1940-45*. Oslo: Forlaget press

Pettersen, Arnfinn 2011: "Forord" i Emberland, Terje og Arnfinn Pettersen (red):*Konspiranoia*. Oslo: Humanist forlag

Rian, Dagfinn 2011: "Zions vises protokoller" i Emberland, Terje og Arnfinn Pettersen (red):*Konspiranoia*. Oslo: Humanist forlag

Mastergradsoppgaver, avhandlinger:

Haave, Morten 2012: [Fredrik Monsen og antimilitarismen fram til 1915](#), Universitetet i Oslo

de Figueiredo, Ivo 1994: *Nasjonal Samling 1937-1940*, Universitetet i Oslo

Spurkeland, Trond 2013: *Skandinavia som krigsteater*, Universitetet i Oslo, 2013 (doktorgradsavhandling)

Artikler fra tidsskrifter:

Grimnes, Ole Kristian 1990: "Historieskrivingen om okkupasjonen I: *Nytt norsk tidsskrift nr 2*.", 1990 s 108 – 121

Nielsen, May-Brith Ohman 2012: "Ser du spøkelser, Olav Riste?" i *Historisk Tidsskrift 2012*, side 597-606

Riste, Olav 2012: "Norvegr om 9. april 1940", i *Historisk Tidsskrift 2012*, side 441-447

Riste, Olav 2013: "Stormaktene. Forspelet til 9. april 1940 og May-Brith Ohman Niensens versjon", i *Historisk Tidsskrift 2013*, side 291-294

Sørensen, Øystein 1989b: "Forskningen om krigen i Norge I: *Nytt norsk tidsskrift nr. 1*", 1989, s 40 – 55

Aviser

Fritt Folk: Samtlige utgaver fra 1. januar 1936-9. april 1941

Aftenposten: Utvalgte utgaver fra 1939-1941

Tidens Tegn: Utvalgte utgaver fra 1939-1941

Fædrelandet: Samtlige utgaver fra 1. januar 1940 – 31. desember 1940

Arkiver

Landssviksaker

Saksnummer 3089: Herman Harris Aall

Saksnummer 4367: Eivind Stenersen Blehr

Saksnummer 3787: Alvilde Sofie Knutson Fiane

Saksnummer 907: Finn Gunnar Finson(Finn Gunnar Halvorsen)

Saksnummer 846: Albert Viljam Hagelin

Saksnummer 4208: Adolf Hoel

Saksnummer 4271: Ingolf Aarum Hoel

Saksnummer 3786: Bjarne Holst

Saksnummer 646: Tryge John Johnsen

Saksnummer 3511: Finn Hannibal Kjelstrup

Saksnummer 1724: Birger Meidell

Saksnummer 3138: Vidkun Quisling

Saksnummer 2034: Jens Rolfsen

Saksnummer 3822: Gudmund Didrik Schnitler

Saksnummer 4064: Konrad Sundlo

Saksnummer 933: Finn Thrana

Saksnummer 2899: Halldis Neegård Østbye

Saksnummer 3664: Georg Hasle

Personlige arkiver

PA-0756: Herman Harris Aall

PA-0746: Gulbrand Lunde

PA-0750: Vidkun Quisling

PA-1308: Rolf Ingebrigtsens samlinger

PA-0744: Jonas Lie

PA-0749: Frederik Prytz